ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА 6 2023

Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО
Олена ФІДКЕВИЧ

ГРАМОТА

Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО
Олена ФІДКЕВИЧ

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

6

Наталія Богданець-Білоскаленко
Олена Фідкевич

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти

Київ
«Грамота»
2023

УДК
Б

Умовні позначення:

— слухаємо уривки з художніх текстів;

— робота в парах;

— робота в групах;

— важливо знати;

— творче завдання;

— мистецькі обрії;

— аналізуємо твір і висловлюємо думку;

— використання досвіду в житті.

Богданець-Білоскаленко Н.

Б73 Зарубіжна література : підруч. для 6 кл. закл. загальн. середн. освіти/Наталія Богданець-Білоскаленко, Олена Фідкевич. — Київ : Грамота, 2023. — 240 с. : іл.

ISBN

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту та новій програмі із зарубіжної літератури (авт. колектив: *Н. Богданець-Білоскаленко, О. Фідкевич, В. Снєгірьова*).

Видання містить біографічні матеріали про видатних письменників і письменниць, їхні художні твори та відомості з теорії літератури.

Методичний апарат підручника охоплює різнорівневі завдання, зорієнтовані на вікові особливості шестикласників і шестикласниць.

УДК

ISBN

© Богданець-Білоскаленко Н. І., Фідкевич О. Л., 2023
© Видавництво «Грамота», 2023

Дорогі діти!

У цьому навчальному році ви продовжуватимете вивчати предмет «Зарубіжна література». Працюючи з підручником, ознайомитеся з новими художніми творами зарубіжних авторів, навчитеся аргументовано доводити свою думку, самостійно знаходити необхідну інформацію, робити важливі висновки за прочитаними текстами та використовувати отримані знання і вміння в різних життєвих ситуаціях.

Видання містить літературні тексти або уривки, інформацію про життя та творчість митців, теоретичні відомості. Ви працюватимете в групах і парах, братимете участь у проєктах, ознайомитеся з різними пам'ятками, наприклад, як створити тези, есе та художні етюди.

Сподіваємося, що підручник стане надійним путівником у чарівний світ художньої літератури народів світу, де персонажі творів уміють дружити, виборюють своє щастя, протистоять злу, проходять різні випробування на шляху до своєї мети.

Бажаємо вам змістовного діалогу з авторами творів зарубіжної літератури, цікавих пригод разом з їхніми персонажами та яскравих емоційних вражень!

Авторки

Вступ

Читання — це бесіда. Усі книжки розмовляють, але хороша книжка також слухає.

Марк Геддон

- *Які твори зарубіжної літератури ви прочитали влітку?*
- *Які з них порадите однокласникам та однокласницям?*
- *Які види мистецтва ви знаєте? У чому особливість літератури як мистецтва слова? Чим опис у науковій літературі відрізняється від художнього опису?*
- *Прокоментуйте вислів англійського письменника М. Геддона, поданий на початку цього розділу підручника.*

Читання художніх творів розвиває в людей почуття прекрасного, дає їм насолоду. Воно спонукає до роздумів, оцінки своїх вчинків, відкриває великі можливості для осягнення внутрішнього світу.

Як ви вже знаєте, література — це вид мистецтва. На відміну від науки, у якій подано закони, правила та логічні поняття, мистецтво осмислює її в художніх образах.

Художній образ у літературі — особлива форма відтворення дійсності, переживань авторів твору за допомогою слова, тобто це словесний образ. Він дає можливість по-новому поглянути на людину, предмет або явище.

Властивостями художнього образу є здатність узагальнювати реальні картини життя, емоційно впливати на читачів, формувати їхнє ставлення до предмета зображення, пробуджувати фантазію.

За змістом художні о́брази поділяють на: *о́брази-персонажі, о́брази-пейзажі, о́брази-предмети, о́брази-емоції (радість, біль, щастя), о́брази автора, читача* тощо.

За місцем у творі о́брази можуть бути *головними* та *другорядними*. За ставленням автора — *позитивними* й *негативними*.

За рівнем узагальнення розрізняють індивідуальні та традиційні о́брази. *Індивідуальні о́брази* створені самобутньою

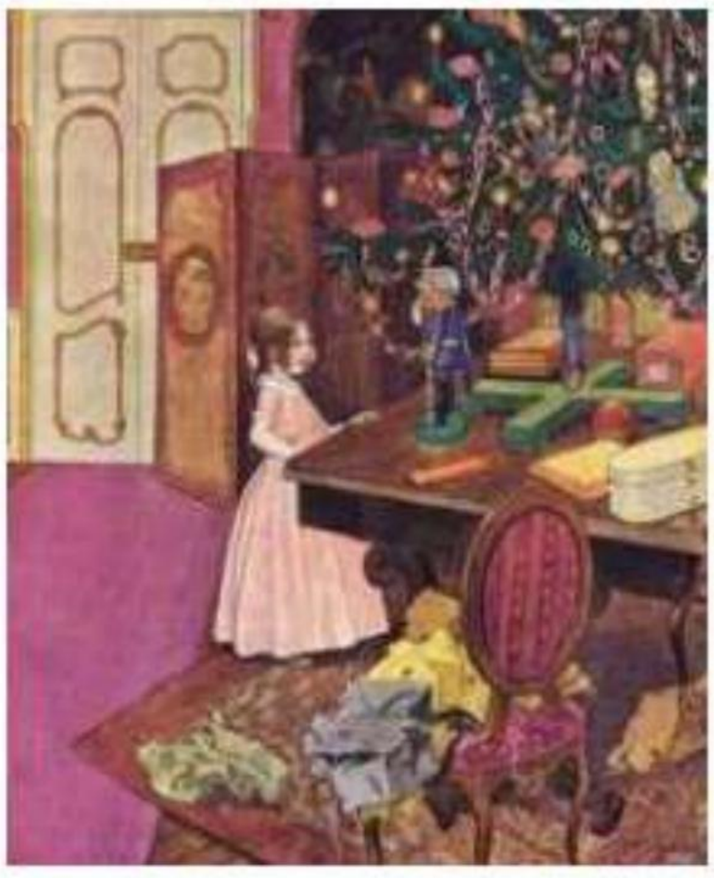
К. Чудновська. Лускунчик. *2012 р.*

авторською уявою. Вони існують у межах одного або кількох творів (образ Лускунчика, образ королівни Пірліпат, з якими ви ознайомилися в 5 класі).

Традиційний образ у художній літературі — це образ, який створений давно, але не втратив свого значення до цього часу. Він зберігається та існує протягом тривалого часу в одній або кількох національних літературах (образ мандрівника, образ Різдва, образ рідного дому). Ви вже знаєте, що в українській літературі такими є о́брази верби й калини, сонця, землі та хліба.

Різновидом традиційних образів є *«вічні» о́брази*. Вони мають цінність для багатьох народів світу. Зазвичай — це о́брази-персонажі (образ Прометея, біблійні о́брази). В українській літературі «вічними» є о́брази Бояна, Байди, козака Голоти.

Дійсність у літературному творі, створена за допомогою художніх образів, часто подібна до реальної. Проте вона не є її точною копією, адже представлена в літературному творі крізь творчу мистецьку уяву.

А. Шейнер. Ілюстрація до твору Е. Т. А. Гофмана «Лускунчик і Мишачий король»

Отже, художній образ не лише відтворює, а й формує нову дійсність відповідно до поглядів та уявлень про прекрасне авторів творів. Життя постає перед читачами не тільки таким, яким воно є насправді, а й таким, яким воно може бути за авторським задумом.

Утім, художня література не може існувати без читачів, які долучаються до уявного діалогу з автором твору, обмінюються з ним думками, прогнозують перебіг подій, оцінюють прочитане тощо.

Усі митці мріють про вдумливих читачів і читачок, які здатні до такого

діалогу. Для цього вони майстерно використовують художнє слово, різноманітні літературні прийоми, звертаються до різних жанрів художньої літератури.

Теорія літератури

Індивідуа́льний худо́жній о́браз — образ, створений самобутньою уявою письменника. Існує в межах одного або кількох творів.

Традиційний худо́жній о́браз — це образ, що зберігається та існує протягом тривалого часу в одній національній літературі або в кількох національних літературах.

«Ві́чний» худо́жній о́браз — це образ, який характеризується глибиною художнього узагальнення та має цінність для багатьох народів світу.

Запитання та завдання

1. За допомогою яких засобів відтворено дійсність у творах художньої літератури?
2. Визначте основні властивості художнього образу.
3. Поясніть, чим відрізняється традиційний образ від індивідуального. У чому полягає особливість «вічного» образу?
4. На які групи за змістом поділяють художні о́брази?
5. Наведіть приклади індивідуальних, традиційних і «вічних» образів.
6. Розкажіть, як відбувається діалог автора твору із читацьким колом.
7. Розгляньте світлини. Чому, на вашу думку, установлюють пам'ятники читачам? Яка основна ідея встановлення цих пам'ятників? Який із них подобається вам найбільше? Поясніть ваш вибір *(усно)*.

Пам'ятник читачам у Китаї

Пам'ятник читачеві. *м. Одеса*

Створення художнього образу

Як митці створюють художній образ? Кожний творчий процес розпочинається із задуму. Практичне втілення задуму залежить від поглядів, таланту й життєвого досвіду авторів твору.

Багато тем для творчості письменники черпають із власного життєвого досвіду. У процесі створення художнього твору вони зазвичай вивчають історичні документи та різні джерела, виїжджають на місце подій, знайомляться з їхніми учасниками. А потім побачене й зібране аналізують, відхиляючи дрібне, залишають тільки головне та суттєве. Утім, як писала Леся Українка: «Без "видумки" немає літератури». Саме завдяки письменницькій фантазії ми й ознайомлюємося із чарівним світом художнього твору.

Автори художнього літературного твору мають здатність до перевтілення: вони часто уявляють себе на місці персонажів, переймаються їхніми думками, почуттями та переживаннями.

Створення книжки неможливе без натхнення. Воно приходить під час напруженої творчої праці. Про її складність писав французький письменник О. де Бальзак: «Я працюю вісімнадцять годин на добу й сплю шість: працюю, коли їм, і мені здається, що не припиняю роботи навіть уві сні».

Найкращі твори художньої літератури відзначають преміями. У царині дитячої літератури найвідомішими є Міжнародна літературна премія імені Г. К. Андерсена та Міжнародна літературна премія пам'яті Астрід Ліндґрен. Премії з літератури сприяють підтримці талановитих письменників, а також залученню широкого читацького кола до літератури.

- Прочитавши поданий текст, визначте інформацію, яка вас найбільше зацікавила *(усно)*. Поясніть свій вибір.
- Дайте розгорнуту відповідь на запитання «Як митці створюють художній образ?».

Теорія літератури

Те́зи — це положення, у яких коротко висловлено якусь ідею, а також одну з основних думок навчального тексту, доповіді, статті тощо. Тези узагальнюють інформацію, розкривають зміст тексту. Подана пам'ятка допоможе вам скласти тези до навчальної статті або власної доповіді.

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ СКЛАДАННЯ ТЕЗИ

Послідовність роботи

1. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку.
2. Поділіть текст на відповідні змістові частини.
3. Визначте, про що йдеться в кожній частині.
4. Усвідомте зміст поданої частини, сформулюйте її своїми словами чи знайдіть відповідне висловлювання в тексті.
5. Запишіть тези.

Узагальнення

1. Розкрийте зміст вислову: *«Художній образ не тільки відтворює, а й формує нову дійсність»*.
2. Обговоріть питання: «Кого можна вважати вдумливими читачами?» Оцініть результат обговорення. Чи дійшли ви спільного висновку?
3. Перепишіть у зошит подані речення. Заповніть пропущені в них слова.

   За місцем у творі о́брази можуть бути ... .
   За ставленням автора чи авторки ... .
4. Візьміть участь у проєкті «Мій улюблений літературний персонаж». Визначте мету проєкту, його етапи, спрогнозуйте результат. Розподіліть роботу між учасниками проєкту.
5. Складіть у зошиті тези за навчальним текстом «Створення художнього образу».

Думаємо й аналізуємо

- Які можуть бути за змістом художні о́брази?
- Як потрібно складати тези до навчального тексту?

МІФИ ТА СВЯЩЕННІ КНИГИ ЛЮДСТВА

- *Які міфи ви читали? Про що в них ідеться?*
- *Назвіть персонажів цих міфів.*
- *Пригадайте визначення терміна «казка» та її ознаки. Поміркуйте, чим міфи відрізняються від казок.*

Давні люди намагалися пояснити різні явища, що відбуваються в природі. Вони не знали, чому виникає блискавка й гримить грім, звідки з'являється туман, чому випадає сніг. Усе це пов'язували з впливом могутніх надприродних сил. У їхній уяві поставали óбрази богів і духів, яким було підвладне все на світі, від них залежало життя людей.

Так поступово народжувалися міфи. Це були вірування давніх народів про походження Землі й Усесвіту, різні явища природи, про богів і міфічних персонажів.

Наші пращури не відокремлювали себе від природи, а тому наділяли її людськими якостями — рисами земних людей. Вірили, що річки та зорі — живі істоти, а звірі й дерева мають душу. Давні люди вважали, що світ населений різноманітними божествами, які керують їхніми долями та законами природи. Усі події мали просте й переконливе пояснення в міфах. Наприклад, якщо довго не випадав дощ або була сильна засуха, у цьому звинувачували богів, які карали людей за їхні вчинки.

У давні часи люди сприймали міфи як правдиві розповіді про те, що було колись у давнину. Їх передавали від поко-

ління до покоління, а з появою писемності почали записувати на глиняних табличках, папірусі, а потім на папері.

Минали віки, і міфи поступово перетворювалися на казки. Але казки сприймали як вигадані розповіді. Складно було повірити в те, що звірі можуть говорити, кіт — ходити в чоботях, а килим — літати. А до міфів ставилися як до реальності. Вони пояснювали різні явища, що відбувалися в навколишньому світі, відображали історичні події, звичаї, мрії та вірування.

- Розгляньте подану таблицю. Визначте спільне та відмінне між міфом і казкою *(усно)*.

Казка	Міф
Твори усної народної творчості повчального змісту, які призначалися для широкого кола слухачів.	Перекази, що відтворювали у свідомості людей узагальнений образ навколишнього світу, його устрій; зображували могутні сили природи.
Конкретно не вказано час, коли відбуваються події («з давніх-давен», «у давні часи», «з діда-прадіда»).	Охоплює великий проміжок часу від створення світу.
Зміст казок сприймається як вигадка.	Зображені персонажі та події сприймаються як реальні.
Навчає розпізнавати добро і зло, людські вади та чесноти.	Пояснює певні явища природи, поведінку людей, їхнє спілкування з богами.
Персонажі — люди, тварини, наділені чарівними властивостями, чарівні істоти, чаклуни.	Персонажі — люди, які мають надзвичайні якості і здібності (герої); боги, напівбоги, духи.

У міфах народів світу наявні подібна тематика, сюжети й о́брази. Вирізняють такі загальні тематичні групи міфів:

• про створення та будову світу; • про небесні світила; • про створення і походження людей; • про богів; • про героїв; • про тварин.

У результаті історичної взаємодії інколи один народ запозичував в іншого створений ним міф, щось змінював і доповнював. Так з'являлися різні варіанти того самого міфу.

Теорія літератури

Міф (з грецьк. *слово, переказ, звістка*) — розповідь про створення світу, явища природи та надприродні сили, про богів, духів, предків, персонажів, про те, як з'явилися небо, земля, сонце, птахи, риби, тварини та люди.

Запитання та завдання

1. Визначте в тексті відому й нову для вас інформацію. Що для вас було цікавим? Обґрунтуйте свою думку.
2. Поясніть, як виникли міфи.
3. Чи вірили давні люди в реальне існування героїв міфів, у події, про які в них розповідалося?
4. Розгадайте ребус. Створіть у зошиті ребус: зашифруйте це слово в інший спосіб.

, ,ф

Міфи Стародавньої Греції

- *Що вам відомо про традиції та вірування давніх греків?*
- *Яких відомих героїв і героїнь давньогрецьких міфів ви знаєте?*

У II–I тис. до н. е. розпочався розквіт культури Стародавньої Греції. Тоді й виникли міфи про створення світу, різні стихійні явища, про життя богів і подвиги героїв.

Основною темою міфів були стосунки богів і людей. За уявленнями давніх греків, боги мали людські характери, а відрізнялися від них лише безсмертям.

На честь богів у Стародавній Греції було створено храми та статуї, їхні діяння відображено у віршах, поемах і художніх полотнах.

Геракл та Афіна. *Приблизно 480–470 рр. до н. е.*

Крім богів, головними персонажами міфів були також і герої, які стали для давніх греків зразками для наслідування, прикладами мужності й гідності. Це були напівбоги, сини богів-олімпійців і смертних людей. Вони здійснювали подвиги, щоб увічнити себе в пам'яті людей. Серед міфічних героїв найвідомішими є *Геракл*, *Ахілл*, *Гектор*, *Одіссей*, *Персей* та ін. Так з'явилися «вічні» о́брази у світовому мистецтві та літературі.

У цьому розділі ви прочитаєте міфи про богів і богинь, які жили на Олімпі[1]; про Прометея, який урятував людей від холоду й голоду.

ОЛІМП

Високо на світлому Олімпі царює Зевс, оточений сонмом богів. Тут і дружина його Гера, Аполлон із сестрою своєю Артемідою, і золота Афродіта, і могутня дочка Зевсова Афіна, і багато інших богів. Три прекрасні Ори охороняють вхід на високий Олімп і піднімають густу хмару, що закриває ворота, коли боги спускаються на землю або підносяться до світлих чертогів[2] Зевса. Високо над Олімпом широко розкинулося блакитне бездонне небо, і з нього ллється золоте світло. Ні дощу, ні снігу не буває в царстві Зевса; вічно там радісне літо. А нижче клубочуться хмари, іноді закриваючи далеку землю. Там, на землі, весну й літо змінюють осінь і зима, радість і веселощі чергуються з нещастям і горем. Правда, і боги за-

---

[1] *Оли́мп* — гора в Стародавній Греції, на якій мешкають боги.

[2] *Чертóг* — розкішна, велична будівля, палац, замок.

знають печалі, але вона швидко минає, і знову настає радість на Олімпі.

Боги бенкетують у своїх золотих чертогах, побудованих сином Зевса Гефестом. Цар Зевс сидить на високому золотому троні. Величчю і спокійною свідомістю влади та могутності віє від мужнього, божественно прекрасного обличчя Зевса. Біля його трону — богиня миру Ейрена й повсякчасна супутниця Зевса — крилата богиня перемоги Ніка. Ось входить прекрасна богиня Гера, дружина Зевса. Зевс поважає її; пошаною оточують Геру, покровительку шлюбу, усі боги Олімпу. Коли, сяючи своєю красою, у розкішному вбранні, велична Гера входить до бенкетного залу, усі боги встають і схиляються перед дружиною громовержця Зевса. А вона, горда своєю могутністю, іде до золотого трону й сідає поруч царя богів і людей — Зевса. Коло трону Гери стоїть її посланниця, богиня райдуги, легкокрила Іріда, завжди готова швидко мчати на райдужних крилах і виконувати веління Гери. Боги бенкетують. Зевсова дочка, юна Геба, і син царя Трої Ганімед, улюбленець Зевса, який дістав від нього безсмертя, підносять їм амброзію і нектар — їжу та напій богів. Прекрасні харити та музи втішають їх співами й танцями. Узявшись за руки, вони танцюють, а боги милуються їхніми легкими рухами та чудовою юною вродою. Веселішає бенкет олімпійців. На цих бенкетах боги вирішують усі справи, на них визначають долю світу та людей.

Рафаель. Парнас. *Фреска. 1509–1510 рр.*

З Олімпу Зевс розсилає людям свої дари та стверджує на землі порядок і закони. У його руках доля людей, щастя і нещастя, добро і зло, життя і смерть. Дві великі посудини стоять біля воріт палацу Зевса. В одній посудині дари добра, у другій — зла. Він черпає з них добро і зло та посилає людям. Горе тій людині, якій громовержець черпає дари тільки з тієї посудини, у якій зло. Горе й тій, що порушує встановлений Зевсом порядок на землі та не дотримується його законів. Грізно насупить Кронів син свої густі брови, тоді чорні хмари закриють небо. Розгнівається великий Зевс, і страшно підніметься волосся на його голові, очі спалахнуть нестерпним блиском; махне він своєю десницею[1] — удари грому покотяться по всьому небу, блисне вогненна блискавка, і здригнеться високий Олімп.

Не сам Зевс охороняє закони. Біля його трону стоїть охоронниця законів — богиня Феміда. Вона скликає з наказу громовержця збори богів на світлому Олімпі й народні збори на землі, пильнуючи, щоб ніхто не порушував порядок і закон. На Олімпі й Зевсова дочка богиня Діке стежить за правосуддям. Суворо карає Зевс несправедливих суддів, коли Діке доносить йому, що вони не дотримуються законів, даних Зевсом. Богиня Діке — захисниця правди й ворог обману.

Зевс охороняє лад і правду у світі й посилає людям щастя та горе. Проте долю людей визначають невблаганні богині долі — мойри, які живуть на світлому Олімпі. Доля самого Зевса в їхніх руках. Фатум панує над смертними й над богами. Нікому не втекти від велінь невблаганного фатуму. Немає такої сили, такої влади, яка могла б змінити хоч що-небудь у тому, що призначено богам і смертним. Тільки смиренно схилитися можна перед фатумом і скоритися йому. Тільки мойри знають веління фатуму. Мойра Клото пряде життєву нитку людини, визначаючи термін її життя. Обірветься нитка — і скінчиться життя. Мойра Лахетіс, не дивлячись, виймає жереб, який випадає людині в житті. Ніхто не має сили змінити визначеної мойрами долі, бо третя мойра, Атропос, усе, що призна-

[1] *Десни́ця* — права рука або просто рука.

чили в житті людині її сестри, заносить у довгий сувій, а що вже занесено в сувій долі, те неминуче. Невблаганні величні й суворі мойри.

Є ще на Олімпі богиня долі Тюхе — богиня щастя і благоденства. З рога достатку, рога божественної кози Амалфеї, молоком якої було вигодувано самого Зевса, сипле вона дари людям. Щаслива та людина, яка зустріне на своєму життєвому шляху богиню щастя Тюхе; але як рідко це буває, і яка нещаслива та людина, від якої відвернеться богиня Тюхе, що давала їй свої дари!

Так панує оточений сонмом світлих богів на Олімпі великий цар людей і богів Зевс, охороняючи лад і правду в усьому світі.

(За переказом Катерини Гловацької)

Запитання та завдання

1. Які боги жили на Олімпі? Що ви дізналися про них?
2. Розкажіть, покровителями чого були згадані в міфі боги *(Зевс, Гера, Ейрена, Ніка, Іріда, Феміда, мойри Клото, Лахетіс, Атропос)*.
3. Якими ви уявляєте олімпійських богів?
4. Яку роль, на думку давніх греків, відіграє Зевс у житті людей? Яким він постає в їхній уяві? Обґрунтуйте свої твердження, використовуючи слова з тексту.
5. Що вас вразило в описі царства Зевса? Підготуйтеся виразно прочитати опис. Які емоції ви намагалися передати під час читання?
6. Хто, на думку давніх греків, визначає долю людей та навіть богів?
7. Складіть і запишіть простий план міфу. Перекажіть близько до тексту фрагмент, який пояснює появу та взаємодію добра і зла.
8. Проаналізуйте художні особливості міфу. Які засоби виразності в ньому використано? Наведіть приклади з тексту.
9. Створіть у зошиті схему Олімпу, на якому мешкають боги (Зевса позначте на вершині).
10. Послухайте початок міфу про Деметру та Персефону. Що ви дізналися про них із міфу? Знайдіть в інтернеті повний текст і складіть три-чотири запитання за змістом міфу. Поставте їх однокласникам та однокласницям.

МІФ ПРО ПРОМЕТЕЯ

(Скорочено)

(...) Люди не варили їжі, не світили в домівках, не гріли-ся коло багать, і було те життя без вогню злиденним живо-тінням.

Пожалів людей титан[1] Прометей і сміливо порушив Зев-сову заборону. Якось він зустрів Афіну Палладу, любу Зевсо-ву дочку. Богиня мудрості була завжди прихильна до тита-на, тож він і попросив її відчинити йому потай двері чорного ходу, що вів до Зевсового палацу, адже Прометею було вже невільно з'являтися на Олімпі. Афіна Паллада так і зробила, думаючи, що Прометеєві цікаво поглянути на новий витвір бога-митця Гефеста — на людей із щирого золота, що, наче живі, слугували богам.

А Прометей, опинившись у Зевсовій оселі, мерщій узяв із божественного вогнища невеличку іскру, сховав її в порож-ній очеретині й приніс людям на землю.

Відтоді засяяли веселі вогнища на землі. Навколо них люди збиралися цілими родинами, смажили м'ясо, грілися, танцювали. Вони зажили веселіше, дружніше, і з того щиро радів титан Прометей. Він навчив їх приборкува-ти вогонь, виплавляти мідь, кувати зброю, і люди стали дужчі, сміливіші, вони вже не схилялися покірно перед своєю долею. Завдяки Прометеєві на-вчилися думати й тоді, мабуть, уперше відчули себе людьми.

Я. Коссірс. Прометей несе людям вогонь. *1630-ті роки*

Та чорним грозовим буревієм насу-вався на відважного титана страшний гнів усевладного Зевса. Ніхто у світі ще не порушував так зухвало його забороно-ни, ніхто не насмілювався повставати проти нього, батька всіх безсмертних і смертних.

---

[1] *Титáни* — божества старшого покоління, діти Урана (Неба) і Геї (Землі); нині цей термін використовують у переносному значенні: люди виняткового розуму й таланту.

У шаленій нестямі Зевс звелів закувати титана Прометея в кайдани й прикувати на самому краю землі до стрімкої скелі, щоб відступник висів там довгі століття. Таку кару надумав Зевс останньому з роду титанів, що насмілився змагатися з ним і боронити слабосилих і нікчемних людей. Здійснити цю кару Зевс доручив своєму кульгавому сину Гефесту, неперевершеному митцеві й ковалю, а в помічники йому дав двох своїх вірних слуг — Силу та Владу, суворих, безжальних і жорстоких. Прикро було Гефестові коритися Зевсовій волі, бо він щиро шанував Прометея, але не послухатися рідного батька не міг.

Туди, де закінчується пустельна країна диких скіфів і велично піднімається до неба бескеття[1] Кавказу, Сила й Влада привели непокірного титана, а за ними шкутильгав бог Гефест. Він був кульгавий із дитинства, бо колись розгнівався на нього Зевс і, схопивши малого за ногу, швиргонув геть з Олімпу. Довго летів Гефест, цілий день, а надвечір упав на скелястий острів Лемнос і відтоді став шкутильгати. З того часу навіки оселився в його серці страх перед Зевсом. Той страх примусив його й тепер скоритися могутньому батькові. Знову тяжко зітхає Гефест і піднімає величезний молот, щоб прикувати Прометея до стрімкої кручі.

— Бий молотом дужче, дужче! — суворо наказує Влада. — Щоб Прометей не зміг у путах і поворухнутися. Та не зітхай, не стогни, він же Зевсів ворог, злочинець.

— Яке огидне моє ремесло! — розпачливо вигукує Гефест. — Хай би хто інший ним володів, тоді я не мусив би приковувати друга до скелі. О Прометею, сину великої Феміди[2]! Я сам пла́чу через твої тяжкі страждання, та мушу коритися невблаганному Зевсові.

Знову й знову гупає молот, від нього йде стоголоса луна, здається, що то стогнуть похмурі Кавказькі гори. Нарешті титана прикуто.

— От і добре! — озивається Влада. — До цієї скелі люди не дістануться, хоч би як хотіли зарадити своєму благодійникові.

---

[1] *Бескéття* — гори, скелі, великі кам'яні виступи.

[2] *Феміда* — дочка Урана та Геї, друга дружина Зевса, богиня права й закону.

— Ніхто йому тепер не зарадить, — скрушно мовить Гефест, — невблаганне серце в Кроніда[1]. Яку жорстоку кару він вигадав! Очам нестерпно дивитися на Прометея.

— Стережися, щоб за такі слова Зевс не покарав і тебе, — похмуро каже Влада та квапить Гефеста: — Годі вболівати за тим зухвальцем, ходімо звідси. А ти, Прометею, можеш тепер ремствувати на Зевса та дбати про жалюгідних смертних людей.

Ані словом не озивається гордий богоборець. Навіть не дивиться, як ідуть геть Сила та Влада, кремезні, негнучкі, наче витесані з каміння, а за ними ще дужче шкутильгає Гефест. Тільки коли вони зникли за горами й навколо залягла мертва тиша, Прометей застогнав і голосно крикнув:

— О божественний ефіре! О мати-земле й сонце ясне, усевидюще! О бистрокрилі вітри та хвилі невтомного моря! Погляньте, як покарав мене Зевс за те, що я був прихильний до смертних і приніс їм вогонь. Я знав, що Зевс мене покарає. Страшні мої страждання, та я не зрікаюся свого вчинку! (...)

Усі підвладні йому стихії Зевс кинув на прикутого Прометея, але той і не думав коритися. Тоді Громовержець зверг-нув скелю разом із непереможним титаном у чорну безодню.

Та Прометей був безсмертним. Минули тисячоліття, багато людських поколінь одне за одним пройшли по землі, і тоді Зевс знову підняв із безодні титана, сподіваючись дізнатися про свою долю. Але нескорений Прометей мовчав, і батько всіх безсмертних і смертних вигадав йому ще тяжчу кару: знову висів Прометей, прикутий до кавказької скелі, його нестерпно палило сонце, сікли дощі, шарпали люті вітри. Щодня туди прилітав величезний Зевсів орел, гострими пазурами розривав титанове тіло та клював йому печінку. За ніч кривава рана загоювалася, але наступного дня знову прилітав орел і знову люто шматував могутнє Прометеєве тіло. Ці страшні муки тривали тисячоліття, але ніщо не могло здолати титана. Жодного разу він не попросив пощади в Зевса, не зрікся своєї приязні до смертних. Сам Громовержець уже хотів помиритися з ним, бо й досі не знав таємниці про себе. Із Зевсової волі пішла до свого сина богиня Феміда. Гірко пла-

---

[1] *Кроні́д* — так ще називали Зевса, сина Реї та Крона.

чучи, вона просила Прометея помиритись із Зевсом, і материнське горе, страшніше за всі страждання, розчулило непохитного титана — він розкрив свою таємницю. Почувши віщі слова, Зевс схаменувся, бо справді збирався взяти морську богиню Фетіду собі за дружину. Тепер він звелів якнайшвидше віддати Фетіду за смертного, щоб її син не став загрозою ні йому, ні іншим безсмертним богам. Незабаром Фетіду віддали заміж за Пелея, славного аргонавта[1], — разом з іншими героями він їздив до Колхиди по золоте руно.

На весілля Пелея та Фетіди прийшли всі боги. Навіть вони не пам'ятали такого пишного свята. А син Пелея і Фетіди — славетний Ахіллес — справді перевершив мужністю та силою свого батька й став найвідомішим героєм Троянської війни.

Дякуючи за засторогу, Зевс наказав звільнити титана. Багато земель обійшов Геракл, уславивши себе неймовірними подвигами, й опинився серед Кавказьких гір. Довго шукав він скелю з прикутим Прометеєм, аж нарешті побачив, як угорі шугонув величезний орел, почув стогони нелюдського болю та поспішив на ті страдницькі зойки.

Незабаром Геракл був уже біля скелі, де висів прикутий титан і кровожерний орел рвав пазурами його тіло. Підняв Геракл свій чималий лук і щосили напнув тятиву. Дзвінко заспівала стріла, уп'ялася в орла, і той упав мертвий додолу. Тоді Геракл виліз на скелю та дужими руками розірвав Прометеєві кайдани. Титан нарешті випростав могутнє тіло й дихнув на повні груди. Тільки одне залізне кільце зосталося на руці в Прометея, і в ньому застряг камінчик зі скелі. Прометей став вільний, а смертні люди, заради яких він прийняв неймовірні страждання, носять відтоді на згадку про нього металеві каблучки й персні з коштовними камінцями. Так розповідає легенда, але чи це правда, ніхто не знає. Однак знають усі: у тих мужніх і волелюбних людей, які віддають свої сили й розум, усе життя на благо народові, палає в серцях іскра незгасного Прометеєвого вогню. (...)

(За переказом Катерини Гловацької)

---

[1] *Аргона́вти* — учасники походу до *Колхиди* (узбережжя Чорного моря) на кораблі «Арго».

Образ Прометея є «вічним» образом. Він популярний в українській та зарубіжній літературі. Як символічний образ нескореного народу його відтворено в поемі Т. Шевченка «Кавказ». Прометеєві мотиви лунають у творчості І. Франка, Лесі Українки (поема «Кассандра», «В катакомбах»), М. Рильського, А. Малишка (поема «Прометей»), Л. Костенко.

Г. Ф. Фюгер. Прометей несе людям вогонь *(Фрагмент). 1817 р.*

Запитання та завдання

1. Хто допоміг Прометею здобути вогонь? Наведіть цитату з тексту.
2. Як і заради кого герой викрав небесний вогонь?
3. Чого він навчив людей? Обґрунтуйте відповідь, використовуючи цитати з тексту.
4. Яку кару вигадав Прометею всемогутній Зевс? Які риси характеру героя розкрилися в цьому випробуванні?
5. Визначте основну ідею міфу.
6. Поміркуйте, яку людину можна назвати *Прометеєм*.
7. Розкрийте значення слова *богоборець*. Як ви його розумієте?
8. Створіть серію малюнків для мальопису про Прометея.
9. Перекажіть фрагмент міфу, який вам найбільше сподобався.
10. Розгляньте репродукції картин, які присвячені подвигу Прометея *(с. 16, 20)*. Яким зобразили його художники?

Гера́кл — найпопулярніший грецький герой, син Зевса й смертної жінки Алкмени. Він був наділений величезною силою та володів різними мистецтвами. Скоївши страшний злочин, Геракл повинен був спокутувати свою вину, прослужити 12 років Еврісфею, царю Мікен. Здійснивши 12 подвигів, він мав стати безсмертним.

- Прочитайте міф про один із подвигів Геракла.

ПОДВИГИ ГЕРАКЛА

Подвиг п'ятий: Авгієві стайні

Цар Еврісфей довго не міг отямитися — не так із переляку, як із розпачу: Геракл знову повернувся переможцем після тяжкого випробування ще й, на прикрість цареві, приволік того вепра, що мав роздерти героя на шмаття.

«Що ж тепер йому загадати?» — думав недолугий цар. Напевне, нічого б і не придумав, якби не його спільниця Гера.

Злопам'ятна богиня з'явилась Еврісфеєві якось уві сні й підказала загадати герою таке, що було не тільки нездійсненним, а й ганебним і принизливим.

Ще й не світало, як утішений Еврісфей послав свого оповісника Копрея до Геракла з наказом: іти негайно в Еліду до царя Авгія та за один день вичистити в нього всі стайні.

Почувши цей дивний наказ, Геракл аж спаленів від обра́зи.

— Чистити стайні! — обурено крикнув він. — Що ти, Копрею, верзеш? — Та враз герой замовк, помітивши глузливу посмішку царського оповісника.

Обличчя в Геракла пашіло, він задумався і навіть не почув, коли Копрей пішов.

Так, кара богів страшна! Але його власна провина, що й досі важким тягарем лежить на серці, ще страшніша. То хіба він може відмовитися навіть від найгіршої і найганебнішої спокути? Цар Еврісфей зі своїми прислужниками глузує. То й що? Треба не зважати на них і чинити Зевсову волю. Дорогою до Еліди Геракл пригадував, що чув про володаря тієї країни.

Цар Авгій, син сонцесяйного Геліоса, був неймовірно багатий. Він мав силу-силенну різної худоби, яка паслася на зелених гірських полонинах і в долині річки Пенею. Царські табуни й отари були незліченні. Тож, мабуть, і стайні ті величезні. Ніколи Геракл не цурався роботи, але його бентежила думка, чи зможе він упоратися за один день.

В Еліді Геракл одразу подався не до палацу Авгія, а до його численних стаєнь, обведених міцним муром. Тільки тепер герой збагнув, яке важке діло загадав йому Еврісфей. Усе подвір'я всередині муру було суцільним болотом, і від нього тягло запаморочливим смородом. Розпитавши людей, Геракл дізнався, що стайні ніхто ніколи не чистив. Надвечір сюди заганяли

худобу, і вона так там і товклася. А страшенний сморід від царських стаєнь розносився аж у навколишні села, він отруював людям повітря та життя.

Звичайно, ганебно героєві порпатись у гною, однак потім люди вільно дихатимуть і дякуватимуть йому. Але як це зробити за один день? Довго міркував Геракл, походжаючи навколо муру, тоді подався вгору, до швидкої річки Пенею і тут сів відпочити.

Цар Еврісфей, певне, тішиться думкою, що Геракл, славетний герой, носитиме на власних плечах смердючі коші з гноєм і сам стане бридким і смердючим. Але не діждеться Еврісфей, щоб Геракл бруднив собі руки.

Надвечір Геракл пішов до палацу елідського царя. Авгій здивувався, коли побачив перед собою уславленого Геракла, а надто як почув, що той узявся за один день вичистити всі стайні.

— Та хіба один чоловік таке здужає? — спитав, не ймучи віри, елідський цар. — Якби зібрати людей з усієї моєї держави, то й вони не впоралися б за день.

— А я це зроблю сам, — спокійно сказав Геракл.

— Ні, не зробиш! — затявся Авгій.

— І я закладаюся, — усміхнувся герой. — Якщо я виграю, ти віддаси мені десятину твоєї худоби. Гаразд?

— Гаразд! — не замислюючись, погодився цар, упевнений, що Геракл неодмінно програє.

Покликали у свідки Авгієвого найстаршого сина Філея. Царевич розбив їм руки, а господар сказав:

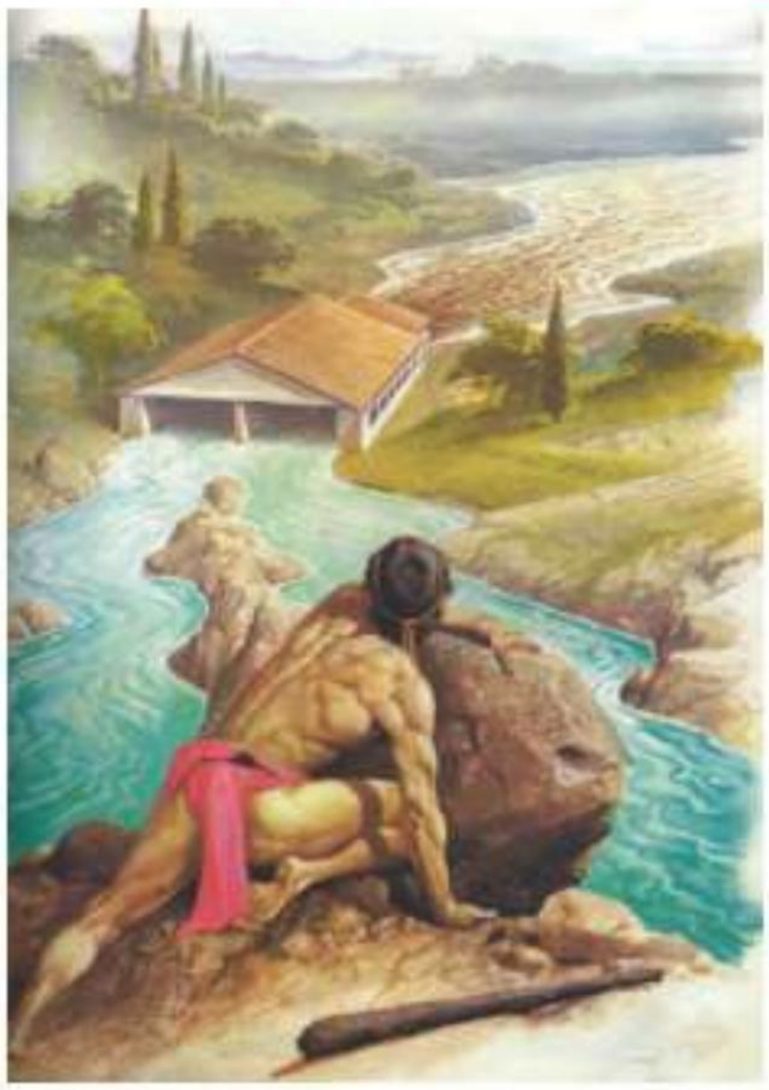
— Сьогодні, Геракле, будь моїм гостем, а завтра вранці можеш братися до роботи.

Наступного ранку, тільки-но зарожевіли на небі променіперсти золотошатної Еос, Геракл вийшов із палацу, несучи на плечах кайла й лопати. Він ішов не до стаєнь, а в ліс, до річки Пенею, що бурхливо мчала з гори свої хвилі.

За кілька кроків від берега Геракл став, скинув лев'ячу шкуру й заходився копати чималий рівчак униз, аж до стаєнь. Важка була та робота, до снаги тільки могутньому героєві, — твердий, кам'янистий ґрунт ледь піддавався, і раз у раз лопати й кайла ламалися.

Цілий день, не розгинаючись, Геракл копав той рівчак, тільки поглядав часом на сонце, а тоді працював далі. Докопавши рівчак аж до самих воріт царських стаєнь, Геракл нарешті спинився, обійшов мур і з протилежного боку вибив у ньому великий отвір. А тоді звелів челядникам не підпускати до стаєнь худобу, хоча сонце вже стояло на вечірньому прузі.

З палацу вийшов нарешті сам Авгій поглянути, що ж робить Геракл, та ніде його не побачив. Цар зневажливо посміхнувся, бо чистити стайні герой і не думав, а день уже закінчувався...

С. Баральді. Ілюстрація до книжки «Геракл і Тесей» *м. Афіни. 2006 р.*

Але з лісу почулися могутні удари — то Геракл з'єднував рівчак із Пенеєм.

Й ось прозорі, чисті струмені ринули новим річищем униз, до стаєнь, закрутилися на подвір'ї та понесли весь гній, солому й болото через отвір, пробитий у стіні.

Геракл стояв і мовчки дивився, як працює за нього вода. Звідусіль позбігалися люди, з натовпу чулися вигуки щирого захвату, радісний сміх, а царевич Філей уголос вихваляв Геракла, його розум і руки.

Довго вирувала вода, а тоді герой подався назад, до річки, завалив камінням рівчак, і вода знову пішла своїм плином. Усі стайні стояли чисті, вимиті водою, а останні промені призахідного сонця відбивалися в невеличких прозорих калюжах.

— А що, царю, програв? — весело крикнув Геракл до спохмурнілого Авгія. — Доведеться вранці твоїм пастухам відлічити мені десятину худоби, і я пожену її завтра додому.

— Чого поспішати? Гостюй у мене в Еліді, — відказав знехотя цар.

— Ні, я не можу баритися. Адже Еврісфей уже придумав, мабуть, мені якусь іншу роботу.

— То тебе прислав сюди Еврісфей? — жваво спитав Авгій. — Чому ж ти тоді правиш із мене худобу?

— Хіба ми не закладалися? — ображено мовив Геракл.

— Авжеж, закладалися, я тому свідок, — почувся дзвінкий голос, і царевич Філей став поруч героя.

— Помовч! — заволав люто Авгій на сина. — Ану, геть мені з-перед очей!

Та царевич незрушно стояв біля Геракла. Й Авгій аж зайшовся криком:

— Геть звідси обидва! Геть!

Так цар Еліди втратив і гостя, і сина.

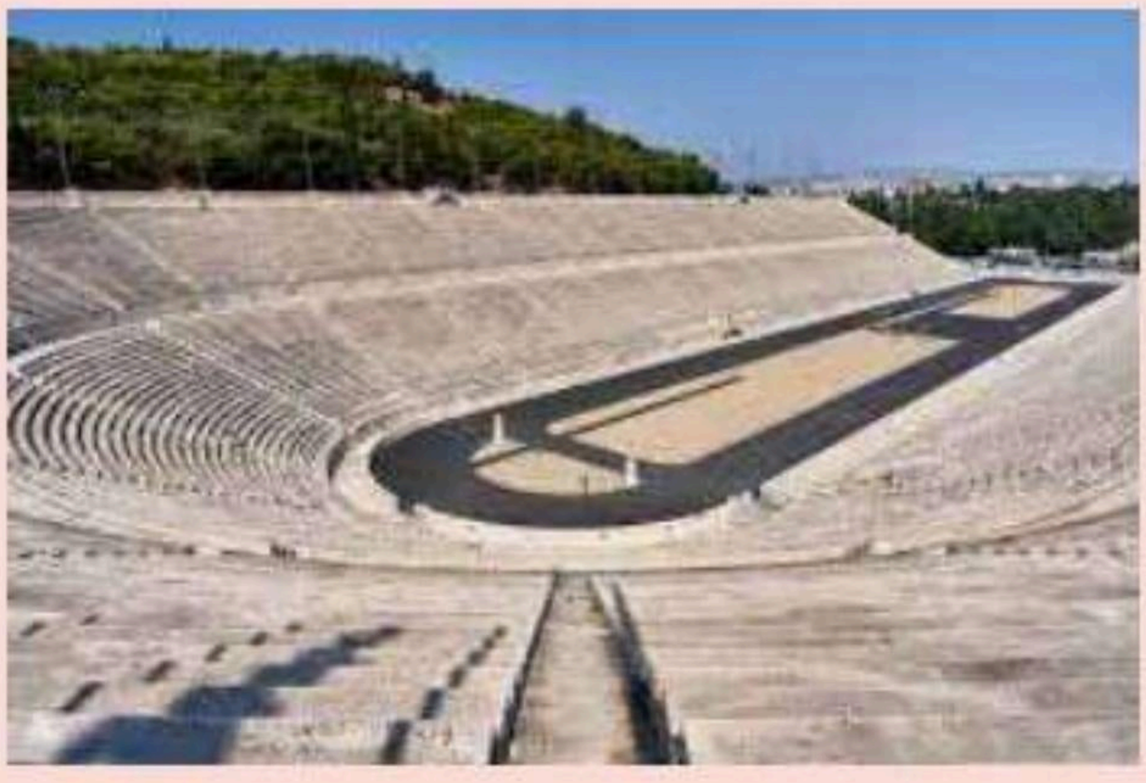
Царевич Філей подався до родичів на острів Дуліхій, а Геракл, як слухняний раб, пішов до Мікен.

Вислухавши його розповідь, цар Еврісфей недбало сказав:

— Чистити стайні — то зовсім не подвиг. Іди-но мерщій до Стімфалійського лісу та повиганяй звідти міднокрилих птахів.

(За переказом Катерини Гловацької)

В одному з найдавніших міфів родоначальниками Олімпійських ігор названо Геракла та його батька Зевса. Ніби саме Геракл першим назвав ігри *«олімпійськими»* та встановив звичай проводити їх кожні чотири роки. Легенда стверджує, що після здійснення дванадцяти подвигів Геракл побудував олімпійський стадіон на честь Зевса. Ігри включали біг, п'ятиборство (що складалося зі стрибків, метання диска й списа, змагання з бігу та боротьби), бокс, боротьбу, панкратіон і кінні змагання.

Стадіон Стародавньої Греції. *Сучасне фото*

Запитання та завдання

1. Що наказав зробити Гераклу цар Еврісфей? Хто допоміг придумати завдання героєві?
2. Яку вдачу мав цар Еврісфей? Як він ставився до Геракла?
3. Як відреагував на наказ Геракл? Знайдіть у тексті й зачитайте.
4. Хто такий Авгій та де він жив?
5. У якому стані побачив Геракл Авгієві стайні? Як герой придумав швидко почистити їх?
6. Чи дійсно дії Геракла можна вважати подвигом? Аргументуйте вашу відповідь *(усно)*.
7. Створіть умовний портрет Геракла. Яким би ви його зобразили на малюнку *(за бажанням)*?
8. Поміркуйте, яких людей називають *Гераклами*. Назвіть їхні риси характеру. Чи є серед ваших близьких або знайомих люди з подібною вдачею? Розкажіть про них.
9. Вивчаючи предмет «Здоров'я, безпека та добробут», ви знаєте про те, що нині є багато випадків забруднення довкілля. Для його очищення потрібно багато зусиль, подібних до тих, які докладав Геракл для очищення Авгієвих стаєнь. Екологічні активісти закликають брати участь у заходах із прибирання парків і скверів, берегів річок та озер. Чи брали ви участь у таких заходах? Поділіться досвідом, розкажіть, що саме спонукало вас долучитися до такої важливої справи.

Узагальнення

1. Визначте правильну відповідь.

   Міф — це

   А короткий розповідний твір повчального характеру, який містить узагальнений життєвий досвід
   Б жанр фольклору про вигадані події з фантастичним змістом
   В оповідь про явища природи, надприродні сили, про богів і духів, походження світу, про героїв
   Г вигадана розповідь про якісь події чи життя людей, про походження міст і сіл
   Д оповідь про життєві факти, історичні події минулого

2. Поясніть, що означають крилаті вислови.

   Авгієві стайні, вогонь Прометея.

3. Знайдіть і запишіть у зошитах тлумачення поданих крилатих висловів.

   Нитка Аріадни, п'ята Ахіллеса, дамоклів меч, сізіфова праця.

4. Продовжте та запишіть речення.

Давні греки вважали Зевса верховним божеством, тому що … .
Геракл почистив Авгієві стайні завдяки … .
Давні греки вшановували Прометея, тому що … .

5. Інсценізуйте уривок із міфу, який ви опрацювали в класі. Поясніть вибір фрагменту для інсценування.

6. Візьміть участь у проєктах «Міфи слов'ян» і «Міфи давніх греків». Визначте разом з однокласниками й однокласницями мету проєктів та етапи їхнього виконання, вашу участь у них. За результатами проєктів створіть мультимедійні презентації.

Думаємо й аналізуємо

- Що вас найбільше зацікавило в цьому розділі підручника? Що сподобалося?
- Чим міф відрізняється від казки? А що в них спільного?

Священні книги людства

Біблія промовляє до серця кожного покоління.
Й. В. Ґете

- *Що таке Біблія?*
- *Які біблійні історії ви читали? Які з них вразили вас найбільше?*
- *Прокоментуйте вислів Й. В. Ґете, поданий як епіграф до цього розділу. Що означає вислів «промовляти до серця»?*

БІБЛІЯ

Біблія — найвідоміша й найпопулярніша книга у світі, джерело мудрості, яке дає можливість людині задуматися над тим, що є добро і зло, у чому сенс життя, визначити моральні орієнтири для оцінювання власних вчинків, прислухатися до свого сумління.

Слово *Біблія* перекладають із грецької як «книги». Її ще називають *Святим Письмом*. Це основне джерело християнського вчення.

Біблію створювали багато авторів протягом шістнадцяти століть — з XIII ст. до н. е. до II ст. н. е. Вона має дві час-

тини — *Святе Письмо Старого Заповіту* (50 книг[1]) і *Святе Письмо Нового Заповіту* (27 книг). *Заповіт* перекладають з івриту як «угода», тобто основна ідея Біблії — це ідея угоди Бога з усім людством. Старий Заповіт описує створення світу, а Новий Заповіт — земне життя Ісуса Христа.

Старий Заповіт (або ***Завіт***) — перша частина Біблії, що за обсягом становить майже третину всієї Біблії. У ньому розповідається про створення світу, історію перших людей — Адама та Єви, взаємини Бога з народом Ізраїлю, історії про царів і пророків та ін.

Друга частина Біблії — ***Новий Заповіт***. Її центральною частиною є чотири Євангелія від апостолів[2] Матвія, Марка, Луки та Йоанна, у яких розповідається про народження, життя і діяння Ісуса Христа, про Його воскресіння. Слово *Євангеліє* перекладають із грецької як «добра, блага звістка».

Основним біблійним образом є Бог, який керує світом. З ним пов'язані легенди про створення світу й людини, про вигнання перших людей Адама та Єви з раю через скоєний гріх, про вселенський потоп. Наміри й волю Бога допомагають здійснювати ангели (з грецьк. *посланці, вісники*) — людиноподібні особи, духи, які ведуть постійну боротьбу з темними, диявольськими силами за душу людини.

У Новому Заповіті найважливішими є о́брази Ісуса Христа, Сина Божого, Який віддав своє життя за людей, і Діви Марії, Його матері, заступниці всіх скривджених і знедолених.

Біблія — найпоширеніша книга з усіх книг світу, повністю або частково перекладена 1900 мовами. Вона об'єднує твори різних жанрів — міфи, притчі, закони, історичні твори, повчальні й романтичні повісті, байки та гі́мни.

Г. Клімт. Адам та Єва

---

[1] У православних Старий Заповіт містить 50 книг; у протестантів — 39; у католиків — 47.

[2] *Апо́стол* (з грецьк. *посланець*) — у Новому Заповіті звання дванадцяти найближчих послідовників, учнів Ісуса Христа.

Тексти Біблії мають високий емоційний, інтелектуальний та художній рівень, тому їх вважають зразком самобутньої словесної спадщини давнини.

Їм притаманне інакомовлення, тобто зміст розкрито не прямо, а за допомогою художніх образів: наприклад, повернення блудного сина додому порівняно з воскресінням померлої людини.

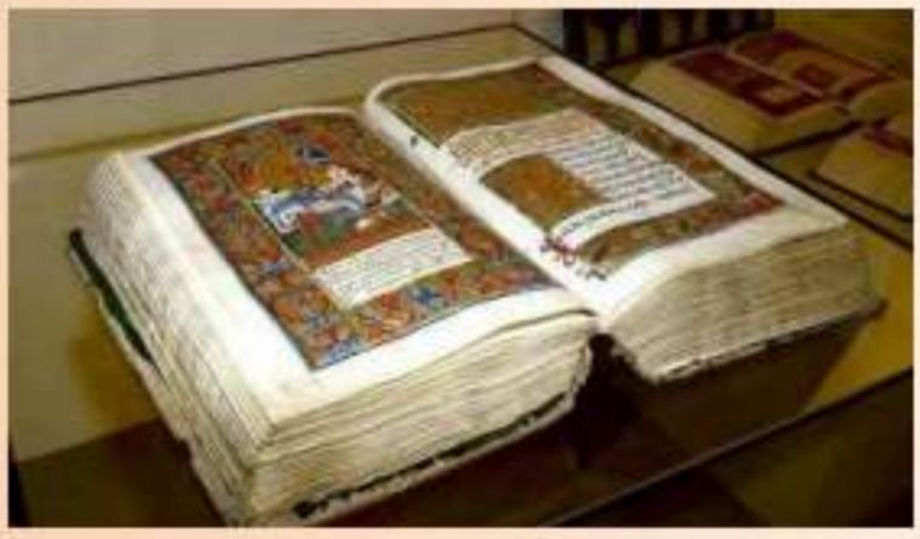
Ідеї та о́брази Біблії мають значний вплив на світову культуру. За біблійними сюжетами й мотивами створено безліч творів літератури, кіномистецтва та мальописів. Вона є також джерелом історичних відомостей про життя та віруванння людей у давнину.

Перший переклад Біблії з давньогрецької на церковнослов'янську мову здійснили в IX ст. просвітителі Кирило та Мефодій. У 1581 р. в м. Острозі на Волині першодрукар Іван Федоров уперше надрукував повний текст Біблії церковнослов'янською мовою.

Острозька Біблія, видана І. Федоровим

Найвідоміший переклад біблійних текстів староукраїнською мовою здійснено у волинських монастирях із 1556 по 1561 р. Це ***Пересопницьке Євангеліє***. На ньому Президент України присягає на вірність народові під час інавгурації. Переклад повного тексту Біблії сучасною українською мовою був виданий у 1903 р. Його здійснили письменники *Пантелеймон Куліш, Іван Нечуй-Левицький* та вчений *Іван Пулюй*. Повністю Біблію українською мовою було надруковано в 1962 р.

Пересопницьке Євангеліє

Теорія літератури

Біблійні сюжети — це найвідоміші сюжети з Біблії, які митці використовували у своїх творах, переосмислюючи їх відповідно до проблем свого часу. Серед них — вигнання Адама та Єви з раю, спасіння Ноя під час потопу, повернення блудного сина, народження Ісуса Христа та ін.

Запитання та завдання

1. Поясніть походження назви «Біблія».
2. Чому Біблію називають *Святим Письмом*?
3. Які частини має Біблія? Розкажіть про Старий та Новий Заповіт.
4. Розгляньте подану репродукцію картини. Чому, на вашу думку, Ісус зображений у центрі? Як ви розумієте слова *Євангеліє* та *апостол (усно)?* Хто є авторами чотирьох Євангелій?

Л. да Вінчі. Таємна вечеря. *1495–1498 рр.*

5. Запишіть у зошит слова, які є похідними від слова *Біблія* (книга).

Старий Заповіт

СТВОРЕННЯ СВІТУ

(Книга Буття)

Спочатку Бог створив небо та землю. А земля була порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води. І сказав Бог: «Хай станеться світло!» І сталося світло. І побачив Бог світло, що добре воно, — і відділив світло від темряви. І Бог назвав світло «День», а темряву назвав

«Ніч». І був вечір, і був ранок — день перший. І сказав Бог: «Нехай станеться твердь[1] посеред води, і нехай буде вона між водою та водою». І Бог твердь учинив, і відділив воду, що під твердю вона, і воду, що над твердю вона. І сталося так. І назвав Бог твердь «Небо». І був вечір, і був ранок — день другий. І сказав Бог: «Нехай збереться вода з-попід неба до місця одного, і нехай суходіл стане видний». І сталося так. І назвав Бог суходіл «Земля», а місце зібрання води назвав «Море». І Бог побачив, що добре воно. І сказав Бог: «Нехай земля вродить траву, ярину, що насіння вона розсіває, дерево овочеве, що за родом своїм плід приносить, що в ньому насіння його на землі». І сталося так. І земля траву видала, ярину, що насіння розсіває за родом її, і дерево, що приносить плід, що насіння його в нім за родом його. І Бог побачив, що добре воно. І був вечір, і був ранок — день третій. І сказав Бог: «Нехай будуть світила на тверді небесній для відділення дня від ночі, і нехай вони стануть знаками, і часами умовленими, і днями, і роками. І нехай вони стануть на тверді небесній світилами, щоб світити над землею». І сталося так. І вчинив Бог обидва світила великі — світило велике, щоб воно керувало днем, і світило мале, щоб керувало ніччю, а також зорі. І Бог умістив їх на тверді небесній, щоб світили вони над землею, і щоб керували днем і ніччю, і щоб відділяли світло від темряви. І Бог побачив, що це добре. І був вечір, і був ранок — день четвертий. І сказав Бог: «Нехай вода вироїть дрібні істоти, душу живу, і птаство, що літає над землею під небесною твердю». І створив Бог риб великих, і всяку душу живу плазуючу, що її вода вироїла за їхнім родом, і всяку пташину крилату за родом її. І Бог побачив, що добре воно. І поблагословив їх Бог, кажучи: «Плодіться, і розмножуйтеся, і наповнюй-

Мікеланджело. Відділення світла від тьми. *Сикстинська капела. Ватикан. 1508–1512 рр.*

[1] *Твердь — тут:* небозвід.

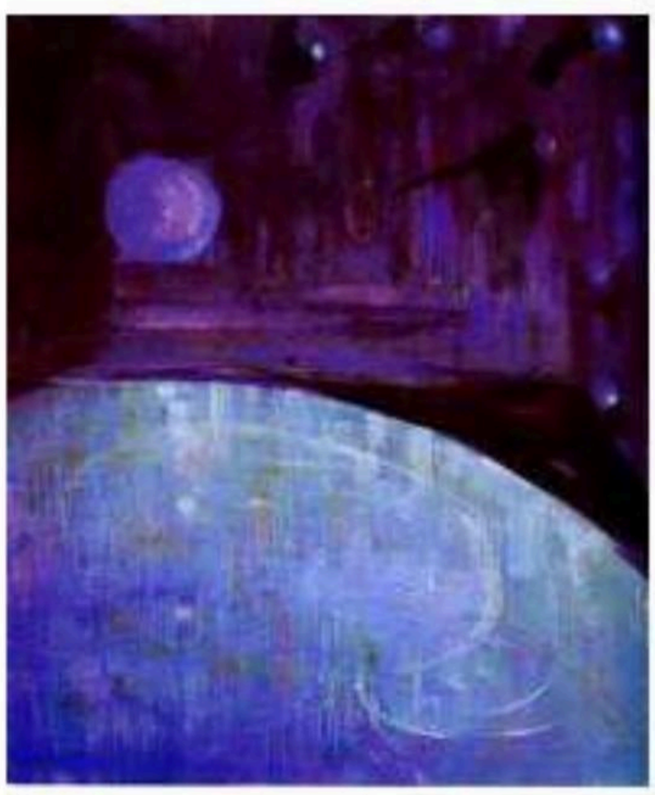
те воду в морях, а птаство нехай розмножується на землі!» І був вечір, і був ранок — день п'ятий. І сказав Бог: «Нехай видасть земля живу душу за родом її, худобу, і плазуюче, і земну звірину за родом її». І сталося так. І вчинив Бог земну звірину за родом її, і худобу за родом її, і все земне плазуюче за родом його. І бачив Бог, що добре воно.

На шостий день Бог створив людину, а сьомого дня Господь відпочивав.

(Переклад із староєврейської Івана Огієнка)

Запитання та завдання

1. Як, за біблійною історією, було створено світ?
2. Якою була Земля в перший день творення? Наведіть цитату.
3. Прочитайте легенду «Про створення світу» ще раз і запишіть у зошиті з пам'яті, що було створено Богом кожного дня. Перевірте себе за допомогою тексту.
4. Розгляньте подані репродукції картин. Визначте, який із днів творення зображено на них. Обґрунтуйте свою відповідь.

М. Чюрльоніс. Цикл «Творення світу». *1906 р.*

5. Як ви зрозуміли опис створення Землі в Біблії? Обговоріть, чи має кожна людина відповідати за збереження Землі. Розкажіть, що саме для цього потрібно робити.

ПОТОП І НОЙ

Минули роки й століття. В Адама та Єви народилися сини і дочки, а в тих — власні діти.

На землі тривало життя. Але із часом люди почали віддалятися від Бога й коїти дедалі більше зла. Зрештою всі їхні думки та прагнення обернулися на зло.

І тоді Господь пошкодував у серці Своєму, що створив людину, і сказав: «Знищу все живе на землі, бо ніхто вже не робить добра; знищу і людей, і худобу, і плазунів, і небесних птахів».

Та жив на землі Ной, який здобув ласку в очах Господа. Беручись до будь-якої справи, він прикликав Бога, знаючи, що Бог бачить усе, що він робить, — отож Ной був праведний.

І сказав Бог Ноєві:

— Уся земля наповнилася злом. Я наведу на землю потоп, аби винищити дощенту життя. Зроби собі ковчег[1] із дерева гофер[2], тобто величезний корабель — триста ліктів завдовжки, п'ятдесят завширшки, тридцять заввишки. Пороби в ньому кліті й добре просмоли всередині й ззовні. Потім увійди до цього корабля з усією своєю сім'єю: з дружиною, синами й дружинами синів. Але не тільки ти врятуєшся: візьми із собою по двоє найрізноманітніших тварин і птахів, щоб і вони вижили. І набери якнайбільше всілякої поживи для людей та тварин.

Ной працював сто двадцять років і зробив усе, як звелів йому Бог. Призначений день настав у шестисотий рік життя Ноя: розкрилися всі джерела вод, і падав дощ на землю сорок днів і сорок ночей.

Дж. Севері. Ковчег Ноя. *XVII ст.*

---

[1] *Ковче́г* — корабель, побудований за Божою вказівкою для порятунку Ноя та його сім'ї від усесвітнього потопу.

[2] *Гофе́р* — смолянисте дерево, імовірно, кипарис або кедр, з деревини якого було зроблено ковчег.

Першого дня Ной увійшов на корабель разом зі своїми синами, яких звали Сим, Хам та Яфет, і зі своєю дружиною, і з дружинами синів. Увійшли на корабель і тварини, і птахи — по двоє кожного роду, як звелів Господь.

Аж ось прорвалися всі джерела великої безодні й небесні загати розімкнулися. Дощ падав на землю протягом сорока діб.

Потоп тривав на землі сорок днів. Во́ди, прибуваючи, підняли корабель, і він поплив. Прибуло стільки води́, що вона вкрила всі найвищі гори попід небом. І загинули птаство, худоба, звірі, плазуни та люди. Усе, що мало дух життя в ніздрях, потонуло.

Залишився тільки Ной та ті, що були з ним на кораблі. А вода прибувала на землю сто п'ятдесят днів.

І згадав Бог про Ноя і про кожну звірину та худобу, що були з ним на кораблі. Тоді навів Бог вітер на землю — і вода заспокоїлася. Закрилися джерела безодні та небесні загати, і дощ із неба зупинився. Вода почала спадати через сто п'ятдесят днів.

Незабаром корабель осів на горі Арарат. Ще трохи — і з'явилися гірські верховини.

Тепер Ной відчинив вікно корабля та випустив крука, і літав той туди й назад, аж поки не висохла вода на землі.

Потім послав голубку, щоб побачити, чи не спала вода. Але голубка повернулася до нього, бо стояла вода на поверхні землі.

Ной зачекав ще тиждень і знову випустив голубку. Вона повернулася надвечір, і в дзьобику в неї був зірваний оливковий листок. Так чоловік довідався, що спала вода на землі.

Коли він ще за тиждень її випустив, то більше голубка не повернулася.

Отже, вода висохла, а незабаром поверхня землі прочахла.

Ной випускає голубку з ковчега. Мозаїка собору в *м. Монреале (Італія). 1180-ті роки*

І промовив Ноєві Господь:

— Вийдіть із корабля ти й усі, хто з тобою. (…) — І поблагословив Бог Ноя та синів його й промовив:

— Плодіться, розмножуйтеся та наповнюйте землю! А Я укладаю союз із вами та з вашими нащадками й з усіма, хто виходить із корабля, що жодне тіло не буде вже знищено водою потопу, та й нищівного потопу більше не буде. Я на підтвердження цього зроблю веселку в хмарі.

Ной прожив після потопу ще триста п'ятдесят років.

(Переклад із грецької Леся Герасимчука)

Запитання та завдання

1. Чому Бог вирішив покарати людей?
2. Чому Він дав Ною можливість урятуватися?
3. Поясніть, як ви розумієте речення: «*Ной був праведний*». Обґрунтуйте свою думку.
4. Що мав зробити Ной для порятунку? Чи старанно він виконував наказ Бога?
5. Кого Ной узяв до ковчега?
6. Розгляньте подану репродукцію картини «Ковчег Ноя» *(с. 32)* і мозаїку «Ной випускає голубку з ковчега» *(с. 33)*. Яка з них найкраще передає, на вашу думку, фрагмент із твору?
7. Прочитайте виразно фрагмент із старозавітної легенди, у якому описано потоп. Які емоції ви намагалися передати під час читання?
8. Як Ной дізнався про закінчення потопу? Як ви думаєте, що він відчував у цей момент?
9. Коли Бог створив веселку? З якою метою?
10. Створіть схему в зошиті й визначте, які подані словосполучення стосуються числівників 600, 40, 125,150, 350?

Вік Ноя перед потопом; кількість років, які прожив Ной після потопу; термін, упродовж якого прибувала вода; кількість днів і ночей, коли йшов дощ на землю; термін, за який Ной побудував ковчег.

11. Що вас вразило, коли ви читали історію про Ноя? Над чим замислилися?

12. Розшифруйте ребус. Що означає це слово?

13. ***Ноїв ковчег*** — це крилатий вислів, який означає «надійний притулок», місце зустрічі людей із різними поглядами. У яких ситуаціях його доречно використати? Обґрунтуйте свою думку.

14. У творі розповідається, що Господь наказав Ною взяти із собою по двоє найрізноманітніших тварин і птахів, щоб і вони вижили. Нині, на жаль, багато тварин перебувають на межі зникнення. Знайдіть інформацію про таких тварин. Поділіться думками, що потрібно зробити для їхнього збереження. Створіть плакат чи серію малюнків на цю тему. Презентуйте їх у класі.

Теорія літератури

Прúтча — короткий розповідний твір повчального характеру, який містить узагальнений життєвий досвід і сприяє засвоєнню моральних принципів поведінки.

ПРИТЧА ПРО ДОБРОГО САМАРИТЯНИНА

Якось законовчитель[1] захотів, щоб його випробували, та й каже:

— Учителю, що мені робити, щоб осягнути вічне життя?

А Ісус мовив до нього:

— У законі що написано? Що там читаєш?

Озвався той і каже:

— Люби Господа, Бога твого, усім серцем твоїм, усією твоєю душею та всією силою твоєю, усією думкою твоєю, а ближнього твого — як себе самого.

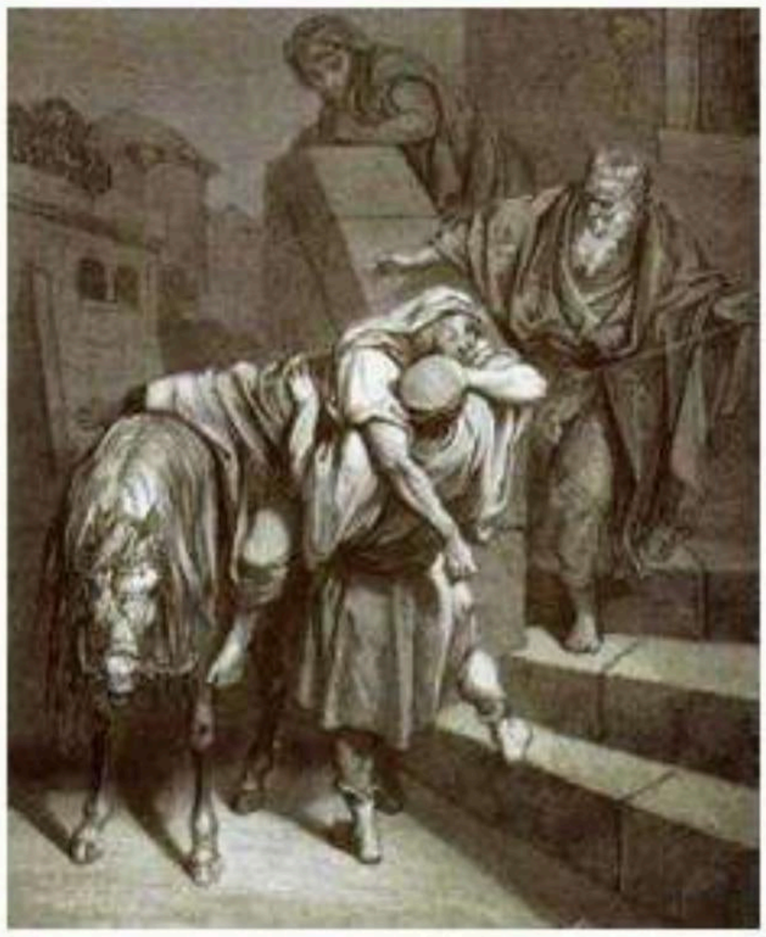
— Ти добре відповів, — сказав Ісус, — роби це й будеш жити.

Але той, бажаючи себе виправдати, каже до Ісуса:

— А хто мій ближній?

---

[1] *Законовчúтель* — знавець законів.

Г. Доре. Добрий самарянин. *1866 р.*

Мовив тоді Ісус:

— Один чоловік спускався з Єрусалима до Єрихона[1]. Розбійники пограбували та побили його, пішли геть, залишивши напівмертвого.

Тією дорогою ішов якийсь священник. Він побачив його й пройшов мимо. Так само й левіт[2] прийшов на те місце, глянув на нього й пройшов мимо.

Але один самарянин[3], побачивши його, змилосердився. Він перев'язав йому рани, полив їх оливою і вином; потім привіз до заїзду й доглянув за ним.

На другий день самарянин вийняв два динари[4], дав їх господареві й мовив:

— Доглядай за ним, і те, що витратиш на нього більше, я заплачу тобі, коли повернуся.

— Хто з оцих трьох, на твою думку, був ближнім тому, що потрапив розбійникам у руки?

Він відповів:

— Той, хто вчинив над ним милосердя.

Тоді Ісус сказав до нього:

— Іди й ти роби так само.

(Переклад Івана Хоменка)

Запитання та завдання

1. Хто є розповідачем у притчі?
2. Де відбуваються події? Хто є головними дійовими особами?
3. Розгляньте ілюстрацію до притчі. Як поставилися священник, левіт і самарянин до скривдженої людини? Прокоментуйте їхню поведінку *(усно)*.

---

[1] *Єрихо́н* — місто поблизу Єрусалима.

[2] *Левіт* — священник у Давньому Ізраїлі.

[3] *Самаритя́ни, самаря́ни* — жителі Самарії (області в Палестині), які мали розбіжності з юдеями щодо релігійних поглядів. Через це юдеї зневажали самарян, навіть не розмовляли з ними.

[4] *Дина́рій* — римська срібна монета.

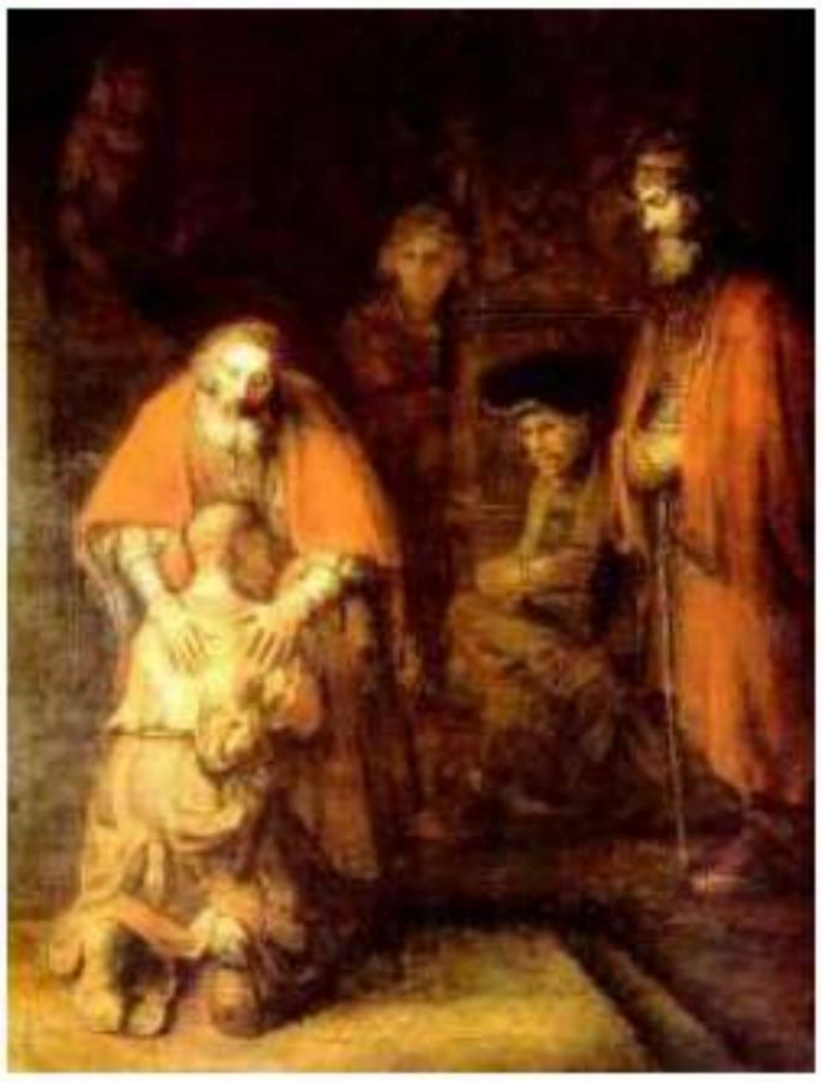
4. Що таке *милосердя*? Поясніть це поняття.
5. Доведіть, що цей текст є *притчею*.
6. У яких словах утверджено основну ідею притчі? Над чим ви замислилися після її прочитання?
7. Чи погоджуєтеся ви з твердженням: *«Допомогти ближньому — це означає допомогти будь-якій людині, яка потребує цього»*? Чи є важливою ця притча для сучасних людей?

ПРИТЧА ПРО БЛУДНОГО СИНА

Він розповів: «В одного чоловіка було два сини. І молодший із них сказав батькові: “Дай мені, батьку, належну частину маєтку”. І той поділив поміж ними маєток. А через деякий час зібрав молодший син усе, та й подався до далекого краю, і розтратив маєток свій там, живучи марнотратно. А як усе прожив, настав голод великий у тому краї — і він став бідувати. І пішов тоді чоловік і пристав до одного з мешканців тієї землі, а той вислав його на поля свої пасти свиней. І бажав він наповнити свій шлунок хоч стручками, що їли свині, та ніхто не давав їх йому. Тоді він опам’ятався та сказав: “Скільки в батька мого наймитів мають хліба аж надмір, а я тут із голоду гину! Піду я до батька свого та й скажу йому: “Прогрішився я, отче, проти неба та супроти тебе... Недостойний я вже зватися сином твоїм; прийми ж мене, як одного зі своїх наймитів...” І пішов він до батька свого. А коли

Б. Е. Мурільйо. Від’їзд блудного сина. *1661 р.*

Рембрандт. Повернення блудного сина. *1666–1669 рр.*

далеко ще був, батько побачив його. І переповнився жалем, і побіг, і кинувся на шию йому, і почав цілувати його! І відізвався до нього той син: “Прогрішився я, отче, проти неба та супроти тебе й недостойний вже зватися сином твоїм...” А батько рабам своїм каже: “Принесіть негайно одежу найкращу, зодягніть його, перстня подайте на руку йому, а сандалі — на ноги. Приведіть теля відгодоване та заколіть — будемо їсти й радіти, бо цей син мій був мертвий — й ожив, був пропав — і знайшовся!” І почали вони веселитися.

А син старший його був у полі. І коли він наближався до дому, почув музику та танці. І покликав одного зі слуг і спитав: “Що це таке?” А той каже йому: “То вернувся твій брат, і твій батько звелів заколоти теля відгодоване...” І розгнівався старший син — і ввійти не хотів. Тоді вийшов батько й став просити його. А той син сказав батькові: “Я стільки років служу тобі й ніколи наказу твого не порушив — ти ж ніколи мені й козеняти не дав, щоб із приятелями своїми потішився я... Коли ж син твій вернувся, оцей, що проїв твій маєток, ти для нього звелів заколоти теля відгодоване...” І сказав батько йому: “Ти завжди зі мною, дитино, і все моє — то твоє! Веселитись і тішитися треба, бо цей брат твій був мертвий — й ожив, був пропав — і знайшовся!”»

(Переклад із давньогрецької Івана Огієнка)

Запитання та завдання

1. Який шлях обирає на початку притчі молодший син?
2. Чому він вирішує повернутися додому?
3. Прочитайте виразно епізод, у якому молодший син визнає свою провину, і відповідь батька. Які емоції ви намагалися передати під час читання?

4. Чому розгнівався старший син?
5. Прокоментуйте відповідь батька: *«Ти завжди зі мною, дитино, і все моє — то твоє! Веселитись і тішитися треба, бо цей брат твій був мертвий — й ожив, був пропав — і знайшовся!»*
6. Яку роль у притчі відіграє повтор?
7. Поясніть суть біблійного крилатого вислову *«блудний син» (усно)*. У яких ситуаціях його використовують?
8. Розгляньте репродукції картин за мотивами цієї притчі *(с. 37, 38)*. Використовуючи ілюстрації, складіть план *(письмово)* і стисло перекажіть притчу.
9. Обговоріть, чи є справедливим рішення батька прийняти блудного сина. Яка ваша особиста позиція? Чи було її взято до уваги під час обговорення питання?
10. Візьміть участь у проєкті «Біблійні притчі». Підготуйте презентацію притчі, яку ви самостійно прочитали (*інсценування, електронна презентація, малюнки* тощо). Продумайте мету, зміст та очікуваний результат вашої спільної роботи.

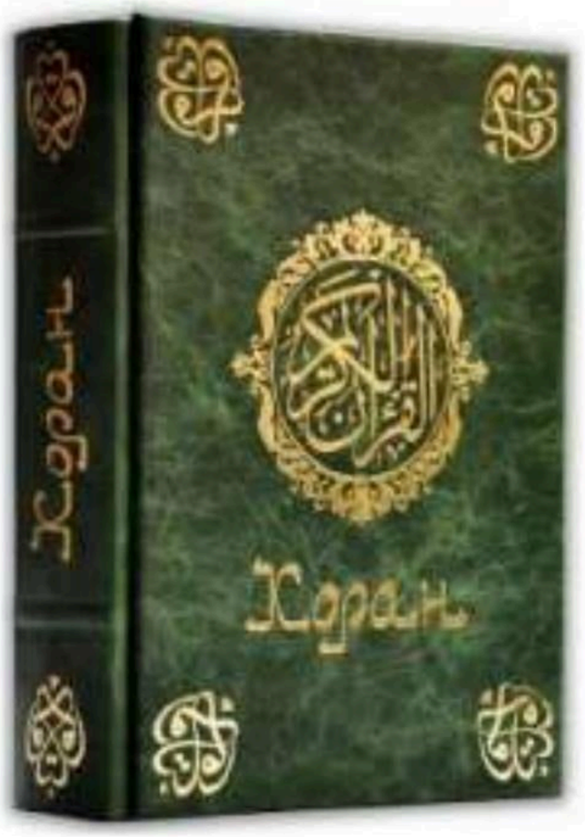
КОРАН

Коран (з араб. *декламація, читання*) — основна книга ісламу, однієї з найпоширеніших релігій світу.

Мусульмани, послідовники ісламу, вважають Коран одкровенням від Бога (Аллаха). Часто до цієї книги додають поетичні епітети *преславний, премудрий, високошанований, мудрий* та ін.

На початку нашої ери Аравійський півострів населяли кочові племена арабів. У давнину араби, як і інші народи, були язичниками. Вони вірили в багатьох богів та інших міфологічних персонажів, що, на їхню думку, населяли весь світ.

Значний розвиток арабської культури й ролі арабського народу у світі пов'язаний із виникненням на початку VII ст. н. е. нової релігії — *ісламу*.

Коран

З арабської іслам означає «вручення себе Богові, покірність Богові».

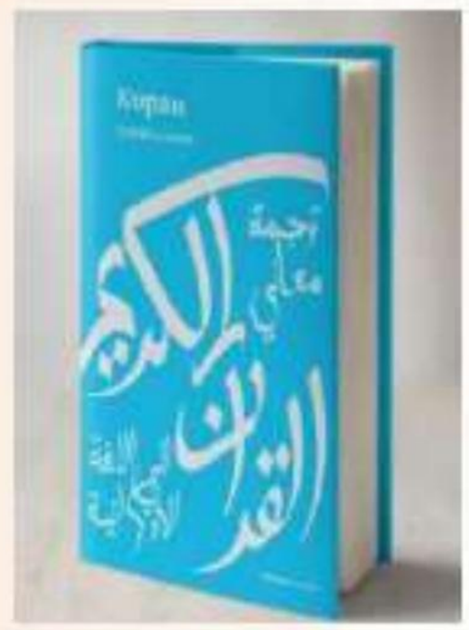
Засновником ісламу вважають пророка Мохаммеда (або Мухаммеда), а Коран через посередництво Мохаммеда потрапив на землю як «слово і голос» Аллаха.

Коран утверджує єдиного Бога — Аллаха. На цьому ґрунтується й сутність ісламу: *«Немає іншого Бога, крім Аллаха, а Мохаммед — посланник Божий»*.

Мохаммед народився приблизно 571 р. в м. Мецці. Рано став сиротою. У 40 років на горі Хіра поблизу Мекки йому було видіння, що він мусить стати провідником волі Бога (Аллаха). Про одкровення, які він отримував від Аллаха, Мохаммед став розповідати іншим. Його учні та сподвижники записували слова пророка. Невдовзі після смерті Мохаммеда вони записали єдиний текст Корану, який складається із 114 глав *(сур*[1]*)*, а сури — з віршів *(аятів*[2]*)*.

Сури розташовані в Корані залежно від їхньої величини (від довших до коротших). Найбільша — «Корова» (сура 2, «Аль-Бакара») — уміщує 286 аятів, найменша — «Час» (сура 103, «Аль-Аср») — містить лише три аяти. Назви сурам давали довільно; іноді — від першого слова, часом — за іменем головного персонажа сури або від певного її фрагмента.

Мусульмани зберігають Коран у будинку на найвищій полиці. Це прояв глибокої пошани до цієї книги. Суру «Аль-Фатіху» («Та, що відкриває книгу») усі мусульмани повинні знати напам'ять. Люди, які знають Коран напам'ять, мають величезний авторитет серед мусульман. Їх називають *хафізами*.

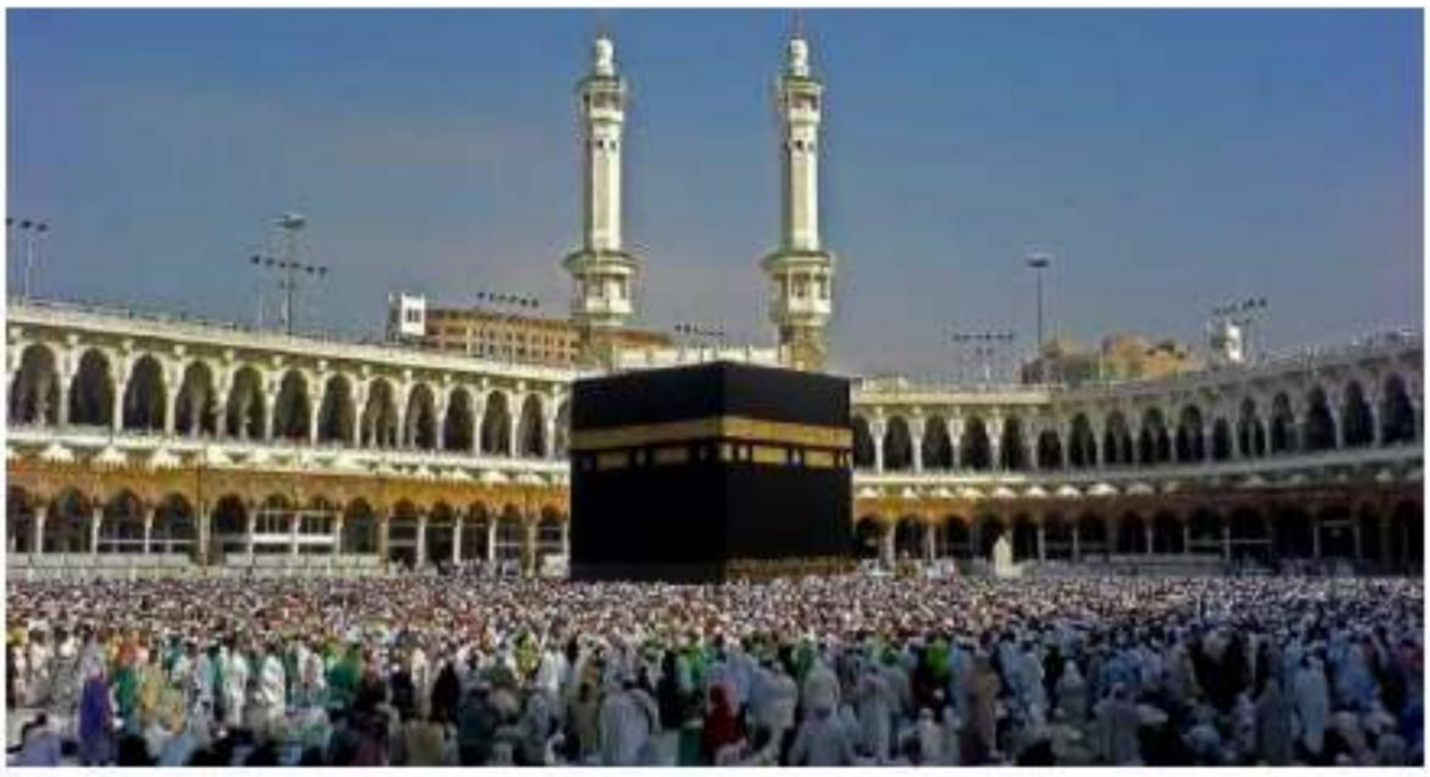

Наприклад, сура «Аль-Бакара» (Корова) уміщує притчу, у якій розповідається про корову, яку має принести в жертву пророк Моїсей за велінням Аллаха.

---

[1] *Су́ра* (араб. *ряд*) — розділ Корану.

[2] *Ая́т* (араб. *знак, диво, знамення*) — найменший відокремлений текст Корану.

Мечеть аль-Харам. Кааба. *м. Мекка. Сучасне фото*

Зв'язної оповіді в Корані немає. Кожна сура є завершеним текстом. Тексти Корану стосуються різних сфер людської діяльності: сімейної, майнової, торговельної, моральної тощо. Так, у сурі «Аль-Бакара» утверджено необхідність згоди та єдності між людьми.

Згідно з Кораном, Аллах є Вічним, Єдиним і Всемогутнім. Він усе знає і бачить, винагороджує та карає. Усе у світі, за ісламом, завдячує своїм існуванням волі Аллаха. Йому належить усе, що є на небесах і на землі: *«У Нього ключі від усього таємного; знає їх тільки Він. Той, Який заспокоює вас уночі й знає, що ви добуваєте вдень»*. Кожна із сур Корану розпочинається словами: *«В ім'я Всемилостивого, Всемилосердного Аллаха!»*

Коран — визначна пам'ятка арабської словесності, яка мала великий вплив на світове мистецтво. Його текст містить міфологічні сюжети, правила релігійних обрядів, моральні настанови, визначає життя та традиції мусульман, їхні обов'язки. Мова Корану піднесена й образна. Традиційно Коран читають наспівно.

Біблія та Коран, як священні книги, мають багато спільного. Вони дають міфологічне пояснення світу, його створення та будови. У цих пам'ятках також подано моральні настанови, утілено ідеали різних релігій. У них діють ангели (наближені до Бога й Аллаха) і демони (які повстали проти Бога, Аллаха та спокушають людей). Відповідно до своїх вчинків люди (як у Біблії, так і в Корані) після смерті потрапляють до раю або пекла.

Перший український переклад Корану здійснив *Олександр Лисенецький* у 1913 р. Переклад окремих сур Корану зробив відомий український сходознавець *Агатангел Кримський*. На початку 90-х років XX ст. поетичний переклад з арабської мови найдавніших сур про діяльність пророка Мохаммеда здійснив український сходознавець зі Львова *Ярема Полотнюк*. У розділі підручника аяти сури «Аль-Бакара» подано в перекладі *Михайла Якубовича* (2013).

Запитання та завдання

1. Поясніть, яке значення має Коран для мусульман.
2. Як було створено Коран? Яку роль у цьому відіграв пророк Мохаммед?
3. Із чого складається Коран?
4. У чому його особливість як пам'ятки словесності?
5. Визначте, що мають спільного Біблія та Коран *(усно)*. Обґрунтуйте свою відповідь.

Сура 2. Аль-Бакара (Корова)

Аяти про велич Аллаха

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

29. Аллах — Той, Хто створив для вас усе, що є на землі, а потім повернувся до неба й упорядкував сім небес. Він знає про кожну річ!

115. Аллаху належить схід і захід. Тож куди б ви не повернулися — усюди лик Аллаха. Воістину, Аллах — Усеосяжний, Усезнаючий!

117. Творець небес і землі! Коли Він вирішує якусь справу, то лише говорить їй: «Будь!» — і вона постає.

Ваш Бог — Бог Єдиний. Немає бога, крім Нього, Милостивого, Милосердного!

Воістину, у створенні небес і землі; у розрізненні дня та ночі; у кораблі, що пливе морем, маючи в собі те, що приносить користь людям; у воді, яку Аллах зіслав із неба та якою оживив землю після смерті її, розселивши там різних тварин; у зміні вітрів; у покірній хмарі, яка висить між небом і землею, — у всьому цьому знамення для людей, які розуміють!

255. Аллах! Немає бога, крім Нього — Живого, Сущого! Не торкається Його ні дрімота, ні сон. Йому належать те, що на небесах, і те, що на землі. Хто ж заступиться перед Ним без Його дозволу? Він знає те, що попереду них, і те, що позаду них. Вони ж не осягають зі знання його нічого, крім того, що Він побажає. Його престол охоплює небеса та землю, а збереження їх не втомлює Його. І Він — Усевишній, Великий!

269. Аллах дарує мудрість, кому побажає, а кому дарована мудрість, тому дароване велике благо! Але згадують це лише обдаровані розумом.

284. Аллаху належить те, що на небесах і на землі. Покажете ви те, що в душах ваших, чи приховаєте його — Аллах відплатить вам. Він дарує прощення тим, кому побажає, і карає тих, кого побажає. Аллах спроможний на кожну річ!

(Переклад Михайла Якубовича)

Запитання та завдання

1. Як ви думаєте, чому кожна сура розпочинається словами: *«Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного»*?
2. Про що йдеться у вибраних аятах сури «Аль-Бакара»? Що в них утверджено?
3. Про які діяння Аллаха розповідається в сурі? Наведіть цитати з тексту сури.
4. Випишіть у зошит епітети, якими наділено Аллаха в сурі «Аль-Бакара».
5. Чому, на вашу думку, мудрість у сурі названо *благом*?
6. Прочитайте виразно вголос аяти, які близькі за змістом до біблійного тексту.

Узагальнення

Визначте правильну відповідь.

1. Слово *Біблія* перекладають із грецької, як
   - **А** книга
   - **Б** добра звістка
   - **В** мудрість
   - **Г** текст
2. Слово *Коран* перекладають з арабської, як
   - **А** книга
   - **Б** одкровення
   - **В** декламація, читання
   - **Г** віра

3. *Притча* — це

А художній твір незначного обсягу з казковим сюжетом і персонажами

Б короткий фольклорний або літературний розповідний твір повчального характеру, який містить узагальнений життєвий досвід і покликаний допомогти засвоїти моральні принципи поведінки

В великий за обсягом літературний розповідний твір повчального характеру з розгалуженим сюжетом, який містить узагальнений життєвий досвід

Г короткий фольклорний або літературний твір розважального характеру

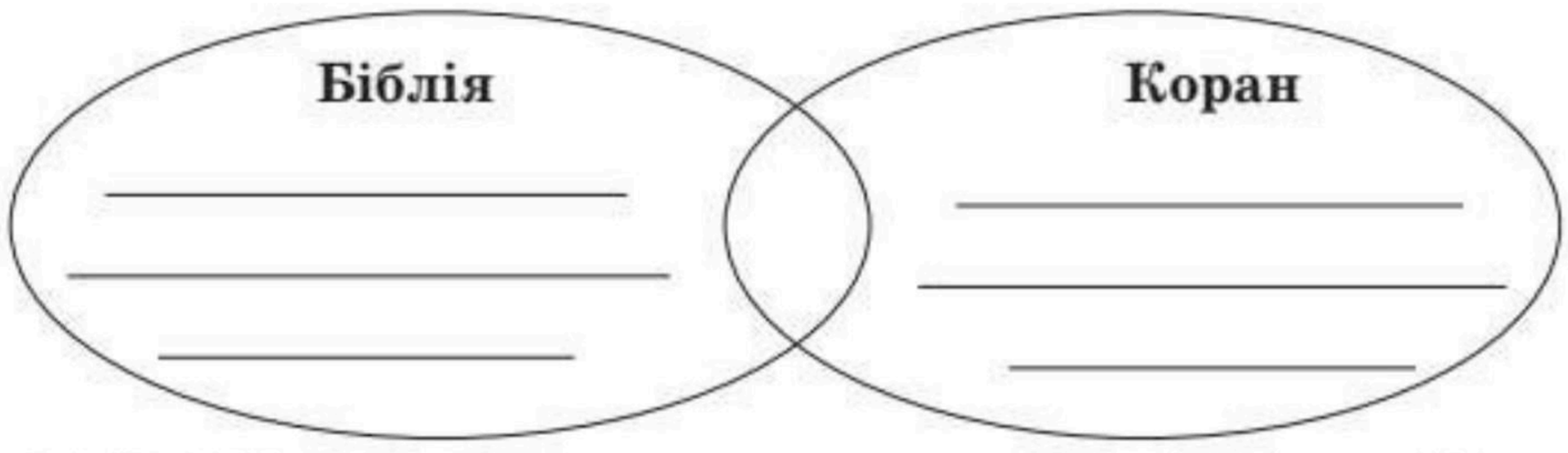
4. Запишіть ключові слова до теми «Священні книги людства».

5. Чому Біблію і Коран називають *священними книгами людства*?

6. Розгляньте «хмару» слів. Якою темою поєднано в ній слова? Чому саме їх подано?

7. Використовуючи інформацію про Біблію та Коран, заповніть у зошиті центральну частину кілець Венна.

8. За біблійними сюжетами створено безліч картин. Підготуйте презентацію однієї з них *(відомості про художника, історія створення, художні особливості)*.

9. Напишіть твір-роздум за змістом біблійних притч на одну з тем: «Як я розумію вислів *“Люби ближнього свого, як самого*

себе”»; «Чого нас навчає притча про блудного сина?» *(або за самостійно обраною темою)*. Скористайтеся поданою пам’яткою.

ПАМ’ЯТКА
ЯК НАПИСАТИ ТВІР-РОЗДУМ

Твір-роздум — це зв’язний текст із послідовно викладеними думками, міркуваннями, висновками на певну тему. Характерною ознакою тексту-роздуму є чітка структура: теза, яку треба довести, аргументи *(обґрунтування, пояснення думок, приклади)*, висновки.

Як навчитися писати твір-роздум? Потрібно дотримуватися певного алгоритму дій та вірити у свої творчі сили. Головне — у творі-роздумі треба викласти власний погляд на проблему, яку в ньому висвітлено.

1. У вступі ви маєте визначити проблему, котру обміркуватимете у творі.
2. В основній частині розкрийте свою позицію щодо цієї проблеми у формі лаконічної тези. Ви можете погодитися із запропонованою точкою зору або спростувати її під час міркувань.
3. Аргументуйте свою позицію. Знайдіть переконливі докази або факти та послідовно розмістіть їх.
4. Наведіть приклади до ваших доказів. Використовуйте цитати з твору, який ви коментуєте.
5. Сформулюйте висновок, те, до чого дійшли в результаті роздумів. Використовуйте опорні слова до основних частин твору: ***теза*** *(Я думаю, що ... ; Мені здається, що ... ; Я вважаю, що ...)*;
аргументи та приклади *(По-перше, по-друге... ; Чому я так вважаю? Оскільки ... ; Я так вважаю, тому що ...)*;
висновок *(Отже, ... ; Зробимо висновок...)*.

Думаємо й аналізуємо

- Розкажіть, що таке *Біблія* та *Коран*. Що в них спільного?
- Чи виникли у вас труднощі під час опрацювання пам’ятки «Як написати твір-роздум»?
- Що вам важко було зрозуміти в цьому розділі?

ДИТИНСТВО ТА МРІЇ

Якщо ти можеш мріяти, то можеш утілити свої мрії в життя.

Уолт Дісней

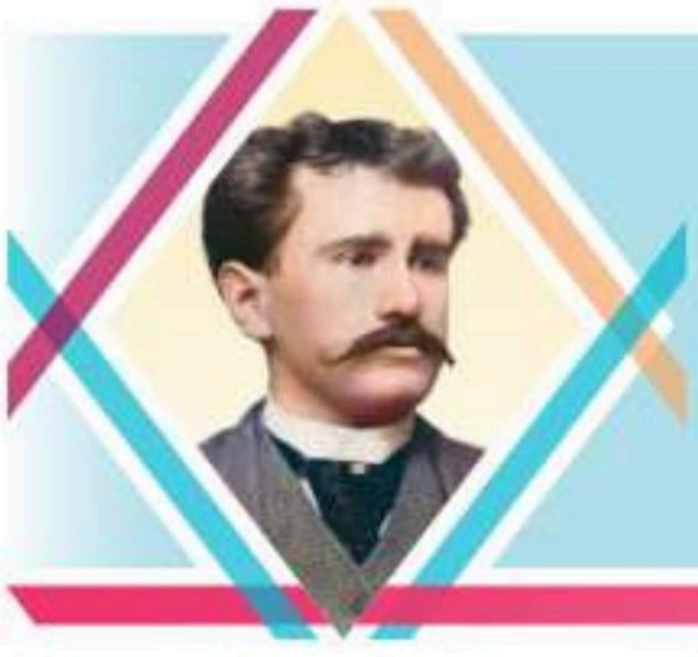
- *Які літературні твори про мрійників ви знаєте?*
- *Прокоментуйте вислів У. Діснея.*
- *Чи любите ви мріяти?*

Багато видатних людей розпочинали свою творчу діяльність із величезного бажання втілити свої мрії в життя.

У цьому розділі ви познайомитеся з новими літературними героями-мрійниками. Так, у новелі *Г. Уеллса «Чарівна крамниця»* розповідається про Джипа — хлопчика з творчою уявою, завдяки якій у його житті трапляються різні чудеса. Герой новели *К. Чапека «Колекція марок»* пан Карас у дитинстві колекціонував марки із зображенням різних країн. Він мріяв зі своїм товаришем про майбутні подорожі, але потім перестав мріяти й занапастив своє життя.

У новелі *О. Генрі «Вождь червоношкірих»* ви дізнаєтеся про хлопчика, який мріяв бути вождем індіанців. Завдяки цій грі він потрапляв в інший світ, опинявся подалі від родини, у якій відчував себе чужим. Але, на жаль, різні життєві обставини розвинули в ньому жорстокість, а мрії були спрямовані тільки на розваги.

Отже, разом із персонажами літературних творів мрійте про чарівні країни, пригоди й подорожі, вірте в те, що будь-яке диво можливе, особливо тоді, коли ви докладете до цього зусиль.

О. Генрі
(1862–1910)

Американський письменник

О. Генрі (справжні ім'я та прізвище *Вільям Сідні Портер*) народився в *м. Ґрінсборо (штат Північна Кароліна, США)*.

Хлопчик рано втратив матір. Його виховувала тітка. З п'ятнадцяти років працював помічником аптекаря, у двадцять — вирушив до Техасу з надією на краще життя.

Спочатку жив і працював на ранчо, потім служив касиром у банку, де його звинуватили в розтраті грошей (донині дослідники сперечаються, чи був він насправді винен). Щоб уникнути покарання, перетнув кордон, дістався до Мексики, але повернувся додому на похорон дружини, де його заарештували. Через три роки В. Портера звільнили достроково. Про ці роки він ніколи не згадував, але саме завдяки ув'язненню почав писати твори.

О. Генрі опублікував один роман *«Королі і капуста»* (1904) і майже 300 оповідань і новел. Вони ввійшли до збірки оповідань, серед яких найпопулярнішими є *«Чотири мільйони»* (1906), *«Серце Заходу»* (1907), *«Голос міста»* (1908), *«Шляхетний шахрай»* (1908), *«Шляхи долі»* (1909), *«На вибір»* (1909), *«Ділові люди»* (1910).

О. Генрі називають «королем новели». У його творах немає нічого зайвого, вони лаконічні[1], позбавлені розлогих описів. Автор неперевершено використовує точні та яскраві деталі, виразні діалоги, за допомогою яких змальовує характери персонажів та їхнє життя.

Улюбленим прийомом створення комічного у творах О. Генрі є парадокс[2].

---

[1] *Лаконі́зм* — стисліть і чіткість тексту.

[2] *Парадо́кс* (із грецьк. παράδοξος — незвичайний, неймовірний, дивний) — той, що суперечить здоровому глуздові.

Нове́ла (з іт. *novella*, з латин. *novellus* — новітній) — невеликий за обсягом прозовий твір, за основу якого взято незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом. Сюжет новели зазвичай простий, нерозгалужений, динамічний.

Новелі притаманні стисліcть, лаконізм, невелика кількість персонажів, яскравість художніх засобів, психологічна несподіванка.

Так, у новелі ***«Вождь червоношкірих»*** таких парадоксальних ситуацій кілька. Хлопчик Джонні зовсім не боїться злочинців, які його викрали, навіть знущається з них; Білл і Сем перетворюються на «полонених» «Вождя червоношкірих», а Ебенезер Дорсет не сплачує викуп, а сам вимагає гроші у викрадачів за повернення сина.

Інтрига твору полягає в тому, що Білл і Сем прагнуть здійснити свій план, але не розуміють мотивів поведінки Джонні та його батька, у яких зовсім інше бачення ситуації, що склалася. Нарешті жахливий злочин — викрадення дитини — спрямовується проти самих викрадачів.

Автор не дає прямої оцінки героям та їхнім діям. За допомогою художніх деталей і діалогів він створює підтекст твору, у якому засуджує людську байдужість і насильство. Йому шкода дітей, які за складних обставин свого життя стають надто жорстокими, не знають межі в розвагах. А якщо діти такі жорстокі, то якими ж є люди, які їх оточують? На це запитання О. Генрі пропонує вам відповісти самостійно.

Теорія літератури

Підте́кст — прихований, внутрішній зміст якого-небудь тексту, висловлювання. Виражає, крім основного значення, ще й додаткові. Підтекст надає художньому твору багатозначності, можливості різного його прочитання.

Інтри́га (з фр. *intrigue*, з латин. *intrigo* — заплутую) — спосіб побудови твору за допомогою перетворення дії на її повну протилежність, боротьби таємних намірів персонажів.

ВОЖДЬ ЧЕРВОНОШКІРИХ (1910)

Новела

Здавалося, що це вигідне діло. Але не кваптеся, дайте я вам усе розповім. Ми вдвох — Білл Дрісколл і я — були на Півдні, у штаті Алабама. Це там нам спала на думку ідея про викрадення дітей. Як казав потім Білл, це сталося «в момент тимчасового потьмарення розуму»; але здогадалися ми про це набагато пізніше.

Є там таке собі містечко, пласке, як млинець, і, певна річ, зветься воно Вершина. Жителі його — неполохлива та самовдоволена порода селян, які завжди юрмами збираються на сільських святах.

У нас із Біллом було майже шістсот доларів об'єднаного капіталу, а треба було ще рівно дві тисячі, щоб зайнятися перепродажем земельних ділянок у Західному Іллінойсі. Ми все обговорили, сидячи на східцях перед дверима готелю. Чадолюбство, думали ми, сильно розвинене в напівсільських місцевостях. І тому викрадання краще було б здійснити саме тут, а не в радіусі дії газет, які розсилають усюди переодягнених своїх репортерів, створюючи непотрібний розголос. Ми знали, що Вершина не могла б послати в погоню за нами нічого страшнішого, ніж констеблів, можливо, кількох сентиментальних собак-шукачів і двох-трьох викривальних заміток у «Щотижневому бюджеті фермера». Здавалося, має бути непогано.

Ми вибрали своєю жертвою єдиного сина одного з видних городян, на ім'я Ебенезер Дорсет. Батько — людина солідна й скупа — полюбляв прострочені закладні, був ревним і чесним збирачем пожертвувань у церкві. Син — хлопчисько років десяти, з обличчям у ластовинні та волоссям такого кольору, як ото обкладинка журналу, що його купують у кіоску, поспішаючи до поїзда. Ми з Біллом сподівалися, що за викраденого синка нам пощастить витягти з Ебенезера дві тисячі доларів до останнього цента.

Приблизно за дві милі від містечка стоїть невелика гора, укрита густою кедриною. На другому схилі цієї гори є печера. Там ми склали провізію.

В. Зельдес. Вождь червоношкірих. *1992 р.*

Якось увечері, після заходу сонця, ми проїхали в шарабані повз будинок старого Дорсета. Хлопчисько був на вулиці й кидав камінням у котеня, що сиділо на паркані.

— Гей, хлопчику! — озвався Білл. — Хочеш цукерок і покататися?

Хлопчисько поцілив Біллу в самісіньке око шматком цеглини.

— Це обійдеться старому в п'ятсот доларів, — сказав Білл, перелазячи через колесо.

Хлопчисько бився, як бурий ведмідь середньої ваги, але ми все-таки заштовхнули його на дно шарабана й поїхали. Хлопця відвезли в печеру, а коня я прив'язав у кедрині. Коли зовсім стемніло, я відвіз шарабан у невеличке село, де ми його наймали, миль за три від нас, а звідти прогулявся пішки назад до гори.

Коли я прийшов, Білл заліплював пластирем синці та садна на своїй фізіономії. За великою скелею біля входу до печери горіло вогнище, і хлопець із двома яструбиними перами у своєму рудому волоссі стежив, як кипить кава в казанку. Підходжу я ближче, а він націлив на мене палицю й каже:

— А, клятий блідолиций, ти насмілився прийти в табір Вождя червоношкірих, грози рівнин?

— Зараз він ще нічого, — каже Білл, закачуючи штани й оглядаючи синці на ногах. — Ми граємо в індіанців. Цирк порівняно з нами — усе одно, що види Палестини в проєкційному ліхтарі. Я старий мисливець Хенк, полонений Вождя червоношкірих, і завтра на світанку з мене мають зняти скальп. Святий Джеронімо! Цей хлопець добре брикається!

Так, сер, здавалося, що хлопчисько почував себе тут чудово, йому подобалося жити за містом, у печері, він геть забув, що сам полонений. Мене він одразу ж охрестив Зміїним Оком і Шпигуном та оголосив, що, коли його хоробрі воїни повернуться з походу, мене, тільки-но зайде сонце, засмажать на вогнищі.

Потім ми сіли вечеряти, і хлопчисько, напхавши повний рот бекону та хліба, почав базікати. Він виголосив щось на зразок застольної промови приблизно такого змісту:

— Мені тут дуже подобається. Досі я ніколи не жив у лісі, але одного разу в мене був ручний опосум, а на минулий день народження мені минуло дев'ять років. Ненавиджу ходити до школи. Щури зжерли шістнадцять штук яєць рябої курки тітки Джиммі Телбота. А чи є тут у лісі справжні індіанці? Я хочу ще підливи. Вітер дме тому, що дерева хитаються? У нас було п'ятеро щенят. Хенку, а чого в тебе такий червоний ніс? У мого батька сила-силенна грошей. А зірки гарячі? У суботу я двічі побив Еда Уокера. Не люблю дівчат! Жабу так просто не впіймаєш, треба ловити на мотузок. Бики ревуть чи ні? А чому апельсини круглі? А ліжка, щоб спати, у вас є в цій печері? В Амоса Меррея шість пальців на нозі. Папуги можуть говорити, а мавпи й риби ні. Дюжина — скільки це буде?

Кожні кілька хвилин він згадував, що він червоношкірий, і, схопивши палицю, яка заміняла йому рушницю, підкрадався навшпиньки до входу в печеру поглянути, чи немає поблизу розвідників, ненависних блідолицих. Час од часу він викрикував свій воєнний клич, від якого старий мисливець

Світлина до спектаклю «Вождь червоношкірих».
Одеський академічний театр музичної комедії імені М. Водяного

Хенк тремтів усім тілом. Цей хлопчисько із самого початку залякав Білла.

— Вождю червоношкірих, — кажу я йому, — а додому тобі не хочеться?

— А що там робити? — відповідає він. — Удома немає нічого веселого. Я дуже не люблю ходити до школи. Мені подобається жити в лісі. Ти не відведеш мене назад додому, Зміїне Око?

— Поки що ні, — кажу. — Ми ще поживемо тут, у печері.

— Добре, — каже він. — Це просто чудово! Ніколи в житті мені не було так весело!

Ми полягали спати годині об одинадцятій. Розстелили на землі кілька ковдр, поклали посередині Вождя червоношкірих, самі полягали з обох боків від нього. Ми зовсім не боялися, що він утече. Він не давав нам заснути години три: тільки-но щось трісне в кущах або зашелестить листя, його юна уява відразу ж малювала банду розбійників, яка підкрадається до печери, — тоді він підстрибував, хапався за свою рушницю та кричав Біллу чи мені у вухо: «Тихше, приятелю!» Я заснув тривожним сном і вві сні бачив, ніби мене вирав і прикував ланцюгами до дерева лютий пірат із рудим волоссям.

На світанку мене збудив страшний вереск Білла. Це не були крики, чи виття, чи гикання, чи ревіння, яких можна було сподіватися від голосових зв'язок чоловіка, — ні, це був просто непристойний, жахливий, принизливий вереск, так верещать жінки, коли побачать привид або гусінь. Страшно чути, як на світанку в печері нестримно верещить сильний, гладкий та відчайдушний чоловік.

Я схопився, щоб побачити, що діється. Вождь червоношкірих сидів у Білла на грудях, ухопивши однією рукою його волосся. У другій руці він тримав гострого ножа, яким ми звичайно різали бекон, і діловито й недвозначно намагався зняти з Білла скальп, виконуючи вирок, який виніс йому вчора ввечері.

Я відібрав у хлопчиська ніж і примусив його знову лягти. Проте саме із цього моменту дух Білла був зломлений. Він ліг на своєму краї постелі, однак відтоді вже ніколи не спав, поки хлопець був із нами. Я трохи задрімав, але перед сходом сонця згадав, що Вождь червоношкірих обіцяв, як

тільки зійде сонце, засмажити мене на вогнищі. Я не нервував і не боявся, але все-таки підвівся та прихилився до скелі.

— Чого це ти так рано прокинувся, Семе? — спитав Білл.

— Я? — перепитую. — Щось у мене плече болить. Думаю, якщо посиджу, то, може, легше стане.

— Брехун ти, — каже Білл. — Боїшся. Він обіцяв спалити тебе, як зійде сонце, і ти боїшся, що він це зробить. І зробив би, якби знайшов сірники. Хіба це не жахливо, Семе? Невже ти думаєш, що хтось платитиме гроші за те, щоб повернути додому таке чортеня?

— Авжеж, — кажу я. — Саме таких хуліганів завжди до безтями люблять батьки. А тепер ви з Вождем уставайте та готуйте сніданок, а я піднімуся на гору й розвідаю обстановку.

Я зійшов на вершину маленької гори й окинув поглядом місцевість довкола. З того боку, де місто, я сподівався побачити, як натовп дужих фермерів, озброєних косами та вилами, розшукує підлих викрадачів дітей. А натомість побачив мирний пейзаж, на якому вирізнявся тільки якийсь чоловік, що орав сивим мулом. Ніхто не обмацував баграми дно річки, не видно було й вершників, які роз'їжджали б туди й сюди, повідомляючи безутішних батьків, що досі нічого не знайдено. Сонний лісовий спокій наповнював ту частину Алабами, яка була перед моїми очима.

— Може, ще не помітили, що вовки вкрали ніжне ягнятко з кошари. Боже, допоможи вовкам! — сказав я і почав спускатися з гори снідати.

Підійшовши до печери, я побачив, що Білл, важко дихаючи, притулився до скелі, а хлопець цілиться кинути в нього каменюку завбільшки майже з кокосовий горіх.

— Він засунув гарячу картоплину мені за комір, — пояснив Білл, — а потім роздавив її ногою. Я нам'яв йому вуха. Рушниця з тобою, Семе?

Я відібрав у хлопця камінь і так-сяк уладнав цю суперечку.

— Я тобі це запам'ятаю, — каже хлопчисько Біллові. — Ніхто й ніколи не бив Вождя червоношкірих, не поплатившись за це. Стережися тепер!

Після сніданку хлопець вийняв із кишені шматок шкіри, обмотаний шворкою, і вийшов із печери, на ходу розмотуючи її.

— Що це він тепер задумує? — непокоїться Білл. — Семе, ти не думаєш, що він утече?

— Цього можна не боятися, — відповідаю я. — Він, здається, не такий уже домосід. Але нам треба вже розробляти якийсь план щодо викупу. У містечку не помітно великого хвилювання з приводу його зникнення; можливо, вони ще не усвідомили, що його немає. Рідні, може, думають, що хлопець провів ніч у тітки Джейн або в когось із сусідів. У всякому разі сьогодні його почнуть шукати. Сьогодні ввечері ми надішлемо листа його батькові й зажадаємо дві тисячі доларів за його повернення.

У цю мить ми почули щось, наче бойовий клич, — такий клич, певно, видав колись Давид, нокаутувавши чемпіона Голіафа. Виявляється, Вождь червоношкірих витяг із кишені пращу й тепер розкручував її над головою.

Я нахилився та почув важкий глухий стук і щось, наче зітхання коня, коли з нього знімають сідло. Чорний камінь, завбільшки з яйце, улучив Біллові якраз позаду лівого вуха. Він увесь якось обм'як і впав прямо у вогнище, на каструлю з гарячою водою для миття посуду. Я витяг його й із пів години поливав йому голову холодною водою.

Мало-помалу Білл отямився, підвівся, помацав себе за вухом і каже:

— Семе, знаєш, хто мій улюблений герой у Біблії?

— Зажди, — кажу я. — Потроху опритомнієш.

— Цар Ірод, — каже він. — Ти ж не підеш, не залишиш мене тут самого, Семе?

Я вийшов із печери, піймав хлопчиська й тряс доти, доки всі його веснянки не заторохкотіли одна об одну.

— Якщо ти будеш погано поводитися, — кажу йому, — я тебе зараз же відішлю додому. Ну, слухатимешся чи ні?

— Я тільки пожартував, — відповідає він, похнюпившись. — Я і не думав кривдити старого Хенка. А за що він мене вдарив? Я добре поводитимуся, Зміїне Око, якщо ти не відішлеш мене додому й дозволиш сьогодні грати в розвідників.

— Я не знаю, що то за гра, — кажу. — Це ви вирішуйте з містером Біллом. Сьогодні ви гратимете вдвох. Я зараз піду ненадовго в деяких справах. Тепер іди в печеру, помирись із

ним, попроси вибачення за те, що ти його вдарив, а ні, то зараз же підеш додому.

Я примусив їх потиснути один одному руки, а потім одвів Білла вбік і сказав, що йду в невеличке село Поплар-Ков, за три милі від печери, і з'ясую, як у містечку ставляться до викрадення хлопця. Крім того, я думаю, що краще надіслати в цей же день старому Дорсету безапеляційний лист із вимогою викупу, повідомляючи в ньому, як той викуп треба заплатити.

— Знаєш, Семе, — каже Білл, — я готовий іти за тобою у вогонь і воду, я і оком не повів би під час землетрусу, гри в покер, вибухів динаміту, поліцейських облав, нападів на поїзди та циклонів. Я ніколи нічого не боявся, поки ми не викрали цю ракету, яку чомусь називають хлопцем. Він мене доконав. Ти ж не залишиш мене з ним надовго, Семе?

— Я повернуся десь після полудня, — кажу я. — Твоє діло розважати й заспокоювати дитину, поки я прийду. А тепер напишімо старому Дорсету листа.

Білл і я взяли папір та олівець і почали складати лист, поки Вождь червоношкірих, загорнувшись у ковдру, поважно походжав туди й сюди, охороняючи вхід до печери. Білл слізно вмовляв мене призначити викуп тільки півтори тисячі доларів замість двох.

— Я зовсім не намагаюся принизити прославлені з моральної точки зору батьківські почуття, але ми маємо справу з людьми, а яка людина віддасть дві тисячі доларів за цього обсипаного ластовинням дикого кота! Я хотів би ризикнути: хай буде півтори тисячі доларів, а різницю сплачу я.

В. Зельдес. Вождь червоношкірих. *1992 р.*

Щоб утішити Білла, я погодився, і ми з ним разом склали такого листа:

«Ебенезеру Дорсету, есквайру.

Ми надійно сховали Вашого сина далеко від міста. Будь-які спроби знайти його — Ваші чи навіть найдосвідченіших детективів — марні. Остаточні та єдині умови, за яких Ви можете повернути його собі, такі: ми вимагаємо за його повернення півтори тисячі доларів великими купюрами; гроші мають бути сьогодні опівночі на тому ж місці й у тій коробочці, що й Ваша відповідь, — де саме, буде сказано нижче. Якщо Ви згодні на ці умови, надішліть Вашу письмову відповідь із ким-небудь сьогодні о пів на дев'яту вечора. За бродом через Совиний ручай по дорозі на Поплар-Ков є три великих дерева на відстані майже сто ярдів одне від одного, біля самої огорожі пшеничного поля праворуч. Під стовпом цієї огорожі, проти третього дерева, буде сховано картонну коробочку.

Ваш посланець покладе відповідь у цю коробочку й негайно повернеться до міста.

Якщо Ви спробуєте нас видати або не виконати вимог, які ми виклали, Ви більше ніколи не побачите свого сина.

Якщо заплатите гроші, як ми цього вимагаємо, він повернеться до Вас живий і здоровий через три години. Ці умови остаточні, і, якщо Ви їх не приймете, ніяких подальших спроб установити з Вами зв'язок ми не робитимемо.

Два відчайдушних чоловіки».

Я надписав адресу Дорсета, поклав лист у кишеню та вже зібрався рушити, коли цей хлопчисько підходить до мене й каже:

— Ей, Зміїне Око, ти казав, що мені можна грати в розвідників, поки тебе не буде.

— Грай собі, — відповідаю. — Ось містер Білл із тобою пограє. А що воно за гра така?

— Я — розвідник, — пояснює Вождь червоношкірих, — і повинен скакати до укріплення, щоб попередити поселенців про те, що йдуть індіанці. Мені вже набридло самому бути індіанцем. Я хочу бути розвідником.

— Гаразд, — кажу я. — Така забава начебто нешкідлива. Я думаю, містер Білл допоможе тобі поламати плани цих докучливих дикунів.

В. Зельдес. Вождь червоношкірих. *1992 р.*

— А що я маю робити? — питає Білл, підозріло позираючи на хлопчину.

— Ти будеш моїм конем, — каже розвідник. — Ставай навкарачки. Як же я без коня прискачу до укріплення?

— Ти вже краще розваж його, поки здійснимо наш план, — кажу я. — Пограйся трохи.

Білл стає навкарачки, і в очах у нього з'являється такий вираз, як у кролика, що потрапив у пастку.

— А чи далеко звідси до того укріплення, хлопче? — питає він хрипким голосом.

— Дев'яносто миль, — відповідає розвідник. — І ти повинен поспішати, щоб устигнути туди вчасно. Ну, рушай!

Розвідник стрибає Біллові на спину й лупцює п'ятами його в боки.

— Ради бога, — каже Білл, — повертайся назад, Семе, якомога скоріше! Я думаю, нам не треба було вимагати більше, ніж тисячу. Слухай, перестань бити мене ногами, а то я зараз устану й задам тобі перцю!

Я попрямував у Поплар-Ков, посидів там біля пошти, у крамниці побалакав із фермерами, які приходили за покупками. Один бородань розповів, що він чув, ніби все місто наполохане тим, що в старого Ебенезера Дорсета зник хлопець чи, може, його вкрали. Саме це мені й треба було знати. Я купив трохи тютюну, поцікавився ціною на горох, непомітно вкинув листа в поштову скриньку й пішов. Поштмейстер сказав мені, що за годину через село проїде листоноша та забере пошту до міста.

Коли я повернувся назад до печери, ні Білла, ні хлопчиська ніде не було видно. Я роздивився в околицях печери, раз чи два навіть гукнув, — але ніхто мені не відповів. Я закурив люльку й сів на порослий мохом камінь, чекаючи, що буде далі.

Десь за пів години в кущах я почув шелест, і на невеличку галявину перед печерою вийшов шкутильгаючи Білл. Позаду нього крався наш хлопчисько, ступаючи безшумно, як розвідник, і посміхаючись до самісіньких вух. Білл зупинився, зняв капелюх і витер лице червоною хустинкою. Хлопець став футів за вісім позаду нього.

— Семе, — каже Білл, — я думаю, ти вважатимеш мене зрадником, але я нічого не міг удіяти. Я доросла людина, не без мужності, умію захистити себе, проте бувають випадки, коли й самовпевненість, і самовладання ідуть прахом. Хлопець пішов. Я відіслав його додому. Кінець. Давно колись були мученики, — вів далі Білл, — які готові були швидше прийняти смерть, аніж відмовитися від своєї улюбленої професії. Але нікого з них не піддавали таким надприродним тортурам, як мене. Я намагався зберегти вірність нашим грабіжницьким звичаям, але дійшов до краю.

— Що сталося, Білле? — питаю.

— Я проскакав усі дев'яносто миль до укріплення, ні на дюйм менше, — відповідає Білл. — Потім, коли поселенців урятували, мені дали вівса. Пісок — зовсім не смачна заміна вівса. А тоді цілісіньку годину я мусив пояснювати йому, чому нічого немає в дірках, чому дорога йде в обидва боки та чому трава зелена. Кажу тобі, Семе, людина не може цього витримати. Я схопив його за комір і стягнув із гори. Дорогою він брикався, і тепер ноги в мене нижче колін геть у синцях; крім того, він двічі, а може, і тричі вкусив мене за великий палець, і тепер доведеться припікати чимось руку. Але він пішов, — мовить далі Білл, — пішов додому. Я показав йому дорогу до міста та дав такого стусана, що він зразу ж опинився футів, мабуть, на вісім ближче до міста. Жаль, що ми втрачаємо викуп, але треба було вибирати: або це, або Білл Дрісколл потрапив би в божевільню.

— Білле, — озиваюсь я, — у вашому роду, здається, не було хворих на серцеві хвороби, правда ж?

— Ні, — відповідає Білл, — нічого хронічного, за винятком малярії та нещасних випадків. А чому ти питаєш?

— Тоді можеш обернутися, — кажу, — і глянути, що в тебе за спиною.

Білл обертається, бачить хлопчиська, блідне, важко падає на землю та починає без усякої мети хапатися за траву й дрібненькі трісочки. Цілу годину я боявся, що він збожеволіє. Потім сказав йому, що, на мою думку, треба негайно закінчувати з усім цим, що ми встигнемо отримати викуп і чкурнути звідси ще до півночі, якщо старий Дорсет погодиться на нашу пропозицію. Тоді Білл підбадьорився, навіть настільки, що всміхнувся через силу хлопцеві й пообіцяв зображати росіян у війні з японцями, як тільки почуватиме себе трохи краще.

У мене був план, як отримати викуп, не ризикуючи, що супротивна сторона схопить нас, і цей план схвалив би кожний професійний викрадач. Дерево, під яким мали залишити відповідь, а потім і гроші, стояло біля дороги; понад дорогою тягнулась огорожа, а за нею по обидва боки — великі голі поля. Якби того, хто прийде по лист, підстерігала банда констеблів, вони побачили б його здаля посеред поля або на дорозі. Але де там! О пів на дев'яту я сидів уже на дереві, сховавшись не гірше деревної жаби та чекаючи на посланця.

Рівно в призначений час під'їжджає на велосипеді хлопець-підліток, знаходить картонну коробочку під стовпом огорожі, кладе туди згорнутий папірець і, натискаючи на педалі, мчить назад до міста.

Я почекав ще годину й упевнився, що все зроблено чесно: ніякої пастки не було. Тоді я зліз із дерева, витяг записку, прокрався вздовж огорожі до самого лісу й уже за пів години був у печері. Розгорнув записку, підсунувши ближче до ліхтаря та прочитав її Біллу. Вона була написана чорнилом, нерозбірливим почерком, але сама її суть була така:

«Двом відчайдушним чоловікам!

Джентльмени, сьогоднішньою поштою я отримав вашого листа відносно викупу, який ви просите за те, щоб повернути мені сина. Думаю, що ви вимагаєте забагато, і тому хочу зробити вам контрпропозицію, яку, мені здається, ви приймете.

Ви приводите Джонні додому й платите мені готівкою двісті п'ятдесят доларів, а я за це погоджуюся забрати його у вас. Приходьте краще вночі, бо сусіди думають, що він зник, і я не можу нести відповідальність за те, що вони можуть зробити з кожним, хто приведе Джонні додому.

З повагою Ебенезер Дорсет».

— Великі пірати! — кажу я. — З усіх нахаб...

Але я глянув на Білла й затнувся. Його очі мали такий благальний вигляд, якого я ніколи раніше не бачив ні в безсловесних тварин, ні в тих, що розмовляють.

— Семе, — каже він, — що таке, зрештою, ті двісті п'ятдесят доларів? Гроші ми маємо. Ще одна ніч із цим хлопчиськом — і я опинюсь у божевільні. Містер Дорсет не тільки справжній джентльмен, він, на мою думку, ще й марнотратник, коли робить нам таку великодушну пропозицію. Ти ж не збираєшся втратити таку нагоду, правда ж?

— Відверто кажучи, Білле, — відповідаю я, — цей батьків улюбленець і мене трохи нервує. Ми відведемо його додому, заплатимо викуп і чкурнемо якнайдалі.

Ми відвели хлопця додому тієї ж ночі. Щоб він пішов, ми наплели, що батько купив йому рушницю зі срібною насічкою та мокасини й завтра ми разом поїдемо полювати на ведмедів.

Рівно о дванадцятій годині ми постукали у двері Ебенезера. У той самий момент, коли за нашою пропозицією я мав би витягти півтори тисячі доларів із коробочки під деревом, Білл відраховував двісті п'ятдесят доларів у руку Дорсету.

Фрагмент спектаклю «Вождь червоношкірих». *Театр «Forte». м. Харків.*

Тільки-но хлопчисько зрозумів, що ми збираємося залишити його вдома, він завив, як найбільша труба в оркестрі, і вчепився в ногу Білла, наче п'явка. Батько відірвав його від ноги, як відривають липкий пластир.

— Скільки часу ви його зможете тримати? — запитав Білл.

— Сили в мене вже не ті, що колись, — каже старий Дорсет, — але думаю, що за десять хвилин можу ручатися.

— Цілком достатньо, — каже Білл. — За десять хвилин я перетну Центральні, Північні й Середньозахідні штати й добігатиму до канадського кордону.

І хоча ніч була дуже темна, і Білл був дуже гладкий, а я непоганий бігун, мені пощастило наздогнати його тільки за добрі півтори милі від міста.

(Переклад Юрія Іванова)

Першим перекладачем новел О. Генрі українською мовою був відомий гуморист Остап Вишня (збірка «Любовні напої», 1924 р.).

Запитання та завдання

1. Чим зацікавив вас твір О. Генрі «Вождь червоношкірих»? Чи передбачали ви такий перебіг подій, коли починали читати цю новелу?
2. З якою метою Білл і Сем вирішили викрасти хлопця? Чому для здійснення свого плану злодії вибрали родину Ебенезера Дорсета?
3. Знайдіть у тексті опис зовнішності Джонні? Які деталі портрета хлопця привернули вашу увагу? Які художні засоби використовує автор?
4. Роздивіться світлини й ілюстрації до твору *(с. 50, 51, 55, 57, 60)*. Чи такими ви уявляли героїв?
5. Як Джонні відреагував на своє викрадення? Чого найбільше він побоювався, коли потрапив до злочинців?
6. Якої реакції чекали друзі від родини хлопця та жителів містечка? Чому сусіди зраділи, коли почули про зникнення Джонні? Як це їх характеризує?
7. Що виявилося несподіваним для викрадачів у поведінці Джонні? Які витівки хлопця призвели до того, що Білл ледве не збожеволів?
8. Чому Джонні не хоче повертатися в сім'ю? Про що це свідчить?
9. Як ви сприймаєте поведінку хлопця? Він здається вам симпатичним, веселим чи навпаки? Обґрунтуйте свою відповідь.

10. Які епізоди твору здалися вам найбільш комічними? Що саме викликає сміх?

11. Послухайте промову Джонні *(с. 51)*. Як вона характеризує хлопчика?

12. За допомогою яких художніх засобів формується підтекст твору? Наведіть приклади.

13. Перекажіть близько до тексту уривок, який вам сподобався найбільше. Обґрунтуйте свій вибір.

14. Розгляньте порівняльну таблицю «Оповідання та новела». Поміркуйте, чи має новела О. Генрі «Вождь червоношкірих» ознаки оповідання, адже жанр цього твору деякі літературознавці визначають як «новела-оповідання». Чи погоджуєтеся ви з ними?

Оповідання та новела

Спільне	Відмінне
Належать до розповідного жанру.	У новелі більш гострий сюжет із несподіваною розв'язкою, підкреслена лаконічність, більша напруженість у розгортанні події.
Невеликий обсяг.	В оповіданні наявні розлогі портретні характеристики, опис вдачі героїв і героїнь, чіткіше виражена авторська оцінка персонажів і подій.
Невелика кількість персонажів.	У новелі акцент зроблено на незвичайній події, а в оповіданні — на її осмисленні.
Нерозгалужений сюжет, зазвичай одна сюжетна лінія.	В оповіданні може бути додаткова сюжетна лінія.

15. Підготуйте кілька малюнків для мальопису за новелою О. Генрі *(за бажанням)*. Які репліки героїв оповідання ви використаєте для цього? Обґрунтуйте свій вибір.

Герберт Джордж Уеллс

(1866–1946)

Англійський письменник-фантаст, публіцист

Герберт Джордж Уеллс народився в *містечку Бромлі*, поблизу *Лондона (Англія)* у небагатій родині. Його батько, колишній садівник і крамар, основний дохід отримував від гри в крикет.

У восьмирічному віці Герберт зламав ногу й, щоб не нудьгувати, почав читати книжки. Це визначило його подальшу долю. Коли йому виповнилося 13 років, матеріальне становище родини погіршилося, хлопець улаштувався працювати в аптеку.

Юнак самостійно підготувався до іспитів, отримав стипендію і почав навчатися в лондонському Імперіал-коледжі, де зацікавився фізіологією, анатомією та біологією.

Після закінчення коледжу працював шкільним учителем.

Г. Уеллс відомий передусім як письменник-фантаст, який щиро вірив у безмежні можливості людського розуму. За своє життя написав майже сорок романів, багато оповідань і наукових праць із політики, філософії та біології.

Після виходу у світ першого фантастичного роману Г. Уеллса *«Машина часу»* (1895) він одразу став популярним. Серед найвідоміших творів митця — романи *«Острів доктора Моро»* (1896), *«Людина-невидимка»* (1897), *«Війна світів»* (1898), *«Перші люди на Місяці»* (1901). Ці книжки мали величезний успіх серед читацького кола.

Ще на початку XX ст. Г. Уеллс передбачив освоєння космосу, розвиток автомобілебудування. Він увів в ужиток поняття «паралельні світи», напророкував чотиривимірну реальність, польоти на Місяць. Митець описав появу автобусів, ескалаторів, автовідповідачів, центрального опалення, автоматичних дверей, доставлення товарів додому, лазерну зброю. Літальні апарати ще тільки проєктували, а Г. Уеллс уже придумав літаки для марсіан.

У фантастичній новелі ***«Чарівна крамниця»***, яку письменник створив для свого сина Джорджа Філіпа, ідеться про те, що діти можуть навчити своїх батьків мріяти й сприймати життя як чарівний дивосвіт. Адже, стаючи дорослими, люди часто втрачають цю здатність і бачать світ тільки в сірих, буденних барвах.

Новела Г. Уеллса має захопливий сюжет, тримає читацьку аудиторію в напруженні впродовж усього твору.

Чарівна крамниця має містичні ознаки й відчиняє свої двері не кожному. Саме́ її розміщення загадкове, подібне до міражу. Такими видаються й іграшки, що там продають: *«Яйце є — яйця немає»*, *«Лялька, що плаче, як жива»*, *«Купи й дивуй друзів»*.

З голови продавця вилітають скляні кульки й опиняються в кишені; сам він перетворюється на кролика; олов'яні солдатики оживають; чарівний щит, чоботи-скороходи та шапка-невидимка мають свою реальну ціну.

Залишивши чарівну крамницю, батько спостерігає за тим, як сприйняв цю пригоду син. Виявилося, що він був дуже задоволеним. Олов'яні солдатики із чарівної крамниці, на думку Джипа, живі й уміють марширувати за його наказом.

Отже, чарівна крамниця — це художній образ місця чарівних перетворень, які відбуваються з людиною в дитинстві й залишаються спогадами на все життя.

На думку письменника, лише ті люди, які вміють мріяти та фантазувати, можуть відкрити для себе надзвичайні й фантастичні світи.

ЧАРІВНА КРАМНИЦЯ (1903)

Новела

Ту чарівну крамницю я бачив здалеку кілька разів; а раз чи двічі навіть проходив повз її вітрину, де лежало багато привабливих дрібничок: чарівні кульки, чарівні кури, чудодійні ковпаки, ляльки для черевомовців, кошики з причандаллям для фокусників, колоди звичайнісіньких на вигляд карт і таке інше. Але мені й на думку не спадало завернути туди, поки одного дня Джип, не кажучи ні слова, узяв мене за палець і потягнув до вітрини. І поводився він так, що мені не

залишалося нічого іншого, як зайти з ним до крамниці. Сказати правду, я і не здогадувався, що ця скромна з вигляду крамничка міститься саме тут, на Ріджент-стріт, між художнім салоном і закладом, де в патентованих інкубаторах виводять курчат. І все ж вона була саме тут. Я думав, вона десь ближче до цирку або за рогом на Оксфорд-стріт чи навіть у Голборні; до того ж я завжди бачив її на протилежному боці вулиці, і щоразу вона здавалася недосяжною, подібною до міражу. Але тепер крамниця стояла просто переді мною, сумніву не було, і пухкенький Джипів пальчик стукав по її вітрині.

— Якби я був багатий, — сказав Джип, тикаючи пальчиком на «Яйце є — яйця немає», — то купив би собі он те. І оте. — Він показав на «Ляльку, що плаче, як жива». — І оце. — То був загадковий предмет, і називався він, як було зазначено на привабливому ярличку, «Купи й дивуй друзів».

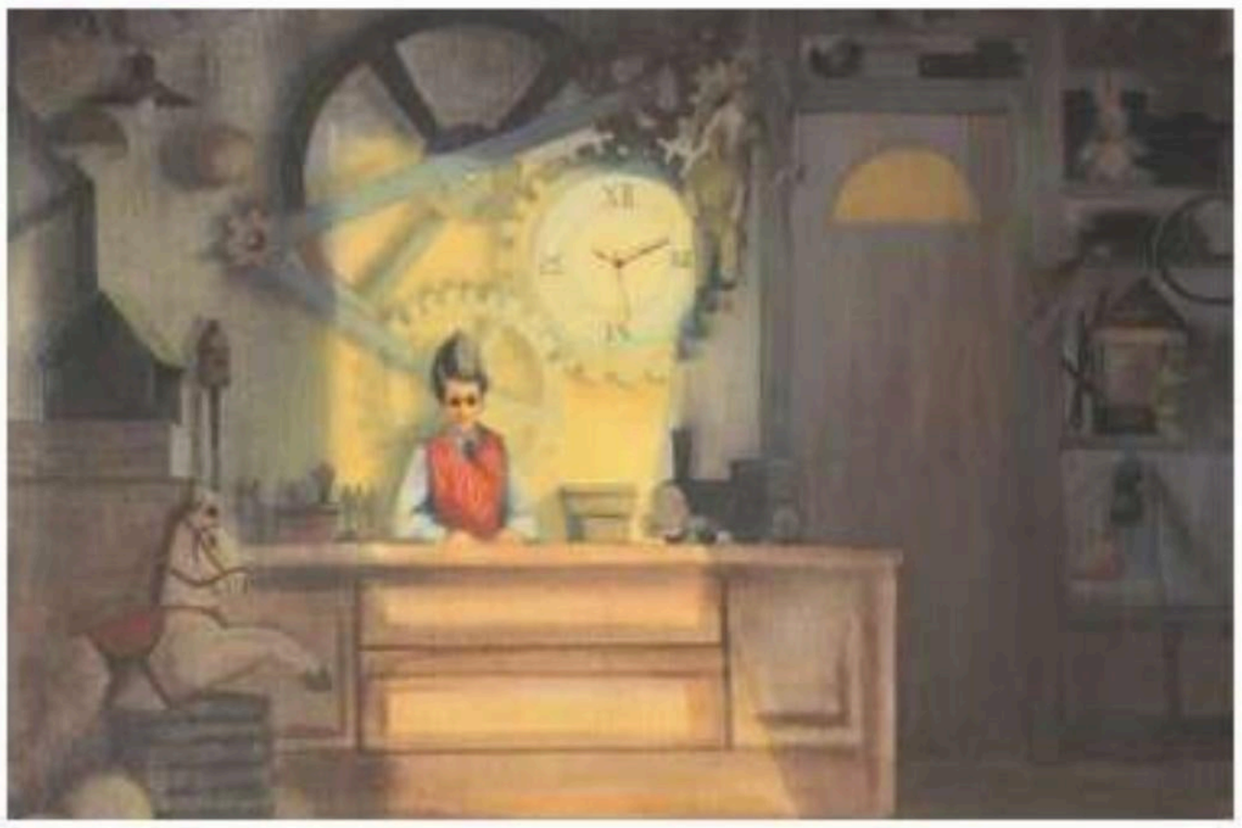
— А під отим ковпаком, — промовив Джип, — зникає все, що покладеш. Я в книжці читав... Ой, тату, а он «Монета є — монети немає»! Тільки вона лежить так, що не видно, як це робиться.

Джип, милий мій хлопчик, успадкував материну вихованість і не просив повести його в крамницю, не набридав мені благаннями. Він просто тягнув мене зовсім несвідомо за палець до дверей, і я добре розумів, що йому хочеться.

— Ось! — мовив він і показав на «Чарівну пляшку».

І. Михайлян. Ілюстрація до новели Г. Уеллса «Чарівна крамниця». *2013 р.*

І. Михайлян. Ілюстрація до новели Г. Уеллса «Чарівна крамниця». *2013 р.*

— А якби ти її мав? — запитав я.

І Джип, почувши в цьому запитанні обіцянку, ураз просіяв.

— Я показав би її Джиссі! — відповів він, не забуваючи, як завжди, про інших.

— До твого дня народження залишилося менше ста днів, — сказав я і взявся за дверну ручку.

Джип нічого не відповів, тільки ще дужче стиснув мій палець, і ми ввійшли до крамниці.

Це була не проста крамниця — це була чарівна крамниця, і тому Джип не поспішив одразу до прилавка, як бувало, коли ми заходили кудись купити йому звичайні іграшки. Увесь тягар розмови з продавцем він переклав тут на мене.

Крамниця була невеличка, тісна й досить темна. Коли ми причинили за собою двері, дзвоник на них жалібно теленькнув. Хвилину чи дві в крамниці, крім нас, нікого не було, і ми мали час роззирнутися. Ось тигр із пап'є-маше на скляній вітрині, що стоїть на невисокому прилавку, — поважний, добродушний тигр, який розмірено киває головою; ось найрізноманітніші кришталеві кульки, порцелянова рука з колодою чарівних карт, цілий набір різних завбільшки чарівних акваріумів; ось нескромний чарівний капелюх безсоромно виставив напоказ свої пружини. На підлозі стояло кілька чарівних дзеркал; одне нас звужувало й видовжувало, друге приплющувало нам голови й скрадало ноги, третє роби-

ло нас низенькими й товстими, як бочки. І поки ми сміялися, дивлячись у ті дзеркала, з'явився якийсь чоловік — певно, продавець.

Одне слово, він стояв за прилавком — якийсь дивний, блідий, темноволосий чоловік. Одне вухо в нього було більше від другого, а підборіддя — як носок черевика.

— Чим можу прислужитися? — сказав він і розчепірив на скляному прилавку свої чарівні довгі пальці.

Від несподіванки ми обидва здригнулися та обернулися.

— Я хотів би купити своєму хлопчикові кілька простеньких іграшок, — сказав я.

— Фокуси? — запитав він. — Механічні? Для дому?

— Щось смішненьке, — відповів я.

— Гм... — мовив продавець і, ніби замисливши, почухав потилицю.

А тоді просто на очах у нас дістав у себе з голови скляну кульку.

— Щось таке? — сказав він і простягнув кульку мені.

Такого ми не сподівалися. Багато разів мені випадало бачити цей фокус на сцені — без нього не обходився найзвичайнісінький фокусник, — але тут, у крамниці, я цього не чекав.

— Непогано! — кинув я, сміючись.

— Правда ж? — мовив продавець.

Джип відпустив мій палець і потягнувся рукою до скляної кульки. Але долоня в продавця була порожня.

— Вона в тебе в кишені, — сказав чоловік. І справді, кулька виявилась у Джипа в кишені!

Н. Корнєєва. Ілюстрація до новели Г. Уеллса «Чарівна крамниця». *1990 р.*

— Скільки вона коштує? — спитав я.

— За скляні кульки ми нічого не беремо, — привітно відповів продавець. — Вони дістаються нам... — він піймав іще одну кульку в себе на лікті, — задарма.

Третю кульку він схопив у себе на потилиці й поклав її на прилавок поруч із другою. Джип уважно роздивився свою кульку, потім дві ті, що лежали на прилавку, і зрештою підвів запитливий погляд на продавця, який стояв і всміхався.

— Можеш узяти собі й ці, — сказав той. — А як не боїшся, то й іще одну, з рота. Ось!

Джип якусь мить мовчки дивився на мене, так само не кажучи ні слова, потім згріб усі чотири кульки, знов узявся про всяк випадок за мій палець і приготувався дивитися, що ж буде далі.

— Отак ми дістаємо всі наші товари — ті, що дрібніші, — пояснив продавець.

Я засміявсь і, підхопивши його жарт, сказав:

— Замість того, щоб брати їх на складі. Так воно, звісно, дешевше!

— До певної міри, — відповів продавець. — Хоча, зрештою, платити доводиться і нам. Тільки не так багато, як думають люди... Товари більших розмірів, а також харчі й усе, що нам треба, ми дістаємо із цього ось капелюха... І знаєте, що я вам скажу, сер? На світі немає жодного складу справжніх чарівних товарів! Ви, мабуть, помітили нашу вивіску «Справжня чарівна крамниця»? — Він дістав із-за щоки прейскурант і подав його мені.

— Справжня! — повторив він, показав пальцем на це слово й додав: — Тут аніякісінького шахрайства, сер!

Мені здалося, що його жарти не позбавлені серйозних підстав.

А продавець обернувся до Джипа, привітно всміхнувся й мовив:

— А знаєш, ти славний хлопчик!

Я здивувався. Звідки, думаю, він знає? Адже для дисципліни ми тримаємо це від Джипа в таємниці, навіть удома.

Та малий вислухав цю похвалу спокійно, мовчки, не зводячи з продавця погляду.

— Бо тільки славні хлопці можуть увійти в ці двері.

І в ту ж мить, ніби на підтвердження цих слів, пролунав стук у двері й почувся слабенький писклявий голосок:

— У-у! Я хочу ввійти сюди, тату! Хочу ввійти! У-у-у!

А вслід за цим утішання та вмовляння змученого батька:

— Тут же зачинено, Едварде!

— І зовсім не зачинено! — озвався я.

— Зачинено, сер! — сказав продавець. — Для таких дітей у нас завжди зачинено.

І тут ми побачили хлопчика: маленьке біле личко, бліде від ласощів і всіляких смачнющих-пресмачнющих страв і перекривлене від повсякденних примх — одне слово, личко жорстокого маленького егоїста, який шкріб нігтем зачаровану шибку.

— Так не годиться, сер, — сказав продавець, коли я з властивою мені готовністю допомогти рушив до дверей.

За хвилину розбещеного хлопчика, який пхикав перед дверима, повели далі.

— Як це ви так робите? — запитав я, з полегкістю зітхнувши.

— Чари! — відповів продавець, недбало махнувши рукою, і з-під його пальців — уявляєте! — порснули різнобарвні іскри й погасли в сутінках крамниці.

— Там, за дверима, — звернувся продавець до Джипа, — ти казав, що хотів би мати наш набір «Купи й дивуй друзів»?

Після героїчної внутрішньої боротьби Джип нарешті відповів:

— Так.

— Він у тебе в кишені.

І, перехилившись через прилавок — тіло в нього виявилося надзвичайно довгим, — цей чудернацький чоловік із манерами справжнього фокусника дістав у Джипа з кишені коробку.

— Папір! — сказав він і взяв із порожнього капелюха з пружинами аркуш паперу. — Шворка! — і в роті в нього виявився клубок, від якого він відмотав довжелезну шворку, зв'язав нею згорток, а тоді перекусив її зубами. А клубок, як мені здалося, проковтнув! Потім чиркнув об ніс однієї із

черевомовних ляльок сірника, потримав над вогнем свого пальця (він одразу обернувся на паличку червоного сургучу) і запечатав покупку. — Ти ще казав про «Яйце є — яйця немає», — зауважив він, дістав його з внутрішньої кишені мого пальта й загорнув у папір разом із «Лялькою, що плаче, як жива».

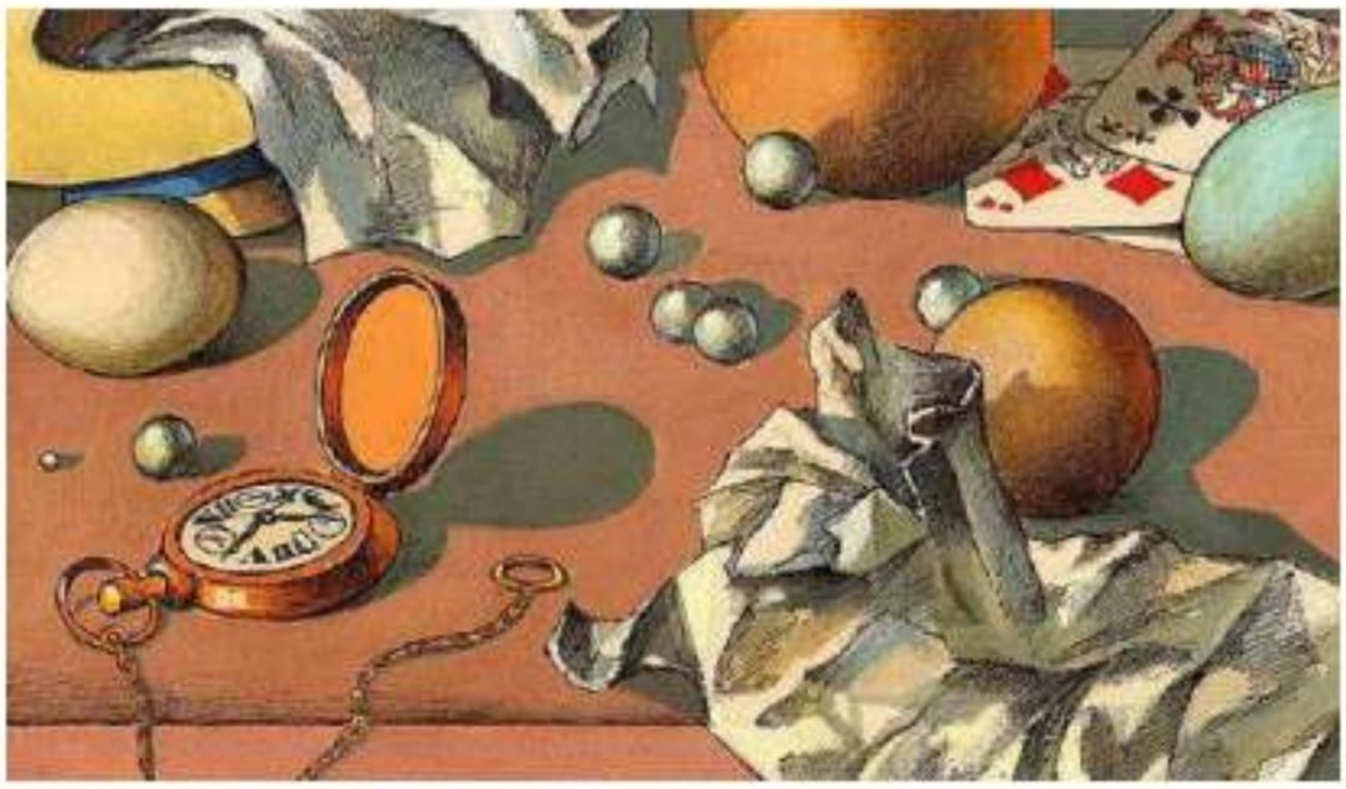
Я віддавав кожний готовий пакунок Джипові, а той міцно притискав його до себе.

Хлопчик говорив дуже мало, але очі його були красномовні. Красномовні були і його руки, що тримали біля грудей покупки. Джип стояв невимовно схвильований. Так, це були справжні чари.

І раптом я аж здригнувся: під капелюхом у мене щось заворушилося — таке м'якеньке, трепетне! Я схопився за капелюх, і з-під нього випурхнув скуйовджений голуб — їй-богу, то був спільник продавця! — побіг по прилавку та чкурнув, як мені здалося, до картонної коробки за тигром із пап'є-маше.

— Отакої! — сказав чоловік і спритно вихопив у мене з руки капелюха. — От дурний птах — де влаштував собі гніздо!

Він почав стріпувати мого капелюха й витрусив із нього собі в руку двоє чи троє яєць, чималу мармурову кульку, годинник, з пів десятка неодмінних скляних кульок, зіжмаканий папір, потім ще папір, і ще, й усе говорив про те, що люди не мають звички чистити свої капелюхи зсередини... Розмовляв він, звичайно, дуже чемно й не без певних особистих натяків.

Н. Корнєєва. Ілюстрація до новели Г. Уеллса «Чарівна крамниця». *1990 р.*

— Помалу збирається стільки всякої всячини, сер... Звісно, не тільки у вас... Мало не в кожного покупця... Чого тільки люди із собою не носять!

А зіжмаканий папір на прилавку ріс, піднімався дедалі вище й уже майже затулив собою продавця. Тепер ми чули тільки його голос:

— Ніхто не знає, сер, що ховається в людини за її добропристойною подобою... Усі ми — усього лише прилизана зовнішність, одне слово, лицеміри...

Голос його завмер — точнісінько як у ваших сусідів завмер би грамофон, коли б ви влучно запустили в нього цеглиною. І така сама раптова мовчанка. Папір перестав шурхотіти, стало зовсім тихо.

— Вам уже не потрібний мій капелюх? — озвався нарешті я.

Відповіді не було.

Я подивився на Джипа, він подивився на мене, і в чарівних дзеркалах відбилися наші спотворені обличчя — чудернацькі, серйозні, принишклі...

— Нам, мабуть, пора, — зітхнув я. — Скажіть, скільки з нас за все це... — запитав я, раптом підвищивши голос. — Я хочу заплатити. І мій капелюх, будь ласка...

Із-за купи паперу ніби почулося якесь сопіння.

— Загляньмо за прилавок, Джипе, — сказав я. — Він із нас кепкує!..

Ми з Джипом обійшли тигра, що кивав головою.

І що, ви думаєте, було за прилавком? Там не було нічого! На підлозі лежав тільки мій капелюх, а поруч сидів у глибокій задумі кролик — звичайнісінький капловухий білий кролик, дурнуватий на вигляд, одне слово, саме такий, які бувають тільки у фокусників. Я нахилився, щоб узяти капелюха, і кролик відскочив від мене.

— Тату! — якось винувато шепнув Джип.

— Що таке, Джипе?

— Тату, а мені ця крамниця подобається. «Вона подобалася б і мені, — подумав я, — якби прилавок раптом не витягся й не загородив нам дорогу до дверей». Але я не прохопився Джипові про це жодним словом.

— Трусь-трусь! — покликав Джип і простягнув руку до кролика, коли той пострибав повз нас. — Трусь-трусь, покажи Джипові фокус!

Кролик чкурнув у двері, яких доти я там, звичайно, не помічав. Потім двері розчахнулися ширше, і з них знову вийшов чоловік, у якого одне вухо було більше за друге. Він так само всміхався, та коли наші погляди зустрілися, я побачив у його очах чи то глузування, чи то виклик.

— Чи не бажаєте оглянути нашу виставку, сер? — так само люб'язно запитав він.

Джип потягнув мене за палець. Я подивився на прилавок, тоді на продавця, і знову наші погляди зустрілися. Мені вже починало здаватися, що чари тут аж надто справжні.

— У нас обмаль часу... — відповів я.

Та не встиг я доказати цих слів, як ми вже стояли в іншій кімнаті, де були виставлені зразки.

— Усі товари в нас одного ґатунку, — заявив продавець, потираючи свої гнучкі руки, — а саме: найвищого! Нічого, крім справжньої магії! З гарантією! О, даруйте, сер!

Цієї миті я відчув, ніби чоловік щось відриває від мого рукава. Повернувши голову, я побачив, що він тримає за хвіст невеличке червоне чортеня, а воно смикається, звивається та хоче вкусити його за руку. Ще хвиля — і продавець байдуже жбурнув його під прилавок. Чортеня було гумове, безперечно, і все ж на якусь мить мені здалося... І тримав він його так, як тримають у руках кусючу гадину... Я перевів погляд на Джипа, але той не зводив погляду із чарівного коника-гойдалки. Я був радий, що малий не бачив того чортеняти.

— Послухайте, — мовив я, стишивши голос і показуючи очима то на Джипа, то на червоне чортеня, — думаю, у вас таких речей небагато. Правда ж?

— І сліду немає! Це, мабуть, ви занесли його з вулиці, — відповів продавець, так само стишивши голос і ще ширше всміхаючись. — Аж дивно: чого тільки люди не носять із собою, самі про це не знаючи! — Потім до Джипа: — Тобі тут щось припало до вподоби?

Джипові припало тут до вподоби багато чого. І він довірливо й чемно звернувся до дивовижного продавця:

— А цей меч також чарівний?

— Це чарівний іграшковий меч. Не гнеться, не ламається, не ріже пальці. Хто має такого меча, той вийде цілий-цілісінький із двобою з будь-яким ворогом, не старшим за вісімнадцять років. Коштує від пів крони до семи шилінгів і шести пенсів — залежно від того, який завбільшки. Ці картонні обладунки призначені для юних лицарів, у мандрах вони просто незамінні. Чарівний щит, чоботи-скороходи, шапка-невидимка...

— Ой, татусю! — вигукнув Джип.

Я хотів запитати, скільки ж усе це коштує, але продавець не звертав на мене уваги. Тепер він цілком заволодів Джипом. Він відірвав малого від мого пальця та заходився докладно розповідати йому про свої кляті товари. Спинити його було вже годі. Невдовзі я з невиразною тривогою і почуттям, дуже подібним до ревнощів, зауважив, що Джип ухопився за його палець — достоту, як звичайно хапався за мій. «Безперечно, він чоловік цікавий, — міркував я, — і в нього сила-силенна всіляких справді цікавих підробок. І все ж таки...»

Я рушив за ними, нічого не кажучи й не спускаючи очей з того спритного фокусника. Зрештою, Джипові тут подобається... А коли нам треба буде піти, ми зробимо це дуже просто, тут сумніву немає.

Виставка займала довгу, безладно забудовану галерею, утикану всілякими колонами, підпорами й стояками; арки вели до бічних ніш, де знічев'я тинялися та продавали витрішки якісь дивні на вигляд доглядачі. І на кожному кроці траплялися, збиваючи нас із пантелику, дзеркала й портьєри, їх було так багато, що дуже скоро я вже не зміг знайти двері, у які ми ввійшли.

А продавець показував Джипові чарівні поїзди, що рухалися без пари й пружини — їм досить було тільки дати команду, а також оті надзвичайно дорогоцінні коробки з олов'яними солдатиками, що оживали відразу, щойно він піднімав кришку та промовляв... Переказати ту скоромовку я не можу — у мене не дуже гостре вухо, а от Джип успадкував слух від матері й повторив скоромовку вмить.

— Браво! — вигукнув продавець, безцеремонно згріб солдатиків знову до коробки й віддав її Джипу. — Ану, ще раз!

І Джип за мить оживив солдатиків знову.

— Берете коробку? — запитав продавець.

— Ми б узяли, — відповів я, — якби ви продали її трохи дешевше, бо мені треба бути мільйонером…

— З дорогою душею! — І продавець знову змів солдатиків у коробку, накрив її кришкою, помахав коробкою в повітрі — і вона вже була загорнена в бурий папір і перев'язана шворкою. А на папері стояла повна адреса й ім'я Джипа!

Помітивши мій подив, продавець засміявся.

— Це — справжні чари! — сказав він.— У нас без шахрайства.

— А як на мене, то вони аж надто справжні! — промовив я.

І після цього продавець почав показувати Джипові фокуси, незвичайні вже самі собою, а ще незвичайніші тим, як він їх виконував. Чоловік пояснював, як улаштовані іграшки, показував їх навиворіт, а любий мій хлопчик поважно дивився та дуже глибокодумно кивав головою. Я за ними просто не встигав.

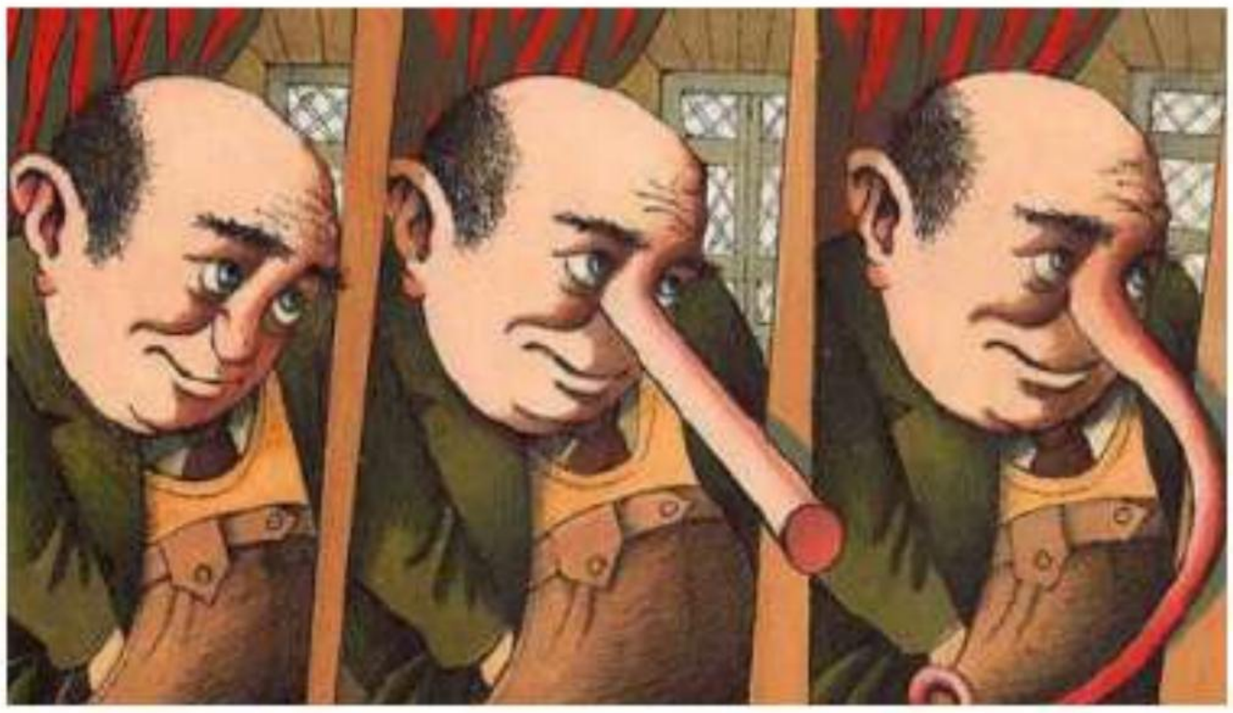
— Агов, хутчіше! — гукав продавець-чародій, а вслід за ним чистий дитячий голосок повторював:

— Агов, хутчіше!

Але мою увагу відвертало інше. Ця крамниця вже починала викликати в мене підозру й побоювання. Мене насторожувало тут усе, навіть стіни, стеля, підлога, кожний стілець, що траплявся дорогою. У мене було таке дивне враження, ніби, як тільки я відвернуся, усе це відразу закружляє, почне пересуватися, гратись у мене за спиною у «своїх сусідів». Карниз звивався, мов змія, а ліпні маски на стінах були, правду кажучи, аж надто виразні як для простого гіпсу.

Потім в око мені раптом упав один із тих чудних доглядачів. Він стояв трохи збоку та, мабуть, не бачив мене, — мені й самому було видно його за купою іграшок та ще й через арку тільки, сказати б, на три чверті. Прихилившись до стовпа, він виробляв зі своїм обличчям таке, що в мене аж сироти на тілі повиступали! Особливо страшно було дивитися на його ніс.

А вигляд чоловік мав такий, ніби йому нудно й він просто вирішив розважитися. Спочатку ніс у нього був коротенький і сплющений, потім на очах витягся, як підзорна труба, а тоді

Н. Корнєєва. Ілюстрація до новели
Г. Уеллса «Чарівна крамниця». *1990 р.*

почав робитися дедалі тоншим, поки став подібним до довгого, гнучкого червоного батога. Немов у страшному сні! Чоловік розмахував тим носом із боку в бік і закидав його вперед, як рибалка закидає вудку.

І тут я похопився — адже таке видовище не для Джипа! Та, озирнувшись, я побачив, що всю його увагу заполонив продавець, і малий не підозрює нічого поганого. Вони саме про щось шепотілися, поглядаючи на мене. Джип стояв на табуреті, а продавець тримав у руках щось подібне до великого барабана.

— Тату, пограймося в піжмурки! — вигукнув Джип. — Тобі жмуритися!

І не встиг я і слова сказати, як продавець накрив його отим великим барабаном! Я зразу збагнув, у чому річ.

— Заберіть барабан! — закричав я. — Зараз же! Ви перелякаєте хлопчика!

Чоловік із неоднаковими вухами мовчки послухався та простяг мені той величезний циліндр, щоб я побачив, що він порожній. На табуреті теж нікого не було! Невже за одну мить мій хлопчик міг безслідно зникнути?..

Вам, мабуть, знайоме лиховісне передчуття, що заполонює душу й невидимою рукою стискує серце. Це передчуття ніби змітає геть ваше власне «я», і весь ви насторожуєтеся, напружуєтеся, ви не зволікаєте, але й не гарячкуєте, а гнів і страх десь зникають. Так було й зі мною.

Я ступив до ошкіреного продавця та люто перекинув ногою табурет.

— Годі цих дурниць! — гримнув я. — Де мій хлопчик?

— Ви ж бачите, — сказав продавець, усе ще показуючи мені порожній барабан. — У нас без шахрайства…

Я простягнув руку, щоб схопити його, але він спритно крутнувся та вислизнув від мене. Я знову метнувся до нього, але він ухилився вдруге й штовхнув якісь двері, щоб утекти.

— Стій! — крикнув я.

Чоловік засміявся й вибіг. Я кинувся за ним та опинився в… непроглядній темряві! Бах!

— О Господи! Я вас і не помітив, сер!

Я стояв на Ріджент-стріт і щойно зіткнувся з якимось порядним на вигляд робітником. А за кілька кроків від мене стояв трохи розгублений Джип. Ми з тим чоловіком вибачилися один перед одним, Джип крутнувсь і з ясною усмішкою підбіг, ніби тільки на хвилинку згубив мене з очей.

У руках він тримав чотири пакунки! І в ту ж мить узявся за мій палець.

Спочатку я не знав, що й думати. Я роззирнувся, шукаючи поглядом двері чарівної крамниці. Але їх ніде не було! Ні дверей, ні крамниці, нічого! Лише звичайнісінький пілястр між салоном, де продають картини, і вітриною з курчатами!..

І я зробив єдине, що міг зробити в такому розгубленому стані: став край тротуару й помахав парасолькою, підкликаючи кеб.

— В екіпаж! — не тямлячи себе від радощів, вигукнув Джип.

Я допоміг йому сісти в кеб, насилу згадав свою адресу й сів сам. Потім відчув у себе в кишені щось незвичайне й знайшов там скляну кульку. Я обурено викинув її на бруківку.

Джип нічого не сказав.

Якийсь час ми обидва мовчали. Нарешті Джип промовив:

— Оце була крамниця, тату!

І тут я подумав собі: «А як сприйняв усе це він?» На вигляд Джип був цілий, здоровий, і це головне. Він не був наляканий, не був розгублений; його просто страшенно тішило те, як минув день, до того ж на колінах він тримав чотири пакунки.

Чорт, що ж там усе-таки було?

— Гм! — озвався я. — Малим дітям не можна ходити до таких крамниць щодня.

Джип вислухав мої слова з властивою йому стриманістю, і на якусь мить мені стало навіть шкода, що я його батько, а не мати, і не можу тут-таки, в екіпажі, поцілувати його. «Зрештою, — подумав я, — не так уже все це й страшно!»

Але остаточно я заспокоївся аж тоді, як удома ми розпакували ті чотири згортки. У трьох із них виявилися коробки зі звичайнісінькими, але такими гарними олов'яними солдатиками, що Джип зовсім забув про тих «Справжніх чарівних солдатиків», яких бачив у крамниці.

А в четвертому пакунку було кошеня — невеличке, біле, живе кошеня, дуже жваве, славне на вдачу та з добрим апетитом.

Я розглядав усе це з полегкістю, хоч і не без остороги. І просидів у дитячій кімнаті хтозна-скільки часу...

Було це пів року тому. І тепер я починаю думати, що нічого поганого, власне, і не сталося. У кошеняті виявилося не більше чарів, ніж буває в усіх інших кошенятах. А солдатики трималися так стійко, що ними був би задоволений найсуворіший полковник. Ну, а Джип?..

Розважливі батьки погодяться, що з ним я мав поводитись особливо обачно.

Але одного дня я таки не стримався та запитав:

— Джипе, а що, якби твої солдатики раптом ожили й пішли марширувати?

— А вони й так живі, — відповів він. — Я знаю одне слово, і досить мені тільки відкрити коробку й сказати його...

— І вони марширують?

— Ну, звісно, тату! Якби вони не марширували, я б їх і не любив!

Я не висловив подиву — це було б недоречно.

Відтоді я не раз пробував, коли Джип грався із солдатиками, зненацька ввійти до нього в кімнату. Але нічого чарівного в них я так і не помітив...

Отож важко сказати щось напевно.

І ще одне: щодо грошей. У мене непоправна звичка завжди платити по рахунку. Кілька разів я проходив туди й назад по Ріджент-стріт, шукаючи ту крамницю, але не знайшов.

І все ж таки я схильний думати, що в цій справі повівся чесно: коли вже ті люди, хоч би хто вони були, знають Джипове ім'я й адресу, то нехай коли завгодно надішлють мені рахунок, я оплачу його залюбки.

(Переклад Олекси Логвиненка)

Запитання та завдання

1. З якими почуттями ви читали новелу Г. Уеллса?
2. Чому твір має таку назву? Чи справдилися ваші очікування, коли ви дочитали його до кінця?
3. Хто є оповідачем у творі? Що він розповідає про чарівну крамницю?
4. Якими є стосунки батька й сина? Чому Джип тримає батька за палець?
5. Як продавець називає свою крамницю? Які чарівні речі в ній є? Проілюструйте свою думку цитатами.
6. Чи вірять у чарівність крамниці батько й син? Прослідкуйте зміну їхніх почуттів під час перебування в крамниці.
7. Чи всі можуть потрапити до крамниці? Чому перед вередливим хлопчиком зачинилися магічні двері? Яку роль відіграє у творі антитеза?
8. Чому батько ніколи не бачив, як оживають солдатики Джипа?
9. Розгляньте ілюстрації до твору *(с. 65, 66, 67, 70, 75)*. Чи вдалося, на вашу думку, художникам передати чарівну атмосферу новели? Яка з них вам сподобалася найбільше?
10. Створіть іноземною мовою, яку ви вивчаєте, уявний діалог із Джипом. Запитайте, скільки йому років, чим він займається, чи сподобалися йому подарунки.
11. Пофантазуйте й розкажіть, які фантастичні речі ви хотіли б побачити в чарівній крамниці.
12. Доведіть, що «Чарівна крамниця» є новелою. Назвіть її ознаки. Обґрунтуйте свою думку.

Карел Чапек

(1890–1938)

Чеський письменник-фантаст, журналіст

Карел Чапек народився в *с. Малі Святоновиці* в *Богемії (Чехія)* у родині сільського лікаря. Навчався в гімназії в м. Градец-Кралове, потім у Празі в Карловому університеті, а також в університетах у Берліні та Парижі. Отримав ступінь доктора філософії. З 1921 р. й до кінця життя працював журналістом і редактором у «Народній газеті».

Письменник ще за життя отримав визнання читачів на батьківщині та за її межами. Крім літератури й журналістики, він був відомим також як фотограф-аматор.

У своїх фантастичних творах К. Чапек попереджав людство про загрози хибного застосування науково-технічних винаходів і про цінність людського життя.

Найвідоміші твори митця: п'єси *«Засіб Макропулоса»* (1922), *«Біла хвороба»* (1937), *«Мати»* (1938); романи *«Фабрика абсолюту»* (1922), *«Кракатит»* (1924), *«Війна із саламандрами»* (1935); цикли оповідань *«Оповідання з однієї кишені»* (1929) та *«Оповідання з другої кишені»* (1929).

К. Чапек придумав слово *робот*, яке вперше використав у п'єсі «Россумські універсальні роботи» (1921). Він увів до п'єси людиноподібні механізми та назвав їх «лаборами» (з латин. *labor* — робота). Але ця назва автору не сподобалася, і він назвав механізми словом, що мало близьке значення (з чеськ. *robota* — каторга, тяжка праця). П'єсу про повстання роботів з успіхом ставили на багатьох театральних сценах Європи. Цей сюжет — бунт машин — став популярним серед письменників-фантастів.

Новела ***«Колекція марок»***, яку ви незабаром прочитаєте, належить до збірки «Оповідання з другої кишені». Особливість її побудови в тому, що вона є «розповіддю в опо-

віданні».Головний герой новели *пан Карас* розповідає про подію свого дитинства, яка перетворила його життя на буденне існування без яскравих емоцій та цікавих пригод.

Новела невелика за обсягом, але має глибокий зміст. Основна проблема, яка порушена в ній, — це те, що людські мрії і бажання часто залишаються нездійсненними. І причину цього К. Чапек шукає в самій людині.

Сподіваємося, що, прочитавши твір, ви задумаєтеся над своїми мріями, докладете всіх зусиль для того, щоб вони здійснилися.

КОЛЕКЦІЯ МАРОК (1929)

Новела

— Свята правда, — сказав старий пан Карас. — Кожний, переглянувши своє минуле, знайде в ньому досить історій на ще кілька життів. Колись ми обрали собі одне з тих життів і вже доживаємо його. Та найгірше те, що інші, потенційні життя, теж не цілком мертві. Часом буває, що ти відчуваєш через них біль, як ото буває, що болить давно відрізана нога.

Коли мені було років десять, я почав колекціонувати марки. Татові це не подобалося, він вважав, що таке захоплення заважатиме мені в навчанні; але я мав товариша Лойзіка Чепелку й разом із ним захопився філателістичною[1] пристрастю. Він був таким собі вихрястим веснянкуватим хлопчиськом, розхристаним, мов горобець. Я любив його так, як уміють любити друзів тільки діти. Знаєте, я вже старий чоловік, я мав дружину й дітей, але повірте: немає в людини почуття, прекраснішого за дружбу. Шкода тільки, що вона здатна до неї лише замолоду; потім помалу черствіє і стає себелюбною. Така дружба струменить, мов чисте джерело, із захвату й подиву, з повноти життя, з багатства та надміру почуттів; їх у тебе стільки, що ти мусиш когось ними обдаровати. Мій батько був нотаріусом, найшанованішою людиною в місті, дуже поважний, суворий чоловік; а я тягнувся до

---

[1] *Філателія* — колекціонування та вивчення поштових марок, конвертів і листівок із марками та штампами.

Лойзіка, чий батько був п'яний катеринщик[1], а мати — замучена роботою праля. І я того Лойзіка шанував, обожнював, бо він був меткіший за мене, самостійний і завзятий, наче щур, мав на носі ластовиння та вмів кидати камінці лівою рукою... Я вже й не згадаю всього, за що я його любив, але знаю, що не любив так більше нікого в житті.

Отож я, почавши збирати марки, зробив Лойзіка своїм повірником. Тут хтось сказав, що до колекціонерства мають смак тільки чоловіки. Це щира правда, і я думаю, що це якийсь рудиментарний інстинкт із тих часів, коли кожний чоловік збирав голови своїх ворогів, здобуту в бою зброю, ведмежі шкури, оленячі роги й узагалі все, що ставало його здобиччю. Однак колекція марок задовольняє не тільки почуття власності: це — безнастанна пригода. Тебе проймає дрож, коли доторкаєшся до цих клаптиків далекого краю — скажімо, Бутану, Бірми чи мису Доброї Надії. Ти ніби зав'язуєш із цими чужими краями особисті взаємини. Отож у колекціонуванні марок є якийсь присмак подорожування та мореплавства, прагнення звідати в пригодах увесь світ, так само, як колись у хрестових походах.

Я вже сказав, що батькові моє колекціонерство не подобалося. Батьки завжди не люблять, коли їхні сини роблять щось інше, ніж вони самі. Я, панове, теж був зі своїми синами такий. Батьківство — це взагалі неоднорідне почуття; є в ньому велика любов, але і якесь упередження, недовіра, ворожість чи що. Що більше хто любить своїх дітей, то більше є в ньому й того іншого почуття. Отож я мусив ховатися зі своєю колекцією на горищі, щоб тато мене з нею не застав; у нас на горищі була стара скриня, у якій колись було борошно, то ми в неї залазили, як миші, і показували один одному марки: «Диви, оце Нідерланди, а це Єгипет, а це Швеція». І в тому, що нам доводилося так ховатися зі своїми скарбами, теж було щось гріховно прекрасне.

Добування тих марок також було сповнене пригод: я ходив до знайомих і незнайомих людей і канючив, щоб мені дозволили повідліплювати марки з їхніх старих листів. У де-

---

[1] *Катери́нщик* — бродячий музикант, виконавець мелодій на катеринці (також — *шарманка*).

кого з них знаходилися десь на горищі або в секретері повні шухляди старих паперів. То були найщасливіші години мого життя, коли я, сидячи долі, перебирав ті запорошені купи всякої писанини й шукав на них марку, якої досі не мав: бо я, дурний, не збирав дублікатів. А коли траплялася мені стара Ломбардія чи котресь із німецьких князівств або вільних міст, то я відчував пекучу радість, адже всяке безмірне щастя завдає солодкого болю. А Лойзік тим часом чекав мене надворі, і коли я нарешті виходив, то зразу шепотів йому:

— Лойзо, Лойзіку, знайшов одну ганноверську!

— Узяв її?

— Узяв.

І ми щодуху бігли з тією здобиччю додому, до своєї скрині.

У нашому місті були ткацькі фабрики, що ткали всяку всячину: рядюгу, коленкор, ситець тощо; цей мотлох там у нас виробляли для темношкірих народів усієї земної кулі. Так мені дозволяли шукати марки в конторських кошиках для сміття, і то було найбагатше з моїх мисливських угідь. Там можна було знайти Сіам і Південну Африку, Китай, Ліберію, Афганістан, Борнео, Бразилію, Нову Зеландію, Індію, Конго — не знаю, чи й для вас ці назви звучать так таємниче та привабливо. Боже, яка то була радість, яка нестямна радість, коли я знаходив марку, скажімо, з Малайського півострова. Або з Кореї! З Непалу! З Нової Гвінеї! Із Сьєрра-Леоне! З Мадагаскару! Ні, цей захват може збагнути тільки мисливець, або шукач скарбів, або археолог, який робить розкопки. Шукати й знайти — це найгостріше прагнення та найбільше задоволення, яке може дати нам життя. Кожній людині треба щось шукати: якщо не марки, то правду, або цвіт папороті, або принаймні кам'яні стріли чи поховальні урни.

Отже, то були найкращі роки мого життя, коли я приятелював із Лойзіком і збирав марки. А тоді я захворів на скарлатину, і Лойзіка до мене не пускали. Він стояв у нас біля дверей і свистів, щоб я його почув. А одного дня мене не догледіли чи що, і я втік із ліжка й шаснув на горище подивитися на свої марки. Я був такий кволий, що насилу підняв віко скрині, але там не було нічого: коробочка з марками зникла.

Не можу й оповісти, як мені стало гірко та страшно. Здається, я стояв там мов закам'янілий і навіть плакати не міг — так здушило мені горлянку. Спочатку мене вжахнуло, що мої марки, моя найбільша втіха, пропали; але ще жахливіше було те, що вкрав їх, напевне, Лойзік, мій друг, поки я хворів. Я відчував і жах, і розчарування, і розпач, і жаль — це просто страхіття, скільки всього здатна пережити дитина. Як я спустився з того горища, не пам'ятаю вже; але після цього я лежав з високою температурою, а у хвилини притомності розпачливо думав. Батькові й тітці я нічого не сказав, а мами тоді вже не було на світі. Я знав, що вони взагалі мене не розуміють, і через це мені стали якісь чужі. Відтоді в мене вже не було по-справжньому щирої дитячої любові до них.

Лойзікова зрада була для мене майже смертельним ударом: тоді мене спіткало перше й найбільше розчарування в людині. «Злидень, — казав я собі, — Лойзік — злидень, а тому й краде. Так мені й треба, щоб не товаришував зі злиднями». І моє серце зачерствіло: відтоді я почав по-іншому ставитися до людей. Тоді я ще сам не знав, як глибоко це вразило мене та як багато в мені перевернуло. Коли минула моя гарячка, минув і гіркий жаль за втраченими марками. Мене тільки шпигнуло ще в серце, коли я побачив, що й у Лойзіка вже є нові товариші. Коли він прибіг до мене, трохи розгублений після такої довгої розлуки, я сказав йому сухо, не по-дитячому:

— Іди геть, я з тобою не розмовляю.

Лойзік почервонів, помовчав трохи й відказав:

— Ну, гаразд.

Відтоді він запекло, по-пролетарському зненавидів мене.

Ця пригода вплинула на все моє життя, на вибір життєвого шляху, як сказав би пан Паулус. Мій світ був, так би мовити, осквернений. Я втратив довіру до людей, навчився ненави-

діти й зневажати їх. Я більше ніколи не мав жодного друга. Подорослішавши, узяв за принцип, що я самотній, що ніхто мені не потрібний і що я нічого нікому не прощатиму. Згодом я став помічати, що мене ніхто не любить, і пояснював це тим, що я сам гордую любов'ю і чхаю на всяку сентиментальність. От і вийшла з мене пихата й честолюбна, егоїстична, педантична та церемонна людина. Я був злий і суворий із підлеглими; одружився без кохання; дітей виховував у послуху та страху; завдяки ретельності та сумлінності мене поважали колеги. Таке було моє життя, усе моє життя. Я не дбав ні про що, крім свого обов'язку. Коли я помру, то й у газетах напишуть, який це був заслужений працівник і яка бездоганна людина. Та якби знали люди, скільки в такому житті самотності, недовіри та черствості!..

Три роки тому померла моя дружина. Мені було страх як сумно, хоч я не зізнавався ні собі, ні іншим; і з того смутку я заходився перебирати всякі родинні пам'ятки, що залишилися по батькові й матері: фотографії, листи, мої давні шкільні зошити — мені аж горло здушило, коли я побачив, як старанно складав і зберігав їх мій суворий тато. Мабуть, він усе ж таки любив мене. На горищі була повна шафа цього добра; а на дні однієї шухляди я знайшов шкатулку, запечатану батьковими печатками. Відкривши її, я знайшов у ній ту колекцію марок, яку збирав п'ятдесят років тому.

Не хочу критися перед вами: у мене з очей полилися сльози, і я відніс ту шкатулку до своєї кімнати, як скарб. Приголомшений, я збагнув, як воно тоді було: коли я хворів, хтось знайшов мою колекцію, і батько її конфіскував, щоб я через неї не занедбував навчання! Не треба було йому так робити, але ж і в тому вчинкові виявилась його сувора турбота й любов; мені мимоволі стало шкода і його, і себе.

А потім з'явилася думка: «Отже, Лойзік не вкрав моїх марок! Боже, який я був несправедливий до нього!..» Я знову побачив перед собою того веснянкуватого шибеника — хтозна, що вийшло з нього й чи він ще живий! Як же прикро та соромно було мені, коли я думав про все це! Через несправедливу підозру я втратив єдиного друга; та, власне, утратив дитинство. Через це я почав гордувати біднотою; через це по-

водився пихато; через це більше ні до кого не був прихильний. Через це я все життя не міг дивитися на поштову марку без нехоті й відрази. Через це я ніколи не писав листів своїй нареченій і дружині, прикриваючись тим, що, мовляв, стою вище за сентименти; а дружина страждала від цього. Через це я був такий сухий і відлюдькуватий. Через це, лише через це я зробив таку кар'єру й так зразково виконував свої обов'язки...

Перед моїми очима знову постало все моє життя, і воно зразу видалося мені порожнім і безглуздим.

Адже я міг прожити його зовсім інакше. Якби не сталося цього... Адже в мені було стільки завзяття, жадоби до пригод, любові, рицарства, фантазії, довіри, усяких дивних і невгамовних поривань. Боже, я міг би стати мандрівником, або актором, або військовим! Адже я міг любити людей, бенкетувати з ними, розуміти їх! Мені здавалося, наче в мені тане якась крига. Я перебирав марку за маркою. Там були всілякі: Ломбардія, Куба, Сіам, Нікарагуа, Філіппіни, усі ті краї, до яких я тоді мріяв поїхати та яких тепер уже не побачу. У кожній тій марці була дещиця такого, що могло статися і не сталося. Я просидів над ними цілу ніч, оцінюючи своє життя. Я бачив, що то було якесь чуже, штучне, безлике життя, а справжнє моє життя так і не стало дійсністю...

Пан Карас махнув рукою:

— Коли подумаю, що могло б із мене вийти, як я скривдив того Лойзіка...

Патер Вовес, слухаючи мою розповідь, дуже засмутився та розчулився: мабуть, він згадав щось із свого життя.

— Пане Карасе, — мовив він схвильовано, — не думайте про це. Що вдієш — тепер уже нічого не можна виправити, не можна почати спочатку...

— Так, не можна... — зітхнув пан Карас і трішечки почервонів. — Але, ви знаєте, я ту колекцію знову почав збирати.

(Переклад Юрія Лісняка)

Запитання та завдання

1. З якого філософського висновку розпочинається новела «Колекція марок»? Кому він належить?
2. Як головний герой твору ставився до Лойзіка Чепелки? З яких родин були хлопці? Що їх об'єднувало?
3. Чому діти почували себе шукачами скарбів? Як вони поповнювали свою колекцію? Прокоментуйте слова головного героя: *«Колекція марок задовольняє не тільки почуття власності: це — безнастанна пригода»* *(усно)*.
4. Що зруйнувало дружбу дітей? Хто був у цьому винен?
5. Як К. Чапек описує переживання головного героя? Як вони вплинули на його подальше життя? Чи продовжував він мріяти про подорожі?
6. Коли хлопчик дізнався правду? У якому стані він перебував після цього страшного відкриття?
7. Чи прагне головний герой змінити своє життя? Чому він знову почав збирати марки?
8. У чому полягає особливість побудови твору К. Чапека? Як вона допомагає розкрити основну ідею твору?
9. Прокоментуйте слова пана Караса: *«Немає в людини почуття, прекраснішого за дружбу»* *(письмово)*.
10. Подискутуйте, чи винний пан Карас у тому, що втратив друга. Обґрунтуйте свою відповідь.
11. Розкажіть однокласникам та однокласницям про своє захоплення чи про власні колекції іноземною мовою, яку вивчаєте.

Узагальнення

1. Визначте правильну відповідь.

А сюжет новели простий, нерозгалужений, події розгортаються повільно
Б сюжет новели складний, розгалужений, динамічний
В сюжет новели простий, нерозгалужений, динамічний
Г сюжет новели складний, розгалужений, події розгортаються повільно

2. Підтекст — це

А прихований, внутрішній зміст тексту
Б слова автора в тексті
В текст художнього стилю
Г основний зміст тексту

3. Поєднайте ім'я героя з рисами його вдачі.

1	Джип	**А**	мрійник
2	Джонні	**Б**	турботливий
3	батько Джонні	**В**	жорстокий
4	продавець із чарівної крамниці	**Г**	презирливий
5	батько Джипа	**Д**	самотній
		Е	байдужий

4. Визначте, якому літературному герою належать подані слова.

«— Шукати й знайти — це найгостріше прагнення та найбільше задоволення, яке може дати нам життя».
«—Я ніколи нічого не боявся, поки ми не викрали цю ракету, яку чомусь називають хлопцем».
«— А чому апельсини круглі?»
«— Якби вони не марширували, я б їх і не любив!»
«— Ці картонні обладунки призначені для юних лицарів, у мандрах вони просто незамінні».

5. Продовжте речення.

Батько Джипа ніколи не бачив, як марширують солдатики, тому що ... .
Джонні не хотів повертатися додому, тому що ... .
Пан Карас знову почав збирати марки, тому що ... .

6. На уроках літератури ви вчитеся спостерігати за своїми емоціями, аналізувати власні почуття. Пропонуємо вам створити

етюд, у якому ви зможете висловити свої враження щодо певної теми. У цьому вам допоможе пам'ятка «Як написати літературний етюд».

ЯК НАПИСАТИ ЛІТЕРАТУРНИЙ ЕТЮД

Етю́д (з фр. *вивчення*) — це невеликий твір, прозова мініатюра, логічно завершена. Основна його мета — висловити враження про предмет, події та людину. Етюд дає можливість передати внутрішній стан персонажа, художньо описати свої спогади, мрії тощо. Невеликі розміри етюду потребують вибору образних і художньо виразних слів.

1. Оберіть, що саме ви хочете описати.
2. Визначте мету етюду.
3. Складіть план етюду *(він подібний до плану твору-опису: загальне враження, опис деталей, висновок)*.
4. Прислухайтеся до своїх почуттів, які у вас викликають предмет, подія або спогади про певний етап вашого життя, які ви хочете описати.
5. Запишіть ланцюжок слів-асоціацій, які у вас викликає об'єкт зображення в етюді.
6. Складіть невеликий, логічно завершений текст.
7. Використовуйте відомі вам художні засоби: епітети, порівняння, гіперболи, антитези. Намагайтеся, щоб вони були доречними, підпорядкованими основній меті, яку ви визначили перед створенням етюду.
8. Напишіть етюд на тему *«Мої найкращі спогади дитинства»* або на самостійно визначену тему.

Думаємо й аналізуємо

- Що було найцікавішим під час вивчення цього розділу?
- Чим оповідання відрізняється від новели?
- Яку роль відіграє портрет літературного героя в художньому творі?
- Чи виникли у вас труднощі, коли ви працювали над створенням літературного етюду?

ПОДОРОЖІ ЛІТЕРАТУРНИХ ГЕРОЇВ У ЧАСІ ТА ПРОСТОРІ

Усе, що ти можеш уявити,
є справжнім.

Пабло Пікассо

- *Назвіть твори, у яких літературні герої та героїні переміщувалися в часі та просторі?*
- *Як вони змінилися під час цих подорожей?*

Наша мандрівка сторінками підручника продовжується. У цьому розділі персонажі творів здійснюватимуть незвичайні подорожі не тільки в просторі, а й у часі.

Будь-яка людина хотіла б на мить потрапити в минуле й виправити допущені помилки або переміститися в майбутнє, щоб дізнатися, як складеться її життя.

Проте подорож у часі поки що залишається мрією. Така мандрівка є улюбленим прийомом багатьох письменників і режисерів. Цей прийом використали *Ч. Дікенс* у *«Різдвяній пісні в прозі»* та *М. Гоголь* у повісті *«Ніч перед Різдвом»*.

Переміщення головних героїв здійснюються напередодні Різдва, адже це саме той час, коли трапляються дива.

Прочитавши ці художні твори, ви дізнаєтеся, як вдалося героям переміститися в часі й просторі, хто їм у цьому допоміг, над чим вони замислилися, як змінили своє життя.

Чарльз Дікенс
(1812–1870)

Англійський письменник, публіцист

Чарльз Джон Хаффем Дікенс народився в *м. Портсмуті (Велика Британія)* у сім'ї портового чиновника. У родині було восьмеро дітей.

Батько хлопчика був людиною доброю, але легковажне ставлення до життя привело його до в'язниці для боржників. Разом із ним туди потрапила й уся родина. Чарльз не мав можливості продовжувати навчання в школі, а змушений був тяжко працювати по 10 годин на фабриці з виробництва вакси[1]. Хлопець відчував себе безпорадним і приниженим. В одному зі своїх листів письменник написав, що ніхто й не підозрював, як він гірко та тяжко страждав.

У 1924 р. Дж. Дікенс отримав невеликий спадок і виплатив борг. Чарльз поступив до приватної школи, у якій провчився два роки. Це були найщасливіші роки його життя.

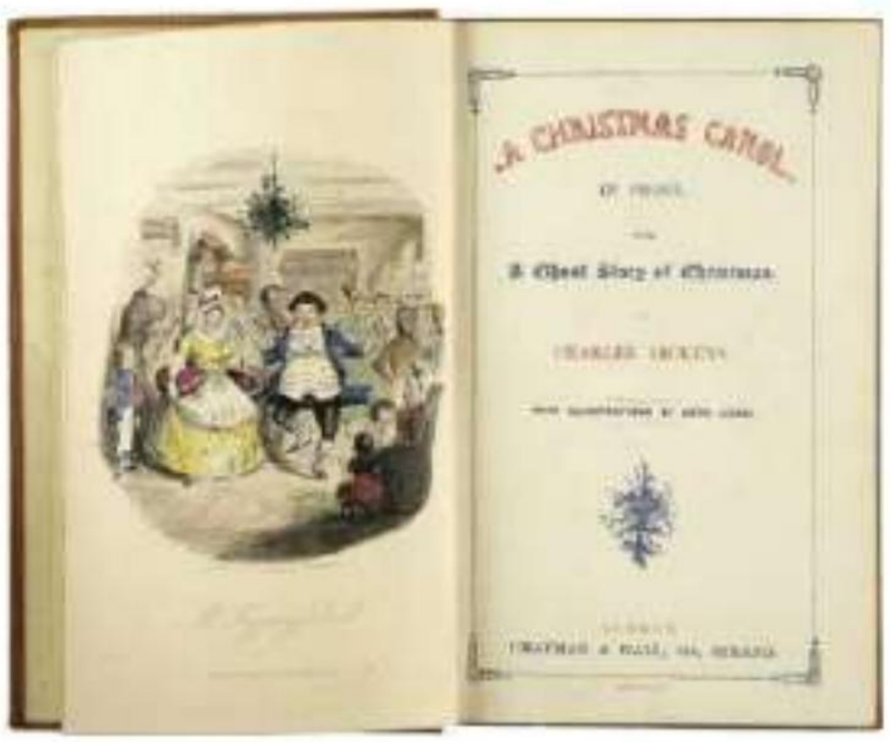
На подальше навчання в сім'ї грошей не було. У 15 років хлопець улаштувався на роботу до адвоката. Спостережливість і життєвий досвід стали йому в пригоді. Потім працював репортером у місцевому суді.

Художні твори Ч. Дікенса, зокрема його найпопулярніші романи *«Пригоди Олівера Твіста»* (1838), *«Крамниця старожитностей»* (1841), *«Домбі і син»* (1848), *«Девід Коперфільд»* (1849), *«Холодний дім»* (1851–1853), *«Крихітка Доррітт»* (1855–1857), створюють портрет англійського суспільства часів правління королеви Вікторії (вікторіанська епоха: 1837–1901 рр.). Його вадам і несправедливим законам автор протиставляє домашній затишок і міцність сімейних традицій.

Найпопулярнішим твором Ч. Дікенса є ***«Різдвяна пісня в прозі»***, що стала початком серії «Різдвяні книги», куди ввійшло п'ять повістей. Вони були надруковані напередодні Різдва

---

[1] *Ва́кса* — мазь для чищення взуття.

Перше видання повісті Ч. Дікенса «Різдвяна пісня в прозі». *1843 р.*

й призначалися передусім для робітників фабрик і заводів. Письменник видавав їх власним коштом, адже був упевнений, що освіта й виховання допоможуть запобігти бідності та злочинності в суспільстві.

Головний герой твору — скупий і безжальний старий *Скрудж* (з англ. *скнара*). До речі, він мав реального прототипа — Джона Елуеса, одного з найбагатших англійських аристократів того часу. Він зневажає людей і любить тільки гроші. Скрудж не святкує Різдво, бо не бачить у тому сенсу.

У Святвечір перед ним з'являється привид його компаньйона Джейкоба Марлі, який помер кілька років тому. Привид розповідає, як страждає від гріхів, скоєних за життя. Він не хоче, щоб Скруджа спіткала така ж доля, і повідомляє, що його відвідають Духи Різдва.

Основна ідея повісті — це моральне відродження Скруджа. Зустрічі з Духами й подорож із ними у власне минуле й майбутнє спонукають переосмислити своє життя, допомагають згадати, що таке радість і добрі справи. Він із задоволенням святкує Різдво разом із племінником, яке стає для нього початком оновлення та духовних змін.

«Різдвяна пісня в прозі» започаткувала у світовій літературі новий жанр — *різдвяну повість*. До нього належать твори, у яких події відбуваються напередодні Різдва. Різдвяна повість зазвичай має повчальний зміст і щасливий кінець. Реальне в ній переплітається з фантастичним.

Основна ідея — утвердження можливості духовного відродження людини та необхідності спокутування своїх гріхів.

Композиція «Різдвяної пісні в прозі» особлива. Вона складається з п'яти розділів — куплетів. Усі вони, як і в пісні, мають подібну будову: зустріч головного героя з новим Духом.

В останньому куплеті відбувається остаточне відродження душі Скруджа.

Теорія літератури

Компози́ція — побудова твору, його структура.

Куплéт (з фр. *couplet*) — частина пісні, яка повторюється з новими рядками поетичного тексту.

«Різдвяна пісня в прозі» має повчальний характер. Фантастичні елементи твору не тільки розважають читачів, а й змушують замислитися над справжніми цінностями, подивитися на життя по-іншому.

«Різдвяну пісню в прозі» неодноразово екранізували. Перший кінофільм «Скрудж, або Примара Марлі» режисера *У. Бута* вийшов у 1901 р. У кінофільмі було використано вражаючі для того часу спецефекти. До наших днів дійшла лише частина плівки (близько трьох хвилин із п'яти).

Найпомітнішою екранізацією повісті Ч. Дікенса став кінофільм «Різдвяна історія» *(реж. Р. Земекіс, США, 2009)*. Цю картину було знято за допомогою особливої технології, коли на анімованих персонажів переносять рухи та міміку реальних акторів.

РІЗДВЯНА ПІСНЯ В ПРОЗІ (1843)

Повість

(Скорочено)

Куплет перший

ПРИВИД МАРЛІ

Події відбуваються в Лондоні, де Ібенезер Скрудж та покійний Джейкоб Марлі довгі роки були компаньйонами. Смерть Марлі зовсім не вразила Скруджа, і в день похорону він уклав вигідну оборудку.

(...) Але ж бо й скнарою був цей Скрудж! Вичавлювати соки, витягати жили, забивати в труну, грабувати, захоплювати, заграбастувати, вимагати — усе це чудово вмів старий грішник! Наче був не людиною, а кременем — настільки холодним і твердим, що нікому жодного разу в житті не вдалося висік-

Кадр із кінофільму «Різдвяна історія» *(реж. Р. Земекіс, США, 2009)*

ти з його кам'яного серця бодай іскру жалю. Потайний, замкнутий, самотній, він ховався у свою раковину, як устриця. Душевний холод заморозив ізсередини старечі риси його обличчя, загострив гачкуватий ніс, зморщив шкіру на щоках, скував ходу, змусив посиніти губи й почервоніти очі, зробив крижаним його скрипливий голос. І навіть щетинисте підборіддя, рідке волосся та брови, здавалося, укрилися памороззю. Він усюди вносив із собою цю крижану атмосферу. Присутність Скруджа заморожувала його контору в літню спеку, і він не дозволяв їй розмерзатися ні на дещицю навіть на Різдво. (...)

Ніхто ніколи не зупиняв його на вулиці радісним вигуком: «Любий Скрудже! Як поживаєте? Коли завітаєте до нас?» Жодний жебрак не насмілювався простягнути до нього руку за милостинею, жодна дитина не зважувалася запитати в нього, котра година, і жодного разу в житті ні єдина жива душа не попросила його показати дорогу. (...)

І ви думаєте, Скрудж цим переймався? Аніскілечки. Він ішов по житті, цураючись усіх; і ті, хто його добре знав, вважали, що йому навіть якось солодко відлякувати найменший прояв симпатії до себе.

Та ось одного разу — притому не коли-небудь, а на сам Святвечір, — старий Скрудж працював у себе в конторі. Погода була холодна, похмура, до того ж іще й туман. Він чув, як за вікном перехожі, снуючи туди-сюди, голосно тупотіли по тротуару, віддихувалися та били себе по боках, щоб зігрітися (...).

Двері в Скруджеву контору залишалися відчиненими, щоб він міг наглядати за своїм клерком, який у темній маленькій кімнатці, радше комірчині, переписував папери. У Скруджа в каміні вугілля була дещиця, а в клерка ще менше, — здавалося, там жевріє один-єдиний вуглик. Але клерк не міг підкинути вугілля, бо Скрудж тримав коробку з ним у себе в

кімнаті, і досить було клеркові з'явитися там із лопаткою, як хазяїн починав бурчати, що доведеться йому зі своїм помічником розпрощатися. (...)

— З прийдешнім Різдвом, дядечку! Веселих вам свят! — почувся життєрадісний вигук. Це був голос Скруджевого племінника; той так стрімко ввірвався в контору, що Скрудж не встиг відірватися від паперів, як племінник уже стояв біля його столу.

— Дурниці! — пробурчав Скрудж. — Нісенітниця!

Скруджів племінник так розігрівся, бадьоро крокуючи на морозі, що здавалося, він аж пашіє жаром, як грубка. (...)

— Різдво — нісенітниця, дядечку? — перепитав племінник. — Невже я правильно вас зрозумів?

— Звісно! — сказав Скрудж. — Веселого Різдва! А тобі чого веселитися? Які в тебе підстави для веселощів? Може, ти ще недостатньо бідний?

— Тоді чого ви такі похмурі, дядечку? — весело відізвався племінник. — Які у вас підстави бути похмурим? Чи вам здається, що ви ще недостатньо багаті?

— А що мені робити, — заперечив Скрудж, — якщо я живу серед таких бовдурів, як ти? Веселого Різдва! Та йди ти зі своїм Різдвом! Для таких, як ти, Різдво означає, що настав час сплачувати рахунки, а грошей катма. Час підбивати річний баланс, а в тебе з місяця в місяць жодних прибутків, тільки збитки, і хоча віку твого прибуло, та до капіталу не додалося жодного пенні. Якби на це була моя воля, — обурено продовжував Скрудж, — я б кожного дурня, який бігає і кричить: «Веселого Різдва!» — зварив би живцем разом із начинкою для святкового пудинга та в могилу йому ввігнав кілок із гостролисту. (...) Святкуй своє Різдво, як знаєш, а мені дозволь святкувати його по-своєму.

— Святкувати! — вигукнув небіж. — Але ж ви його ніяк не святкуєте!

— Тоді не заважай мені про нього забути. Багато путнього було тобі від цього Різдва?! Багато путнього тобі від нього буде?!

— Але хіба мало є на світі хороших речей, від яких я не мав нічого путнього, — відповів племінник. — Ось хоча б і Різдво. Зате яке благоговіння відчуваєш перед цим священним словом, які благочестиві спогади невід'ємні від нього...

Я завжди чекав цих днів як найкращих у році. Це радісний час — дні милосердя, доброти, усепрощення. (...) А тому, дядечку, хоча це й правда, що на Різдво в мене ще жодного разу не додалося ні єдиної монетки в кишені, я все одно вірю, що воно приносить мені добро й буде приносити добро. Тож хай живе Різдво! (...)

Племінник запросив Скруджа до себе на святкування Різдва, та Скрудж відмовився. Тим часом прийшли два нові відвідувачі, які збирали пожертви для бідних. Скрудж відповів, що не збирається жертвувати для ледарів і йому все одно, що хтось помре з голоду. Після них до контори заглянув хлопчик, який хотів заколядувати, але залишився ні з чим.

Скрудж пообідав у таверні й пішов додому спати. На вхідних дверях, на місці дверного молотка, Скруджу привиділося обличчя Марлі. Старого це вразило та налякало. Потім Скрудж влаштувався біля старовинного каміна.

Раптом перед Скруджем з'явився привид, який легко проникнув у кімнату крізь замкнені двері. Марлі оперізував довгий ланцюг із ключів, навісних замків, скарбничок, документів, гросбухів і важких гаманців із залізними застібками. Привид раптом страшно закричав і моторошно загримів ланцюгами. Скрудж упав на коліна і почав просити пощади.

— Пощади! — заблагав він. — Жахливе видовище, навіщо ти мучиш мене?

— Чоловіче суєтного розуму, — мовив привид, — віриш ти тепер у мене чи ні?

— Вірю, — вигукнув Скрудж. — Як же тут не вірити! Але навіщо ви, духи, блукаєте по землі й навіщо ти з'явився мені?

— Людська душа, — заперечив привид, — мусить спілкуватися з людьми й усюди слідувати за ними, бути спільником їхньої долі; а той, хто не виконав цього при житті, приречений поневірятися після смерті. (...)

— Ти в ланцюгах? — пролепетав Скрудж, тремтячи. — Але чому?

— Я ношу ланцюг, який сам скував собі за життя, — відповів привид. — Я оперезався ним по добрій волі та за власним бажанням його ношу. Хіба вигляд цього ланцюга не знайомий тобі?

Скрудж тремтів дедалі дужче.

— Може, ти хотів би знати, яка вага й довжина ланцюга, що його тягаєш ти сам? — продовжував привид. — На такий же Святвечір сім років тому він був анітрохи не коротший від цього та й важив не менше. А ти ж чимало потрудився для нього відтоді. Тепер це надійний, важенний ланцюг!

Скрудж глянув собі під ноги, думаючи, що їх уже обвив залізний ланцюг ярдів зо сто завдовжки, але нічого не побачив.

— О! Ти раб своїх вад і пристрастей! — кричав привид. — Не знати того, що кожна християнська душа, чинячи нехай найменше добро, збагне, що її земне життя занадто швидкоплинне для безмежних можливостей добра! Не знати того, що навіть століттями каяття не можна відмолити загублену на землі можливість зробити добру справу. А я не знав! Не знав!

— Але ти ж завжди добре вів свої справи, Джейкобе, — пробурмотів Скрудж.

— Справи! — закричав привид, знову заламуючи руки. — Турбота про ближнього — ось що мусило стати моєю справою. Суспільне благо — ось до чого я повинен був прагнути. Милосердя, жаль, щедрість — ось на що я мав спрямувати свою діяльність. А заняття комерцією — це лише крапля води в безбережному океані визначених нам справ. (...) Я прийшов сюди цієї ночі, аби повідомити тобі, що для тебе ще не все втрачено. Ти ще можеш уникнути моєї долі, Ібенезере, бо я попросив за тебе.

Привид сказав Скруджу, що його відвідають ще три Духи.

(Переклад Івана Андрусяка)

Запитання та завдання

1. Що ви дізналися про Скруджа з куплета першого «Різдвяної пісні»? Назвіть ключові слова з тексту, які розкривають його вдачу.
2. Як Скрудж ставився до людей? Проілюструйте прикладами.
3. Чому Скрудж не святкує Різдва?

4. Як ви ставитеся до Різдва? Чи святкуєте ви його? Що б ви розказали Скруджу про це свято? Чи змогли б ви його переконати?

5. Ч. Дікенс характеризує Скруджа як людину з кам'яним серцем. Як ви розумієте цю характеристику? Доберіть синоніми до вислову *кам'яне серце*?

6. З якою метою Привид прийшов до Скруджа? У чому він хоче його переконати?

7. Що Привид вважає шляхетними справами для кожної людини?

8. У якому стані знаходиться Скрудж після появи Привида?

Куплет другий

ПЕРШИЙ ІЗ ТРЬОХ ДУХІВ

Серед ночі до Скруджа прийшов Перший Дух. Він побачив перед собою дуже дивну істоту, схожу на дитину, але ще більше на старого, котрий наче в якусь надприродну підзорну трубу віддалився від нього на таку відстань, що його можна було сприйняти за дитину. Його довге волосся, що розсипалося по плечах, було білим, як у дуже літньої людини, однак на обличчі не проступало жодної зморщечки, а на щоках грав ніжний рум'янець. (...) Ця істота була одягнена в білосніжну туніку, підперезану дивним блискучим поясом, і тримала в руці зелену гілку гостролисту, а поли одягу, контрастуючи із цим символом зими, були прикрашені живими квітами. Але найдивніше, що яскравий струмінь світла вибивався в нього з маківки й освітлював усю його фігуру (...).

Кадр із кінофільму «Різдвяна історія» *(реж. Р. Земекіс, США, 2009)*

Привид розповів Скруджу, що він Дух минулого Різдва.

Скрудж чемно поцікавився, що привело Духа до нього.

— Твоє благо, — відповів Дух.

Скрудж сказав, що дуже йому зобов'язаний, а сам подумав, що якби йому не заважали спати по ночах, — це й було би благом. Та, видно, Дух прочитав його думки, бо відразу ж сказав:

— Ідеться про твій порятунок. Тож стережися!

Й із цими словами він простягнув до Скруджа свою міцну руку й легко взяв його за лікоть.

— Уставай! Іди за мною! (...)

Скрудж устав із ліжка; однак, завваживши, що Дух рухається до вікна, він із переляку вчепився за його одяг.

— Я простий смертний, — заблагав Скрудж, — я можу впасти.

— Дай мені торкнутися твоїх грудей, — сказав Дух, кладучи руку йому на серце. — Це підтримає тебе, і ти здолаєш і не такі перешкоди.

Із цими словами він пройшов крізь стіну, захоплюючи за собою Скруджа, і вони опинилися на відкритій сільській дорозі, обабіч якої лежали поля. (...)

— Боже милостивий! — вигукнув Скрудж, сплеснувши руками й озираючись довкола. — Я тут ріс! Я бігав тут хлопчаком! (...)

Дорогою їм зустрічалися кудлаті конячки, що бігли легкою риссю, несучи на своїх спинах хлопчаків; і ті перемовлялися з іншими хлопчаками у візках і бричках, якими правили фермери. Усі вони були дуже щасливі, усі окликали один одного, і над полями лунав такий веселий гомін, що морозне повітря, здавалося, тремтіло від сміху, радіючи їхнім веселощам.

— Усе це лише тіні тих, хто жив колись, — сказав Дух. — І вони й не підозрюють про нашу присутність.

Веселі хлопчаки були вже зовсім близько, і Скрудж упізнавав їх усіх, одного за одним, і називав на імена.

Чому він був так безмірно щасливий, побачивши їх? (...) Чому його душа сповнилася розчулення, коли він почув, як, розстаючись на перехрестях і роз'їжджаючись додому, вони бажають один одному веселого Різдва? Що Скруджеві до веселого Різдва? Хай воно западеться! Чи був йому від нього хоч якийсь зиск?

— А школа ще не геть спорожніла, — сказав Дух. — Якийсь бідолашний хлопчик, забутий усіма, залишився там на самоті.

Скрудж відповів, що він знає про це, і схлипнув (...).

Скрудж та його супутник увійшли в похмурий коридор школи й, заглядаючи то в одні, то в інші розчинені двері, бачили величезні холодні та майже порожні кімнати.

Двері прочинилися, як тільки вони наблизилися до них, і відкрилася довга кімната з понурими голими стінами, яка здавалася ще більш сумною через те, що в ній рядами стояли прості нефарбовані парти. За однією із цих парт вони побачили самотню фігурку хлопчика, який читав книжку при вбогому вогнику каміна; і Скрудж теж присів за парту й заплакав, упізнавши в цій бідолашній, усіма забутій дитині самого себе, яким він був колись. (...)

Дух торкнув Скруджа за плече й указав на його двійника — заглиблену в читання дитину. Зненацька за вікном з'явився чоловік у чужоземному одязі, із сокирою за поясом. Він стояв перед ними як живий, ведучи на повідку осла, нав'юченого дровами.

— Та це ж Алі Баба! — нестямившись від захвату, закричав Скрудж. — Це мій добрий старий чесний Алі Баба! Так, так, я знаю! Якось на Різдво, коли це покинуте дитя залишилося тут саме-самісіньке, він прийшов до нього, точнісінько як зараз! Бідолашний хлопчик! А ось і Валентин, — продовжував Скрудж, — і його лісовий брат Орсон; ось вони! І цей, як його, — той, кого поклали, сонного й напівроздягненого, біля воріт Дамаска, — хіба ви не бачите його? І конюх султана, якого джини перевернули догори ногами! Ось він — стоїть на голові! Так йому й треба! Я дуже радий. Як він посмів одружитися з принцесою!

Ото вже були б вражені всі комерсанти міста, з якими Скрудж вів справи, якби вони могли бачити його щасливе, захоплене обличчя та чути, як він з усією властивою йому серйозністю оповідає подібні дурниці й ще чи то плаче, чи так дивовижно сміється!

— А ось і папуга! — вигукнув Скрудж. — Зелений, із жовтим хвостиком, і на маківці чубчик, подібний до пучка салату! Ось він! «Бідолашний Робін Крузо, — сказав він своєму господареві, коли той повернувся додому, пропливши навколо острова. — Бідолашний Робін Крузо! Де ти був, Робіне Крузо?» Робінзон думав, що це йому причулося, але ж ні — це говорив папуга, ви ж знаєте. А ось і П'ятниця — мчить з усіх ніг до бухти! Швидше! Нумо!

А тоді, з такою невластивою його характерові раптовою мінливістю, він раптом сповнився жалю, дивлячись на самого себе в дитинстві, і повторював, знову заплакавши: «Бідолашний, бідолашний хлопчик!»

— Як би я хотів... — пробурмотів він згодом, утираючи очі рукавом і заховавши руку в кишеню. — Ні, тепер уже пізно.

— А чого б ти хотів? — запитав його Дух.

— Нічого. Учора ввечері якийсь хлопчик заколядував біля моїх дверей. Мені б хотілося дати йому що-небудь, оце й усе.

Дух задумливо усміхнувся і, змахнувши рукою, сказав:

— Погляньмо на інше Різдво.

Із цими словами Скрудж-дитина немов підріс на очах, а кімната, у якій вони опинилися, стала ще темнішою і брудніщою. (...)

Двері прочинилися, і маленька дівчинка, на кілька років молодша від хлопчика, забігла в кімнату. Кинувшись хлопчикові на шию, вона поцілувала його, називаючи своїм любим братиком.

— Я приїхала за тобою, любий братику! — говорила крихітка, захоплено сплескуючи тоненькими рученятами й перегинаючись ледь не навпіл від радісного сміху. — Ти поїдеш зі мною додому! Додому! Додому!

— Додому, маленька Фен? — перепитав хлопчик.

— Звісно! — вигукнуло дитя, сяючи від щастя. — Додому! Назовсім! Назавжди! Батько став дуже добрий, зовсім не такий, як колись, і вдома тепер, як у раю. Учора ввечері він послав мене за тобою. І тепер ти будеш справжнім дорослим чоловіком, — продовжувала крихітка, дивлячись на хлопчика широко розплющеними очима, — і ніколи більше не повернешся сюди. Ми будемо разом усе Різдво, і як же ми будемо веселитися!

— Ти стала такою дорослою, моя маленька Фен! — вигукнув хлопчик. (...)

Дівчинка, сповнена дитячого нетерпіння, потягнула його до дверей, і він охоче пішов за нею. (...) Діти, не гаючись ні секунди, попрощалися з учителем, сіли в екіпаж і весело рушили.

— Тендітне створіння! — сказав Привид. — Здавалося, найлегший подув вітерця може її погубити. Але в неї було велике серце. Вона померла вже заміжньою жінкою. І, здається, у неї залишилися діти.

— Один син, — поправив Скрудж.

— Справді, — сказав Дух. — Твій небіж.

Скруджеві стало трохи не по собі, і він буркнув:

— Так.

Потім Дух переніс Скруджа в одну крамничку, до якої його колись віддали на навчання. Скрудж побачив старого Феззівіґа, власника магазину. Потім прийшли скрипаль, місіс Феззівіґ, багато хлопців і дівчат. Розпочався домашній бал, а після танців гостей пригощали найсмачнішими стравами.

Скрудж зрозумів, що потрібно зовсім небагато, щоб зробити людей щасливими, і згадав, що він ніколи не робив нічого приємного для свого клерка.

Вони знову перенеслися та побачили Скруджа вже значно старшим — у розквіті літ. Турботи й скнарість уже наклали відбиток на його обличчя. Поруч із ним сиділа чарівна дівчина Белл і плакала. Вона говорила, що Скрудж прагне тільки наживи, а тому вона розриває заручини.

Потім невблаганний Привид переніс його до будинку Белл, яка мала доброго чоловіка й дітей. Вони весело святкували Різдво.

Старий Скрудж заплакав і подумав, що в нього теж могла б бути щаслива сім'я.

Побачене вразило Скруджа. Він попросив Духа повернути його додому.

Куплет третій

ДРУГИЙ ІЗ ТРЬОХ ДУХІВ

Прокинувшись уночі, Скрудж сів на ліжку й спробував зібратися з думками. Раптом його затрусило як у лихоманці. Він опинився в самому центрі світла. Джерело примарного світла було в сусідній кімнаті, і він рушив до дверей.

На підлозі величезною купою, що скидалася на трон, були складені смажені індички, гусаки, кури, дичина, свинячі окости, великі шматки яловичини, молочні поросята, гірлянди сосисок, смажені пиріжки, різдвяні пудинги, діжки з устрицями, гарячі каштани, рум'яні яблука, соковиті апельсини, ароматні груші, величезні пироги з лівером і паруючі чаші з пуншем, запашні випари якого стелилися в повітрі, як туман. І на цьому троні невимушено й величаво сидів такий веселий і сяючий велетень, що досить було глянути на нього — і аж серце раділо. У руці в нього був смолоскип, трохи подібний за формою до рогу достатку, і він підняв його високо над головою, щоб освітити Скруджа, коли той просунув голову у двері.

— Заходь! — гукнув Привид до Скруджа. — Заходь, і будемо знайомі, чоловіче!

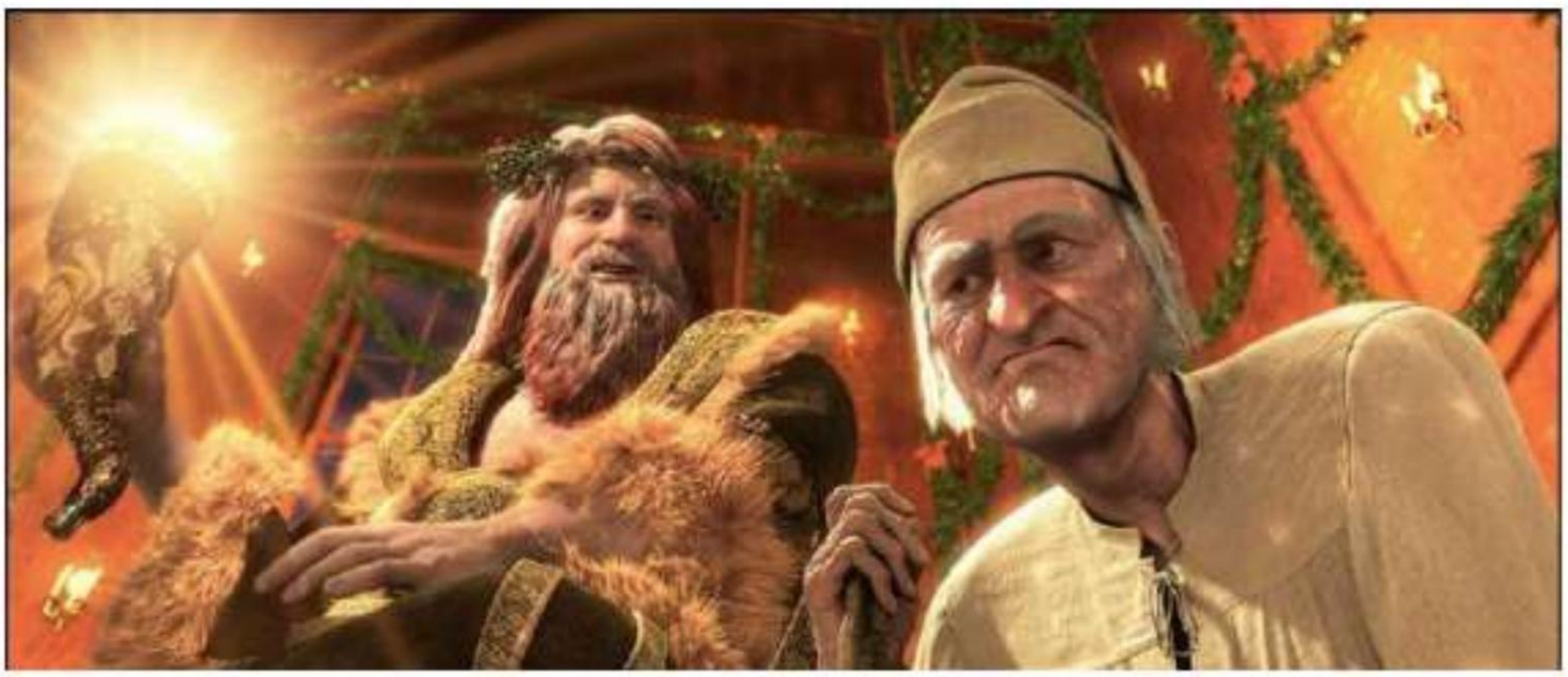
Скрудж несміло зайшов і, похнюпивши голову, став перед Привидом.

Це був уже не той Скрудж. Похмурий і суворий, він не зважувався підвести очі й зустріти ясний і добрий погляд Привида.

— Я — Дух Нинішнього Різдва, — сказав Привид. — Глянь на мене! (...)

— Духу, — сказав Скрудж смиренно. — Веди мене, куди хочеш. Минулої ночі я ішов з примусу й отримав урок, який не минув марно. Якщо цієї ночі ти теж маєш мене чому-небудь навчити, хай і це піде мені на користь.

Дух і Скрудж завітали до оселі клерка Боба Кретчита.

Кадр із кінофільму «Різдвяна історія» *(реж. Р. Земекіс, США, 2009)*

Тим часом Бобова дружина місіс Кретчит у дешевому, двічі перешитому, але щедро оздобленому стрічками платті — усього за шість пенсів стрічки, а який вигляд! — розстелила на столі скатертину. Їй допомагала Белінда Кретчит, її друга дочка, так само щедро обшита стрічками, а юний Пітер Кретчит поліз тим часом виделкою в каструлю з картоплею, і коли кінці гігантського комірця (ця особиста власність Боба Кретчита перейшла з нагоди великого свята у власність його сина й прямого спадкоємця) від різкого руху опинилися в нього в роті, він відчув себе таким франтом, що висловив бажання негайно похизуватися своєю накрохмаленою білизною на гулянці в парку.

Тут у кімнату з галасом забігли ще двоє Кретчитів — молодший син і молодша дочка — і, захлинаючись від захвату, сповістили, що біля пекарні пахне смаженим гусаком і вони відразу по запаху впізнали, що це смажиться саме їхній гусак. І, зачаровані сліпучим видивом гусака, нафарширо-ваного цибулею і шавлією, вони затанцювали навколо столу, звеличуючи до небес юного Піта Кретчита, який тим часом так ретельно роздував вогонь у грубці (він анітрохи не загордився із цього, незважаючи на пишний комірець), що картопля в каструлі, яка доти лініво булькала, раптом почала підстрибувати й стукатися зсередини по кришці, вимагаючи, щоб її швидше випустили на волю і здерли з неї шкірку.

— Де ж забарився ваш дорогий татусь? — мовила місіс Кретчит. — І ваш братик, Крихітка Тім! Та й Марта вже пів години як мала би прийти. Минулого Різдва вона так не запізнювалася.

— Марта тут, мамусю! — вимовила дівчина, з'являючись у дверях.

— Марта тут, мамусю! — закричали молодші Кретчити. — Ура! А який у нас буде гусак, Марто!

— Господь із тобою, люба! Де це ти нині так загаялася?! — вітала дочку місіс Кретчит і, розцілувавши її в обидві щоки, клопітливо допомогла звільнитися від капора й шалі.

— Учора допізна сиділи, мамусю, треба було закінчити всю роботу, — відповіла дівчина. — А сьогодні весь ранок прибирали.

— Гаразд! Хвалити бога, прийшла нарешті! — сказала місіс Кретчит. — Сідай ближче до вогню, люба, зігрійся.

— Тато йде! — заволали молодші Кретчити, які вмудрялися завважувати геть усе. — Сховайся, Марто! Сховайся!

Марта, звісно, сховалася, а на порозі з'явився худенький Боб — батько сімейства — у поношеному костюмі, підлатаному й вичищеному до свята, і в теплому шарфі, що звисав попереду фути на три, не враховуючи бахроми, і з Крихіткою Тімом на плечах. Неборака Тім тримав у руці маленьку милицю, а його ноги були в металевих шинах.

— А де ж наша Марта? — закричав Боб Кретчит, озираючись довкола.

— Вона не прийде, — сповістила місіс Кретчит.

— Не прийде? — розчаровано повторив Боб Кретчит. А він мчав із церкви, як чистокровний скакун із Крихіткою Тімом у сідлі, і прийшов додому галопом! — Не прийде до нас на перший день Різдва?

Звісно, це був тільки жарт, але засмучений вигляд батька так зворушив Марту, що вона, не витримавши, вискочила з комори й кинулася йому на шию, а молодші Кретчити забрали Крихітку Тіма на кухню — послухати, як булькає вода в казані, у якому вариться загорнений у серветку пудинг.

— А як поводився наш Крихітка Тім? — допитувалася місіс Кретчит, уволю посміявшись із довірливості чоловіка, який саме радісно розцілувався з дочкою.

— Це не дитина, а чисте золото! — відповідав Боб. — Чисте золото! Він, розумієш, так часто залишається сам, сидить собі й думає, що до такого іноді додумується — просто дивуєшся. Повертаємося ми з ним додому, а він раптом каже мені: «Добре, мовляв, що його бачили в церкві. Адже він каліка, і, певно, людям приємно, дивлячись на нього, згадати в перший день Різдва, хто дав змогу кульгавим ходити та сліпих зробив зрячими».

Голос Боба помітно тремтів, коли він заговорив про свого найменшого синочка, а коли додав, що Тімові з дня на день стає все краще, голос у нього затремтів ще дужче.

Боб не встиг більше нічого сказати — почувся стукіт маленької милиці, і Крихітка Тім у супроводі братика й сест-

рички повернувся до свого стільчика біля вогню. Боб, підкрутивши вилогу (бідолаха, певно, думав, що їм іще може що-небудь зашкодити!), налив води в глечик, додав туди джину та кілька скибочок лимона й узявся все це старанно розбовтувати, а тоді поставив грітися на повільному вогні. Тим часом юний Пітер і двоє всюдисущих молодших Кретчитів побігли за гусаком, з яким незабаром урочисто повернулися.

Поява гусака зчинила неймовірну метушню. Можна було подумати, що цей домашній птах — такий феномен, у порівнянні з яким чорний лебідь — щось зовсім буденне. А втім, у цьому бідному домі гусак і справді був дивиною. (...) Усі навперебій захоплювалися його соковитістю та ароматом, а також величиною і дешевиною. З яблучним соусом і картопляним пюре його цілком вистачило на вечерю для всієї родини. (...)

Й ось з'являється місіс Кретчит — розчервоніла, засапана, але з гордовитою усмішкою на обличчі й із пудингом на тарілці, — таким надзвичайно твердим і міцним, що він радше подібний до гарматного ядра. Пудинг зусібіч охоплений полум'ям від палаючого рому й прикрашений різдвяною гілкою гостролисту, увіткнутою в його верхівку.

Кожний розхвалював пудинг, але нікому й на думку не спало сказати чи бодай подумати, що це був дуже маленький пудинг для такого великого сімейства. (...)

На столі з'явилися яблука й апельсини, а на вугілля висипали цілий совок каштанів. Усе сімейство розсілося біля каміна колом.

Боб проголосив:

— Веселого Різдва, мої любі! І хай благословить нас усіх Господь!

І всі хором повторили його слова.

— Хай дарує нам Господь свою милість! — промовив і Крихітка Тім, коли всі замовкли.

Він сидів на своєму маленькому стільчику, притулившись до тата. Боб любовно тримав у руці його худеньку ручку, наче боявся, що хтось може забрати в нього сина, і волів, щоб малий завжди був поруч.

— Духу! — сказав Скрудж, сповнений співчуття, якого ніколи досі не відчував. — Скажи, Крихітка Тім буде жити?

— Я бачу порожній стільчик біля цього злиденного вогнища, — відповів Дух. — І милицю, яка залишилася без господаря, але яку зберігають із любов'ю. Якщо Майбутнє нічого не змінить, дитина помре.

— Ні, ні! — закричав Скрудж. — О ні! Добрий Духу, скажи, що доля пощадить його!

— Якщо Майбутнє нічого не змінить, — повторив Дух, — дитя не доживе до наступного Різдва. Але що в цьому погано? Якщо йому призначено вмерти, нехай собі вмирає і так скоротить надлишок населення.

Почувши, як Дух повторює його власні слова, Скрудж потупив очі в муках каяття.

— За здоров'я містера Скруджа! — сказав Боб. — Я пропоную тост за містера Скруджа, без якого не справити б нам цього свята. (...)

— Лише заради Різдва можна пити за здоров'я такого бридкого, байдужого та жадібного скнари, як містер Скрудж, — заявила місіс Кретчит. — І ти сам це знаєш, Роберте! Ніхто не знає його краще, ніж ти, бідолахо!

— Моя люба, — лагідно відповів Боб. — Сьогодні все ж таки Різдво.

— Гаразд, вип'ю за його здоров'я заради тебе й заради свята, — сказала місіс Кретчит. — Але тільки не заради нього. Нехай собі живе й благоденствує. Побажаймо йому веселого Різдва та щасливого Нового року. Ото вже він буде веселий і щасливий, можу собі уявити!

(...) Містер Скрудж був злим генієм цієї родини. Згадка про нього чорною тінню лягла на святкові обличчя, і хвилин зо п'ять ніщо не могло прогнати цю похмуру тінь. (...)

Ніхто в цьому сімействі не відрізнявся красою, ніхто не міг похвалитися гарним костюмом, та й одягу в них узагалі було небагато; черевики в усіх просили каші, а юний Пітер, судячи з деяких ознак, уже не раз мав нагоду познайомитися з позичковою касою. Проте всі тут були щасливі, задоволені одні одними, раді святу й удячні долі; а коли вони почали зникати, розчиняючись у повітрі, їхні обличчя якось особливо засвітилися, адже Дух покропив їх на прощання олією зі своєї лампи. А Скрудж не міг відірвати від них очей, особливо від Крихітки Тіма.

Раптом Скрудж перенісся у світлу й простору кімнату, де було повно гостей. Племінник сміявся зі Скруджа, розповідаючи своїм гостям, що старий говорив, ніби Різдво — це дурниця, нісенітниця.

— Він кумедний старий дивак, — мовив племінник. — Не особливо привітний, звичайно, але що ж, його вади йому ж таки є карою, і не мені його судити.

— Він дуже багатий, Фреде, — зауважила племінниця. — Принаймні ти завжди мені про це казав.

— І що з того, моя люба? — відповів племінник. — Який зиск із того багатства? Від нього ні людям добра, ні йому радості. Він позбавив себе навіть приємного усвідомлення, що..., що він може ощасливити своїми грішми нас.

— Терпіти його не можу! — заявила племінниця, і сестри племінниці, та й усі інші дами.

— А я ні, — сказав племінник. — Мені шкода його, і я не можу відчувати до нього ворожості, навіть якщо б захотів. Хто страждає від його злих примх? Він сам — завжди й в усьому. Він убив собі в голову, що не любить нас, і не побажав прийти пообідати з нами. До чого це призвело? Позбувся обіду, хоча й не бозна-якого.

— Як на мене, зовсім непоганого, — заперечила племінниця, і всі підтримали її; а оскільки вони щойно пообідали й зібралися біля каміна, поруч з яким на столику вже горіла лампа й був приготовлений десерт, то їхню думку не можна було не враховувати. (...)

— Я лише хотів сказати, — продовжував племінник, — що його антипатія до нас і небажання повеселитися разом із нами позбавили його можливості провести кілька годин у приємному товаристві, яке не заподіяло б йому шкоди. Як на мене, це принаймні краще, ніж сидіти наодинці зі своїми думками в старій запліснявілій конторі чи в його занудній квартирі. І я волію запрошувати його до нас щороку, хоче він того чи ні, бо мені його шкода. Він може до кінця своїх днів ганити Різдво, але хоч-не-хоч краще ставитиметься до нього, якщо я кожного року приходитиму й щиросердно казатиму: «Як поживаєте, дядечку Скрудже?» Якщо це сподвигне його бодай на те, щоб відписати в заповіті своєму бідному клерку

п'ятдесят фунтів — з мене й того досить. (...) Побажаймо старому, де б він зараз не був, веселого Різдва та щасливого Нового року! — сказав племінник. — Він не захотів прийняти від мене цих побажань, але нехай вони все-таки збудуться. Отже, за дядечка Скруджа!

Скрудж тим часом непомітно для себе так розвеселився, і на серці в нього стало легко.

Годинник пробив північ, і Дух зник. Скрудж побачив іншого Привида, закутаного з голови до ніг у плащ із капюшоном. Той плив над землею йому назустріч.

Скрудж разом із Духом Сьогодення побували в різних куточках країни: торф'яних болотах, на маяку, на палубі корабля — і скрізь святкували Різдво.

Куплет четвертий

ОСТАННІЙ ІЗ ДУХІВ

Скрудж упав на коліна перед Духом Майбутнього Різдва. Він розумів, що Дух хоче йому добра, тому попросив вести його, куди потрібно.

Вони ввійшли в місто й вирушили на біржу — місце, добре знайоме Скруджеві. Двоє чоловіків говорили про смерть чоловіка, який «таки втрапив нарешті чортові в лапи».

Потім Дух перемістив Скруджа до крамниці лахмітника. Прибиральниця, праля і посильний грабаря принесли лахмітнику речі небіжчика, які вони зняли з нього. Потім Дух показав сім'ю, яка зраділа зі смерті цього чоловіка, бо сподівалася, що спадкоємець не буде настільки ж безжалісним кредитором.

Скрудж із жахом сказав Духові, що доля нещасного покійника могла бути його долею, і спитав його, хто був той мрець. Дух показав йому могилу, на якій Скрудж прочитав своє ім'я.

— Духу! — заволав Скрудж, хапаючись за полу його одягу. — Вислухай мене! Я вже не той, яким був. І я вже не буду таким, яким став би, коли б не зустрівся з тобою. Навіщо показуєш ти мені все це, якщо мені немає порятунку?!

І вперше за ввесь час Привидова рука ледь помітно здригнулася.

— Добрий Духу! — благав його Скрудж, розпростершись перед ним на землі. — Ти жалієш мене, сама твоя природа

закликає тебе до милосердя. Скажи ж мені, що, змінивши своє життя, я ще можу врятуватися від такої долі.

Милостива рука затремтіла.

— Я шануватиму Різдво у своєму серці й зберігатиму пам'ять про нього весь рік. Я спокутую своє Минуле Сьогоденням і Майбутнім, а спогад про трьох Духів завжди житиме в мені. Я не забуду цих уроків, не зачиню свого серця для них. Скажи, що я можу стерти напис із цієї могильної плити!

Старий схопив Привида, але той відштовхнув його. Скрудж опинився на своєму ліжку.

Куплет п'ятий

ЗАВЕРШЕННЯ ЦІЄЇ ІСТОРІЇ

Скрудж швидко зіскочив із ліжка, бо хотів здійснити свої добрі наміри. Був канун Різдва.

— Я спокутую своє Минуле Сьогоденням і Майбутнім! — повторив Скрудж, прудко вилізаючи з постелі. — І пам'ять про трьох Духів житиме в мені вічно! Джейкобе Марлі! Подякуймо Небу та світлому Різдву! На колінах я воздаю їм хвалу, старий Джейкобе! На колінах!

Він так прагнув здійснити свої добрі наміри й був такий схвильований, що голос не корився йому, а обличчя все ще було мокре від сліз, бо він ридма ридав, благаючи Духа.

— Вона не пропала! — закричав Скрудж, хапаючись за фіранку з-над ліжка й притискаючи її до грудей. — Вона тут, і кільця тут, і ніхто її не зривав! Усе тут... і я тут... і нехай щезнуть привиди того, що могло бути! І вони щезнуть, я знаю! Вони щезнуть!

Говорячи так, він намагався вдягнутися, вивертав сорочку навиворіт, натягав задом наперед, сунув руку не в той рукав, а ногу не в ту штанину, — словом, від хвилювання страшенно метушився.

— Сам не знаю, що зі мною діється! — закричав він, плачучи й сміючись, коли панчохи Лаокооном оповилися навколо нього. — Мені так легко, наче я пір'їнка, так радісно, наче я ангел, так весело, наче я школяр! А голова йде обертом!

Вітаю з Різдвом усіх, усіх! З Новим роком увесь світ! Ура! Ура! Ура!

Скрудж відправив велику індичку Бобові Кретчиту. Потім він поголився, святково вдягнувся і вийшов із дому. По вулицях уже гуляв народ. Скрудж із сяючою усмішкою вітав кожного. Він зустрів одного з тих джентльменів, що просили у Святвечір допомогти бідним. Скрудж попросив зайти до нього в контору, бо хотів виділити велику суму для нужденних. Коли почало смеркатися, він завітав до будинку племінника, де його з радістю прийняли. А зранку в конторі він привітав свого клерка з Різдвом.

— Вітаю вас зі святом, Бобе, — сказав Скрудж, плескаючи його по плечу, і цього разу видно було, що він таки сповна розуму. — І бажаю вам, Бобе, друже мій, добряче розважитися цього Різдва, бо досі ви через мене не вельми веселилися. Я збільшу вам платню та постараюся що-небудь зробити для вашої сім'ї. Сьогодні ввечері ми поговоримо про це за келихом різдвяного глінтвейну. А зараз, Бобе Кретчите, перш ніж ви надряпаєте ще хоч одну кому, я наказую вам купити відро вугілля і напалити тут так, щоб було жарко.

І Скрудж дотримав свого слова. Він зробив усе, що обіцяв Бобові, і навіть більше, значно більше. А Крихітці Тімові, який, до речі, незабаром видужав, він був завжди другим батьком. І таким він став добрим другом, таким добрим господарем, і такою доброю людиною, що наше славне старе місто може ним лише пишатися. Та й не тільки наше — будь-яке добре старе місто, містечко чи село в будь-якому куточку нашої доброї старої землі. Дехто підсміювався із цього перетворення, але Скрудж не звертав на них уваги — смійтеся на здоров'я! Він був досить розумний і знав, що так уже влаштований світ, — завжди знайдуться люди, готові осміяти добру справу. Він розумів, що ті, хто сміється, — сліпі, і думав: «Нехай собі сміються, аби не плакали!» На серці в нього було весело й легко, і йому цього було цілком досить.

Більше він уже ніколи не водив компанії з привидами, — у цьому сенсі він дотримувався принципів поміркованості, — і про нього йшов поговір, що ніхто не вміє так шанувати та святкувати Різдво, як він. Якби ж і про нас могли сказати

те саме! Про всіх нас! А тепер нам залишається тільки повторити за Крихіткою Тімом: «Хай дарує нам Господь свою милість!»

(Переклад Івана Андрусяка)

Запитання та завдання

1. Який Дух прийшов до Скруджа першим? Що вас вразило в його описі?
2. Чи зрозумів Скрудж, з якою метою прийшов до нього Дух?
3. Куди переніс Дух Скруджа? Які почуття з'явилися в нього, коли він побачив людей зі свого минулого?
4. Яким Скрудж був у дитинстві? Що його розчулило?
5. Коли відбулися перші зміни в ставленні Скруджа до людей? Які бажання в нього виникли?
6. Як звали другого Духа, що прийшов до Скруджа? Чим він зовнішньо відрізнявся від першого?
7. Чи готовий був Скрудж до перенесення з Духом теперішнього Різдва? Чи мав він власну мету цієї подорожі?
8. Що ви дізналися про родину Боба Кретчита? Як члени родини ставилися до Скруджа?
9. Які почуття виникли в Скруджа, коли він побачив святкування Різдва в родині Кретчитів?
10. Як ставився племінник до Скруджа? Чого він йому бажав?
11. Від кого Скрудж дізнався про свою подальшу долю? Чи сподобалося йому майбутнє?
12. Яку обіцянку дає Скрудж Духові? Прочитайте виразно його слова. Які почуття Скруджа ви хотіли передати під час читання?
13. Чи виконав Скрудж свою обіцянку? Як саме він змінився?
14. Чи може людина змінитися під впливом певних обставин? Чи погоджуєтеся ви з думкою ваших однокласників та однокласниць у результаті обговорення?
15. Підготуйте презентацію до повісті Ч. Дікенса «Різдвяна пісня в прозі». Відтворіть відродження Скруджа за допомогою цитат із тексту й ілюстрацій, поданих в інтернеті, або запропонуйте тему іншої презентації.

Микола Гоголь

(1809–1852)

Український письменник

Микола Гоголь народився в *м. Великі Сорочинці*, що на *Полтавщині*, у заможній родині поміщика, яка належала до славетного козацького роду. Хлопець був нащадком козака Остапа Гоголя, що наприкінці XVII ст. гетьманував на Правобережній Україні.

У дитинстві Микола був серйозним і задумливим. Від матері успадкував чутливість, схильність до фантазії і релігійність.

Батько Гоголя Василь Опанасович був талановитим оповідачем і любителем театру. Він писав для театру комедії українською мовою, сюжети яких брав із народних казок. Любов до театру передав синові. Батько помер, коли хлопцеві виповнилося 15 років.

Микола навчався в Полтавському училищі, а в 1821 р. вступив до Ніжинської гімназії вищих наук, де вивчав юстицію. Закінчивши гімназію, юнак їде до Петербурга. Тут на нього чекало розчарування: скромні кошти виявились у великому місті незначними, а блискучі надії не здійснювалися так швидко, як він очікував.

У 1829 р. він надрукував поему «Ганц Кюхельгартен», яка викликала нищівну критику. М. Гоголь спалює нерозпродані екземпляри.

Протягом 1831–1832 рр. він видає друком збірку «*Вечори на хуторі поблизу Диканьки*», яка мала великий успіх у читачів. Збірка складається з двох частин. До першої ввійшли повісті «*Сорочинський ярмарок*», «*Басаврюк, або Вечір проти Івана Купала*», «*Майська ніч, або Утоплена*», «*Пропала грамота*»; до другої — «*Ніч перед Різдвом*», «*Страшна помста*», «*Іван Федорович Шпонька та його тітонька*», «*Зачароване місце*».

Вісім повістей збірки об'єднує образ розповідача — пасічника Рудого Панька. Цей образ задає загальний тон усієї

збірки. Звідси й барвисті описи життя українського села, традицій і звичаїв українців, народні сценки життя, яскрава мова, соковитий гумор.

К. Лавро. Ілюстрація до повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом»

В основі повістей — спогади про мальовничі місця дитинства письменника, овіяні козацьким минулим, давньою історією і народними легендами.

М. Гоголь був знавцем українського фольклору. У збірці він творчо використав народні перекази про відьом, русалок-водяниць, про квітку папороті, яка цвіте лише одну ніч — на Івана Купала, про нечисту силу, що спокушає людину на недобрі справи, тощо.

Одним із найпопулярніших творів збірки є повість ***«Ніч перед Різдвом»***. Події розгортаються напередодні Різдва, одного з найулюбленіших свят в Україні. Воно пов'язане з очікуванням чуда, надзвичайних подій, які й описано в творі.

Повість має три сюжетні лінії. *Перша* — це лінія нечистої сили; *друга* — Оксана та Вакула; *третя* — козак Чуб та його односельці. Усі вони взаємодіють між собою. Так, чорт наділений людськими рисами; Вакула має надприродні здібності, а Оксана — чарівну красу; Солоха перевтілюється у відьму, а козак Пацюк може бачити нечисту силу.

У повісті відображено мрію письменника про просте й вільне життя людини. І хоч би як нечиста сила прагнула шкодити людям — вона приречена на поразку, тому що герої твору красиві, щедрі й сміливі, здатні перемагати зло, не бояться жодних перешкод на шляху до свого щастя.

М. Гоголь багато подорожував, жив у Санкт-Петербурзі, Москві, Римі, Парижі, Відні. Тема України не була єдиною в його творчості, але любов до рідної землі, до українців, української історії та мистецтва завжди жила в його серці.

НІЧ ПЕРЕД РІЗДВОМ

Повість

(Скорочено)

Останній день перед Різдвом минув. Настала ясна зимова ніч. Виглянули зорі. Місяць величаво піднявся в небо посвітити добрим людям і всьому світу, щоб усім було весело колядувати й славити Христа. Морозило сильніше, ніж зранку; зате було так тихо, що скрип морозу під чобітьми чувся за пів версти.

Ще жодний гурт парубків не показувався під вікнами хат; тільки один місяць крадькома заглядав у вікна, ніби виманюючи дівчат, що наряджалися та чепурилися, швидше вибігти на рипучий сніг. Раптом із комина однієї з хат заклубочився дим і поплив хмаркою по небу, а разом із димом вилетіла й відьма верхи на мітлі. (...)

Відьма знялася так високо, що тільки чорною цяткою миготіла вгорі. Та де тільки з'являлася цятка, там зорі одна по одній зникали на небі. Незабаром відьма назбирала їх повний рукав. Три чи чотири ще блищали. (...)

Тим часом чорт підкрадався потихеньку до місяця і вже простягнув був руку, щоб схопити його; та враз смикнув її назад, ніби обпікшись, посмоктав пальці, подригав ногою та забіг із другого боку, знову відскочив і відсмикнув руку. Але ж, незважаючи на невдачі, хитрий чорт не покинув своїх витівок. Підбігши, раптом він схопив обома руками місяць, кривляючись і дмухаючи, перекидав його з руки в руку, як мужик, що дістав голими руками жарину для своєї люльки; нарешті поквапно сховав до кишені та, начебто нічого й не було, побіг далі.

У Диканьці ніхто не чув, як чорт украв місяць (...).

Та яка ж була причина зважитися чортові на таке безсоромне діло? А ось яка: він знав, що багатого козака Чуба запросив дяк до себе на кутю, де будуть: голова; приїжджий з архієрейської півчої дяків родич, у синьому сюртуці, що брав якнайнижчого баса; козак Свербигуз і ще дехто. Де, крім куті, буде варенуха, перегнана на шафран горілка та багато всякої страви. А тим часом його дочка, красуня на все село, зостанеться дома, а до дочки напевне прийде коваль, силач і

хлопець хоч куди, що був чортові осоружніший, ніж проповіді отця Кіндрата.

На дозвіллі коваль малював і прославився як найкращий живописець на всю околицю. Усі миски, з яких диканські козаки сьорбали борщ, були розмальовані ковалем. Він був богобоязливою людиною та малював часто образи святих, і тепер ще можна знайти в Т... церкві його євангеліста Луку. Але тріумфом його майстерності була одна картина, намальована на церковній стіні, на якій зобразив святого Петра в день Страшного суду з ключами в руках, як той виганяв із пекла нечисту силу; переляканий чорт кидався на всі боки, передчуваючи свою загибель, а замкнені колись грішники били й ганяли його батогами, поліняками, усім, що під руку трапилося. У той час, як майстер працював над цією картиною і малював її на великій дерев'яній дошці, чорт з усієї сили намагався перешкоджати йому: штовхав невидимо під руку, хапав із горна в кузні попіл та обсипав ним картину; але, незважаючи на все, роботу було закінчено, дошку внесено до церкви й вправлено в стіну в притворі, і з того часу чорт заприсягся мститися ковалеві.

Одну тільки ніч залишалося йому блукати білим світом; але й цієї ночі він шукав способу зігнати на ковалеві свою злість. І для цього наважився вкрасти місяць, сподіваючись, що старий Чуб ледачий та вайлуватий, а до дяка від хати не так уже й близько: дорога йшла поза селом, повз вітряки, повз кладовище, обминаючи яр. Ще місячної ночі варенуха та горілка, настояна на шафрані, могли б заманити Чуба. Але в таку темряву навряд чи вдалося б кому стягти його з печі та викликати з хати. А коваль, що здавна не ладнав із ним, при ньому ніза-що не наважиться прийти до дочки, дарма що дужий.

Як тільки чорт сховав у кишеню місяць, ураз по всьому світі стало так темно, що не кожний би знайшов дорогу до шинку, не тільки до дяка. (...)

(Переклад Анатолія Хуторяна)

Тим часом козак Чуб разом зі своїм кумом Панасом вирішували, чи йти в гості до дяка. Вийшовши надвір, вони помітили, що місяця немає. Чуб, опинившись у темряві, захотів полежати вдома на лежанці й покурити спокійно люльку. Та коли кум сказав, що можна залишитися вдома, Чуб твердо вирішив іти. Обидва куми подалися в дорогу.

Запитання та завдання

1. Коли розпочинаються події в повісті? Як цей день називають в Україні? Як святкують його українці?
2. Прочитайте виразно опис зимового вечора на початку повісті. Який настрій створює М. Гоголь? За допомогою яких художніх засобів?
3. Із чого розпочинаються надзвичайні події в повісті?
4. З якими героями ви познайомилися в цьому уривку? Як вони пов'язані між собою?
5. За що чорт вирішив помститися Вакулі? Чому М. Гоголь називає чорта *«хитрим»*?
6. Якою була вдача Вакули? Наведіть цитату на підтвердження своєї думки.
7. Чи цікаво вам дізнатися, що відбудеться далі? Чи є у вас якісь припущення щодо майбутнього перебігу подій?

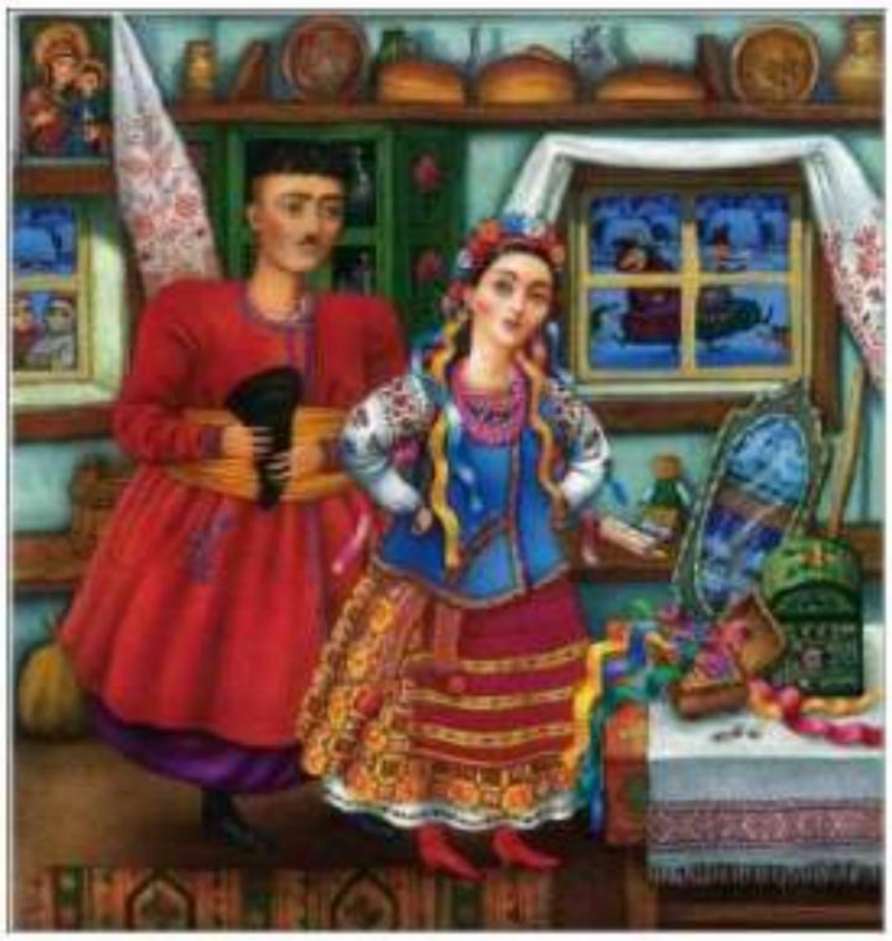
* * *

Тепер погляньмо, що робить, залишившись сама, красуня дочка. Оксані не минуло ще й сімнадцяти років, а вже мало не по всьому світу, і по той бік Диканьки, і по цей бік Диканьки, тільки й мови було, що про неї. Парубки гуртом проголосили, що кращої дівки не було ще ніколи й не буде ніколи на селі. Оксана знала та чула все, що про неї говорили, і була вередлива, як красуня. (...)

Парубки ганялися за нею юрбами, але, утративши терпець, залишали один по одному вередливу красуню та залицялися до інших, не таких примхливих. Один тільки коваль був упертий і не кидав свого залицяння, дарма що й із ним поводились анітрохи не краще, ніж з іншими. Після того як батько пішов, Оксана ще довго чепурилася перед невеликим в олов'яній оправі дзеркалом і не могла намилуватися собою.

— І чого люди говорять, нібито я гарна? — промовила вона тільки для того, щоб хоч щось сказати. — Брешуть люди, я зовсім не гарна. — Але свіже, жваве, по-дитячому юне личко, з блискучими чорними очима та невимовно привабливою усмішкою, що пропікала душу, майнувши в дзеркалі, ураз довело інше. — Хіба чорні брови й очі мої, — провадила далі красуня, не випускаючи дзеркала, — такі гарні, що вже схожих на

них немає й у світі? Яка тут краса в цьому кирпатенькому носі? І в щоках? І в губах? Ніби гарні мої чорні коси? Ух, їх можна злякатися ввечері: вони, як довгі гадюки, переплелися та обвилися навколо моєї голови. Я бачу тепер, що я зовсім не гарна! — І, відхиляючи трохи далі від себе дзеркало, скрикнула: — Ні, гарна я! Ой, яка гарна! Диво! Яку радість принесу я тому, кому буду дружиною! Як милуватиметься з мене мій чоловік! Він нестямиться від радості! Він зацілує мене до смерті.

К. Лавро. Ілюстрація до повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом»

— Чудна дівчина! — прошепотів, увійшовши тихо, коваль. — З годину стоїть, видивляючись у дзеркало, і не надивиться, та ще й хвалить себе вголос!

— Еге ж, парубки, чи ж вам я до пари? Ви погляньте на мене, — вела вона далі, — як я плавно виступаю; у мене сорочка вишита червоним шовком. А які стрічки на голові! Вам довіку не бачити пишнішого галуна! Усього цього накупив мій батько, щоб одружився зі мною найкращий хлопець у світі!

І, усміхнувшись, вона обернулася та побачила коваля... Скрикнула й суворо зупинилася перед ним.

Коваль і руки опустив.

Важко сказати, що виявляло смагляве личко чарівної дівчини: і суворість у ньому було видно; і крізь суворість якесь глузування зі збентеженого коваля; і ледве помітна краска досади тонко розливалася по обличчю; і все це так переміша-лося та таке було невимовно гарне, що поцілувати її мільйон разів — от усе, що можна було зробити тоді найліпшого.

— Чого ти прийшов сюди? — так почала Оксана. — Хіба тобі хочеться, щоб випровадила за двері лопатою? Ви всі майстри під'їжджати до нас. Умить пронюхаєте, коли батьків немає дома. О, я знаю вас! Що, скриня моя готова?

— Буде готова, моє серденько, після свят буде готова. Коли б ти знала, скільки попрацював я коло неї: дві ночі не виходив із кузні; зате в жодної попівни не буде такої скрині. Залізо поклав таке, якого не клав на сотникову таратайку, коли ходив на роботу до Полтави. А як буде розмальована! Хоч усю околицю виходи своїми біленькими ніжками, не знайдеш такої! По всьому полю будуть розкидані червоні й сині квіти. Горітиме, як жар. Не сердься ж на мене! Дозволь поговорити, хоча б подивитися на тебе!

— Хто ж тобі боронить, говори й дивися!

Тут вона сіла на лаву та знову глянула в дзеркало й стала поправляти свої коси. Поглянула на шию, на нову сорочку, вишиту шовком, і тонке почуття самовдоволення з'явилося на вустах, на свіжих щічках і підсинилося в очах.

— Дозволь і мені сісти біля тебе! — сказав коваль.

— Сідай! — промовила Оксана, зберігаючи на вустах та у вдоволених очах те саме почуття.

— Чарівна, люба Оксано, дозволь поцілувати тебе! — промовив підбадьорений коваль і пригорнув її до себе, наміряючись поцілувати. Та Оксана відхилила щоки, що були вже на непримітній віддалі від губ коваля, і відіпхнула його.

— Чого тобі ще хочеться? Йому як мед, так і ложкою! Геть від мене, у тебе руки цупкіші за залізо. Та й сам ти пахнеш димом. Я думаю, геть мене забруднив сажею.

Тут вона піднесла дзеркало й знову почала перед ним чепуритися.

«Не любить вона мене! — думав собі, похиливши голову, коваль. — Їй усе іграшки; а я стою перед нею, як дурень, та очей не зводжу. І все б стояв перед нею, і повік би не зводив із неї очей! Чарівна дівчина! Чого б я не дав, щоб дізнатися, що в неї на серці, кого вона кохає. Та ні, вона й не думає ні про кого, милується сама собою, мучить мене, бідолашного, а я за журбою не бачу світу. Я її так люблю, як ні один чоловік на світі не любив і ніколи не любитиме».

— Чи правда, що твоя мати відьма? — промовила Оксана й засміялася. І коваль відчув, що всередині в нього все засміялося. Сміх цей начебто враз озвався в серці, тихо заграли жили, а разом із тим і досада запала йому на душу, що він не мав права поцілувати це милим сміхом осяяне личко.

— Що мені мати? Ти в мене і мати, і батько, і все, що тільки є найдорожчого у світі. Якби мене покликав цар і сказав: «Ковалю Вакуло, проси в мене всього, що тільки є найкращого в моєму царстві, усе віддам тобі. Звелю тобі зробити золоту кузню, і будеш ти кувати срібними молотами». — «Не хочу, — сказав би я цареві, — ні самоцвітів дорогих, ні золотої кузні, ні всього твого царства. Дай мені краще мою Оксану!» (...)

Оксана почала глузувати з хлопця, говорячи, що чекає на дівчат і парубків, з якими їй буде веселіше, ніж із Вакулою. Раптом почувся стукіт у двері та голос: «Відчини!» Коваль вийшов у сіни, маючи намір нам'яти з досади боки першому, хто нагодиться. Тим часом відьма та чорт дуже змерзли, тому влетіли через димар до просторої печі, а звідти — до хати.

* * *

Мати коваля Вакули мала не більше сорока років. Вона була ні гарна, ні погана. Важко й бути гарною в такі роки. Однак вона вміла так причаровувати до себе найстатечніших козаків, що до неї вчащали і голова, і дяк Йосип Никифорович (звісно, коли дячихи не було вдома), і козак Корній Чуб, і козак Касіян Свербигуз.

А піде, бувало, Солоха на свято до церкви, одягнувши барвисту плахту з китайчатою запаскою, а поверх неї синю юпку з понашиваними ззаду золотими вусиками, та стане просто біля правого криласа, то дяк уже, далебі, закашлювався та примружував мимохіть очі в той бік; голова гладив вуси, закладав за вухо оселедець і говорив до ближчого сусіда: «Ех, добра жінка! Чорт — не жінка!» Солоха кланялася кожному, і кожний думав, що вона кланяється тільки йому. І, на похвалу їй треба сказати, вона так уміло обходилася з ними, що жодному з них і на думку не спадало, що в нього є суперник. (...)

Прихильнішою Солоха була до Чуба. Солосі не дуже подобалося, що її син Вакула закоханий в Оксану, дочку Чуба, бо якби вони одружилися, то все майно дісталося б синові. Її дуже цікавило його майно, тому вона почала робити так, щоб Чуб і коваль часто сварилися.

Розпочалася метелиця. Козак Чуб заблукав і не помітив, що повернувся до власної хати. Він постукав у двері. Вакула крикнув, щоб той забирався геть і вдарив Чуба. Козак вирішив, що потрапив до сусідів, і подався до Солохи.

Дівчата з мішками ввірвалися до хати Чуба, обступили Оксану. Крик, регіт і балачки приголомшили коваля. Усі наввипередки поспішали розказати красуні що-небудь нове, викладали з мішків і хвалилися паляницями, ковбасами, варениками, яких устигли чимало вже наколядувати (...).

— Е, Одарко! — сказала Оксана, обернувшись до однієї з дівчат, — у тебе нові черевички. Ой, які ж хороші! Із золотом! Добре тобі, Одарко, у тебе є така людина, яка все тобі купує; а мені немає кому дістати такі гарні черевички.

— Не журися, моя люба Оксано! — підхопив коваль. — Я тобі дістану такі черевички, що мало яка й панночка носить.

— Ти? — сказала Оксана, швидко й згорда глянувши на нього. — Подивлюся, де ти дістанеш такі черевички, які могла б я надіти на свою ногу. Хіба принесеш ті самі, що носить цариця.

— Бачиш, яких захотіла! — закричала сміючись дівоча юрба.

— А так! — провадила далі горда красуня. — Будьте ви всі за свідків: якщо коваль Вакула принесе ті самі черевички, які носить цариця, то от вам моє слово, що вийду за нього заміж.

Дівчата повели із собою примхливу красуню.

— Смійся, смійся! — говорив коваль, виходячи слідом за ними. — Я і сам сміюся із себе! Думаю і не можу надумати, куди подівся мій розум. Вона мене не любить, та й бог із нею! (...)

Важливим художнім елементом «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» є національне українське вбрання. Письменник створив до повісті словничок, у якому із 131 слова 32 — назви предметів і деталей костюмів, тканин, крою. М. Гоголь використовує лише одну-дві деталі — і відразу читачі уявляють цілісний образ: намисто з коралів, вінок, стрічки; гаптована сорочка, смушкова шапка, свитка, які є типовими для українського національного костюма.

- Розгляньте ілюстрації *(с. 117, 121)*, на яких зображено Оксану та Солоху. Знайдіть відповідні описи в повісті. Які елементи українського національного костюма ви можете назвати? Чим відрізняється вбрання Оксани та Солохи? Чим це можна пояснити (традиціями, віком, власним смаком)?

* * *

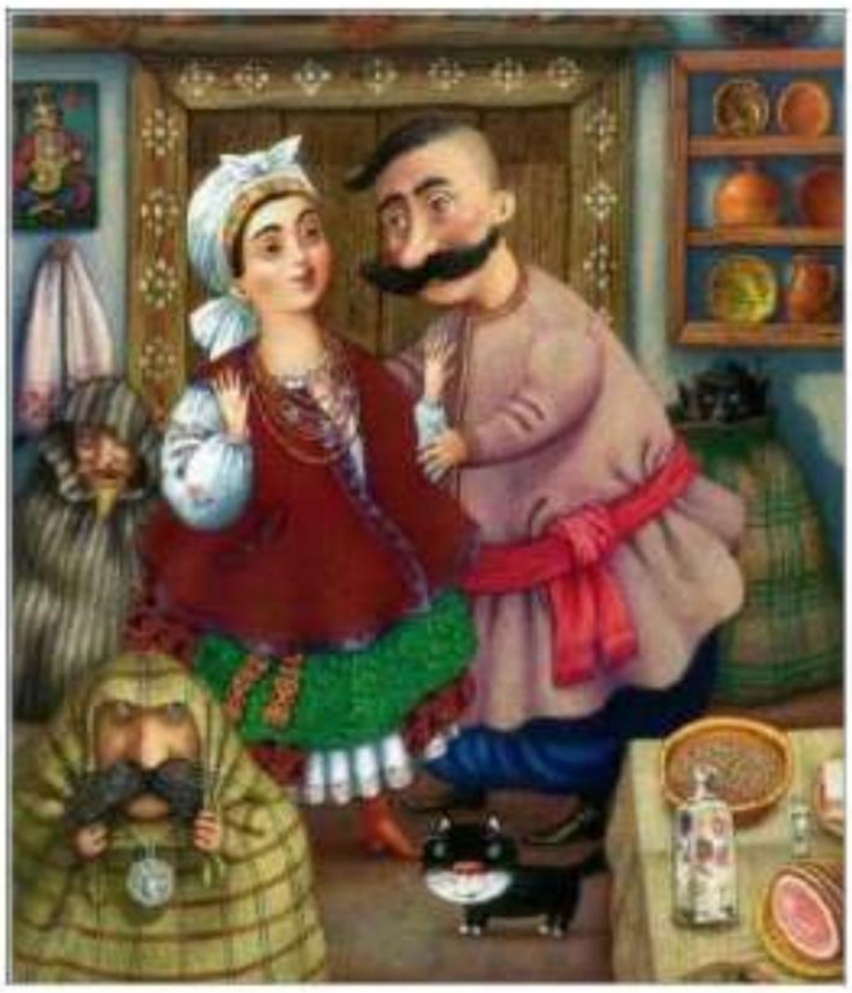
Чорт тим часом не на жарт розніжився в Солохи: цілував їй руки з такими вихилясами, як засідатель попівні, хапався за серце (...). Раптом почувся стукіт і голос кремезного голови. Солоха побігла відчиняти двері, а спритний чорт заліз у мішок, що лежав на долівці.

Голова, обтрусивши зі своєї шапки сніг, розказав, що він не пішов до дяка, бо розпочалася заметіль; а, побачивши світло в її хаті, завернув до неї, маючи намір перебути вечір із нею. Не встиг голова це сказати, як у двері загрюкало знов і почувся голос дяка:

— Сховай мене кудись, — шепотів голова. — Мені не хочеться зустрітися з дяком.

Солоха думала довго, куди заховати такого огрядного гостя; нарешті вибрала найбільший мішок із вугіллям; вугілля висипала в кадовб, і кремезний голова забрався в мішок.

Дяк увійшов, покректуючи та потираючи руки, і розказав, що в нього не було нікого й що він сердечно радий цій нагоді погуляти трохи в неї і не злякався заметілі. (...)

К. Лавро. Ілюстрація до повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом»

Раптом у двері постукали, і почувся голос козака Чуба. Солоха сховала дяка в мішок. Та тільки-но гість завів із нею розмову, як у двері знову почали гупати. То повернувся Вакула. Чуб опинився в тому самому мішку, у якому вже сидів дяк. Побачивши посеред хати мішки, Вакула взявся віднести їх до кузні.

* * *

Голосніше й голосніше лунали на вулицях пісні та крики. Юрби народу побільшали ще й тому, що чимало прийшло із сусідніх сіл. Парубки жартували й казилися досхочу. Часто між колядками чути було яку-небудь веселу пісню, що її тут-

таки встиг скласти хто-небудь із молодих козаків. А то раптом хтось із юрби замість колядки пускав щедрівку й ревів на все горло:

Щедрик, ведрик!
Дайте вареник,
Грудочку кашки,
Кільце ковбаски!

Регіт його винагороджував. Маленькі вікна відчинялися, і сухорляві руки бабусь, які самі тільки з поважними батьками залишалися в хатах, висувалися з вікна з ковбасою чи шматком пирога. Парубки та дівчата підставляли мішки й підхоплювали свою здобич. В одному місці парубки, зайшовши з усіх боків, оточували гурт дівчат: галас, гамір, той кидав грудкою снігу, той видирав мішок з усякою всячиною. В іншому місці дівчата ловили парубка, підставляли йому ногу, і він летів разом із мішком сторч головою на землю. Здавалося, цілу ніч ладні були провеселитися! І ніч, як на те, так розкішно жевріла! І ще білішим здавалося світло місяця від блиску снігу!

Коваль спинився зі своїми мішками. Йому почувся в юрбі дівчат голос і тоненький сміх Оксани. Усі жилки в ньому здригнулися; кинувши на землю мішки, аж дяк, що був на самому дні, заохкав, забившись, і голова гикнув на все горло, він подався з маленьким мішком за плечима разом із гуртом парубків, що йшли слідом за тією дівочою юрбою, звідки йому почувся голос Оксани.

«Так: це вона! Стоїть, як цариця, і блискає чорними очима, їй розказує щось показний парубок, мабуть, забавне, бо вона сміється. Та вона завжди сміється». Нібито мимохіть, сам не розуміючи як, коваль продерся крізь натовп і став коло неї.

— А, Вакуло, ти тут! Здоров! — сказала красуня з тією самою усмішкою, що мало не зводила Вакулу з розуму. — Ну, багато наколядував? Е, який маленький мішок! А черевички, які носить цариця, дістав? Дістань черевички, вийду за тебе заміж! — І, засміявшись, побігла з гуртом дівчат.

Як укопаний стояв коваль на одному місці.

— Ні, не можу; несила більше... — промовив він нарешті. — Але, боже ти мій, чому вона така з біса гарна? Її погляд,

і мова, і все, ну, от так і палить, так і палить... Ні, немає вже снаги перемогти себе! Час покласти край усьому, пропадай душа, піду втоплюся в ополонці, та й згадуй як звали!

Рішучим кроком він пішов уперед, наздогнав гурт, порівнявся з Оксаною і сказав твердим голосом:

— Прощай, Оксано! Шукай собі якого хочеш жениха, мороч, кого хочеш, а мене не побачиш більше на цьому світі.

Красуня була ніби здивована, хотіла щось сказати, але коваль махнув рукою і побіг геть.

— Куди, Вакуло? — кричали парубки, бачивши, як біжить коваль.

— Прощайте, браття! — кричав у відповідь коваль. — Дасть бог, побачимося на тому світі, а на цьому вже не гуляти нам разом. Прощайте, не згадуйте лихом! Перекажіть отцю Кіндратові, щоб одслужив панахиду по моїй грішній душі. Свічок перед іконами Чудотворця та Божої Матері, каюся, не обмалював через мирські справи. Усе добро, яке є в моїй скрині, на церкву! Прощавайте!

Проговоривши це, коваль кинувся знову бігти з мішком на спині.

— Він збожеволів! — говорили парубки.

— Пропаща душа! — побожно пробурмотіла бабуся, що проходила повз. — Треба піти розказати, як коваль повісився!

(Переклад Анатолія Хуторяна)

Запитання та завдання

1. Якою змальовує М. Гоголь Оксану? Що в її зовнішності та поведінці привернуло вашу увагу?
2. Прочитайте в ролях діалог Оксани та Вакули. Як розкрито в ньому ставлення персонажів одне до одного?
3. Якими були почуття Вакули до Оксани? Наведіть цитату на підтвердження вашої думки.
4. Що пообіцяв Вакула Оксані? Чому він це зробив?
5. Які прояви реального та фантастичного світу уособлювала в собі Солоха? Чому односельці казали про неї: *«Чорт — не жінка!»*?
6. Які події відбуваються з козаком Чубом та іншими персонажами на Святвечір?

7. Чому Вакула не святкував Різдва разом із хлопцями та дівчатами? Що було в нього на душі?

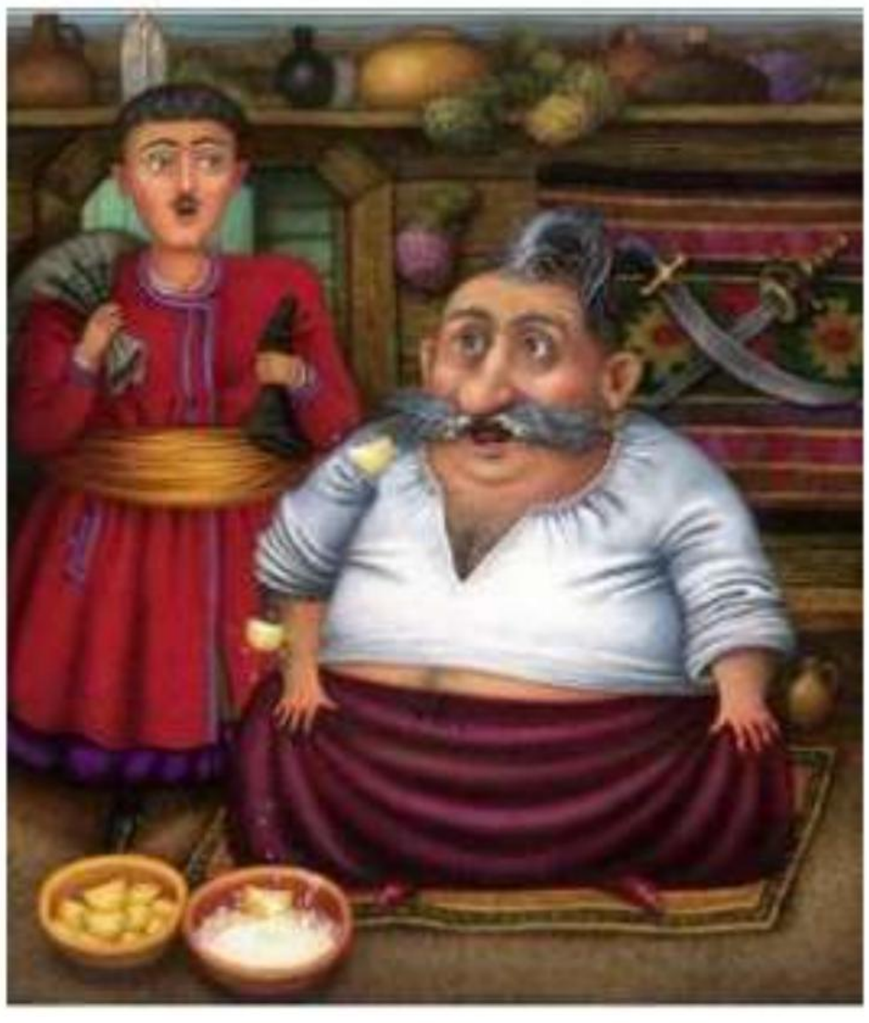
8. Які українські різдвяні звичаї зображає М. Гоголь? Чи брали ви участь у колядуванні? Розкажіть про свої емоції на Святвечір. Чи співзвучні вони святковій атмосфері «Вечорів...»?

* * *

Коваль, пробігши кілька вулиць, спинився передихнути. Він вирішив попросити поради в запорожця Пузатого Пацюка. Струснувши мішком, у якому був чорт, Вакула пішов до Пацюка. Коваль не без побоювання відчинив двері й побачив Пацюка, що сидів на долівці та їв юшку з галушками. Коли коваль спитав, як шукати чорта, Пацюк відповів: «Тому не треба далеко ходити, у кого чорт за плечима». Вакула вибіг із хати.

Мороз пішов поза шкірою в коваля; перелякавшись і зблідnувши, він не знав, що робити, уже хотів перехреститися... Але чорт, нахиливши свій собачий писок йому до правого вуха, сказав:

— Це я — твій друг, усе зроблю для товариша й друга! Грошей дам, скільки хочеш, — пискнув він йому в ліве вухо. — Оксана буде сьогодні ж наша, — прошепотів він, нахиляючи свій писок знову до правого вуха.

К. Лавро. Ілюстрація до повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом»

Коваль стояв, роздумуючи.

— Згода, — сказав він нарешті, — за таку ціну готовий бути твоїм!

Чорт сплеснув руками й почав із радості галопувати на шиї коваля. «Тепер уже попався коваль! — подумав він собі. — Тепер я віддячу тобі, голубчику, за всі твої малювання та небилиці, що ти вигадував про чортів! Що тепер скажуть мої товариші, коли дізнаються, що найпобож-

ніший на все село чоловік у моїх руках?» Тут чорт засміявся з радості, згадавши, як дражнитиме в пеклі все хвостате кодло, як лютуватиме кривий чорт, якого вважали між ними першим на вигадки.

— Ну, Вакуло! — пропищав чорт, так само не злазячи із шиї, ніби боячись, щоб той не втік. — Ти знаєш, що без контракту нічого не робиться.

— Я згодний! — сказав коваль. — У вас, я чув, розписуються кров'ю; стривай же, я дістану з кишені цвяха! — Тут він заклав назад руку — та хап чорта за хвіст.

— Бач, який жартун! — закричав сміючись чорт. — Ну, годі, кинь уже пустувати!

— Стривай, голубчику! — закричав коваль. — А ось це як тобі видасться? — При цьому слові він поклав хреста, і чорт зробився такий тихий, мов ягнятко. — Постривай же, — сказав він, стягаючи його за хвіст на землю, — знатимеш ти в мене, як під'юджувати на гріх добрих людей і чесних християн. — Тут коваль скочив на нього верхи й підняв руку, наміряючись перехрестити.

— Змилуйся, Вакуло! — жалібно простогнав чорт. — Усе, чого тобі треба, усе зроблю, пусти тільки душу на покаяння: не клади на мене страшного хреста!

— Ага, ось яким голосом заспівав, проклятий? Тепер я знаю, що робити. Вези мене зараз-таки на собі! Чуєш? Лети, як птиця!

— Куди? — промовив смутний чорт.

— У Петербург, просто до цариці!

І коваль обімлів... почуваючи, як піднімається в повітря. (...)

Щоб забрати покинуті ковалем мішки, колядники побігли по санчата. Кум Чуба, що повертався тією дорогою додому, побачив мішки й прихопив один із них. Він сподівався розжитися різдвяними подарунками. Коли ж дружина відібрала в нього «здобич», з'ясувалося, що в мішку ховаються Чуб і дяк. Останній мішок Вакули колядники привезли до Оксани. Коли з нього виборсався зніяковілий голова, до хати ввійшов Чуб. Прикро вражений витівками Солохи, козак Чуб дав собі обіцянку більше до неї не залицятися.

* * *

Спочатку страшно здалося Вакулі, коли піднявся він від землі на таку висоту, що нічого вже не міг бачити внизу, та пролетів, як муха, під самим місяцем так, що якби не нахилився трохи, то зачепив би його шапкою. Однак трохи згодом він підбадьорився та вже став навіть кепкувати із чорта. Його забавляло надзвичайно, як чорт чхав і кашляв, коли він знімав із шиї кипарисового хрестика та підносив до нього. Навмисно піднімав він руку почухати голову, а чорт, думаючи, що його збираються хрестити, летів ще швидше. Усе було ясно у височині. Повітря в легкому сріблястому тумані було прозоре. Усе було видно; і навіть можна було помітити, як вихором промчав повз них, сидячи в горшку, чаклун; як зорі, зібравшися купкою, гралися в піжмурки; як клубочився осторонь хмарою цілий рій духів; як чорт, що танцював при місяці, скинув шапку, побачивши коваля, що мчав верхи; як летіла, повертаючись назад, мітла, на якій, видно, тільки що з'їздила, куди треба, відьма... Багато ще погані зустрічали вони.

Усі, хто бачив коваля, на хвилину спинялися подивитися на нього, і потім знову мчали далі своєю дорогою. Коваль усе летів, і враз засяяв перед ним Петербург, увесь в огні. Чорт, перелетівши через шлагбаум, перекинувся конем, і коваль побачив себе на баскому бігуні посеред вулиці. Боже мій! Стукіт, грім, блиск; по обидва боки височіють чотириповерхові стіни; стукіт кінських копит, звук коліс відбивалися громом і лунали із чотирьох боків; будинки росли й ніби піднімалися із землі на кожному кроці; мости дрижали; карети літали; візники, форейтори кричали; сніг свистів під тисячею саней, що мчали звідусіль; пішоходи тулились і тиснулися попід домами, що обнизані були плошками, і їхні величезні тіні миготіли по стінах, сягаючи головою до димарів і дахів. (...)

К. Лавро. Ілюстрація до повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом»

Вакула за допомогою чорта знайшов у Петербурзі знайомих запорожців і попросив їх узяти його до цариці. Вакула був вражений величчю та красою палацу. До козаків вийшли цариця і Потьомкін у гетьманському вбранні. Один із запорожців виступив наперед і попросив не притісняти козаків, адже вони зробили для цариці багато послуг. А коваль попросив показати йому, із чого зроблені її черевички. Цариця подарувала Вакулі свої накращі черевички й почала розпитувати козаків, як вони живуть на Січі. Вакула наказав чортові виносити його звідси.

* * *

Ще швидше наостанку ночі чорт мчав із ковалем назад. І вмить опинився Вакула коло своєї хати. У цей час проспівав півень.

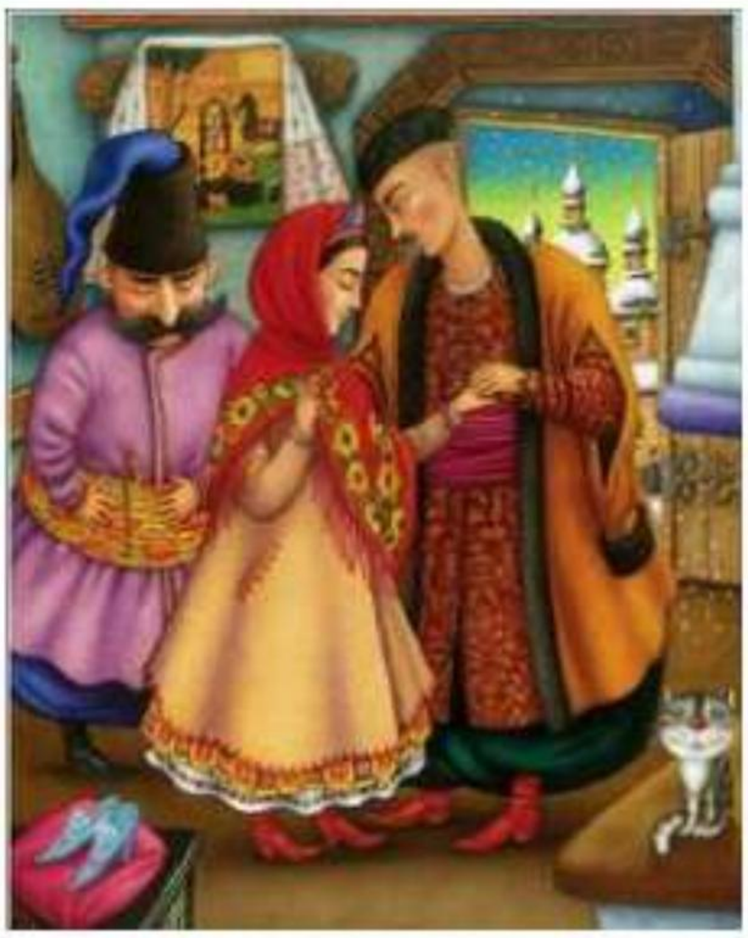
— Куди? — закричав він, ухопивши за хвіст чорта, що хотів утекти: — Стривай, приятелю, ще не все: я ще не подякував тобі.

Тут, схопивши хворостину, оперіщив він його три рази, і бідний чорт кинувся бігти, як мужик, що його тільки-но відшмагав засідатель. Отож замість того, щоб обдурити, спокусити та пошити в дурні інших, ворог людського роду сам був обдурений. Після цього Вакула ввійшов у сіни, зарився в сіно й проспав аж до обіду. Прокинувшись, він злякався, коли побачив, що сонце вже високо. «Я проспав утреню та обідню!» — подумав він.

(...) Обережно витяг він черевички й знову здивувався з дорогої роботи й дивовижної пригоди минулої ночі; умився, причепурився якнайкраще, одягся в те саме вбрання, що добув у запорожців, вийняв зі скрині нову шапку... із синім верхом, яку не надівав ще жодного разу, відколи купив, ще бувши в Полтаві; вийняв також новий барвистий пояс; поклав усе це разом із нагайкою в хустку й подався просто до Чуба.

Чуб вирячив очі, коли ввійшов до нього коваль, і не знав, із чого дивуватися: чи з того, що він воскрес, чи з того, що коваль насмілився до нього прийти, чи з того, нарешті, що вирядився таким чепуруном і запорожцем. Та ще більше здивувався він, коли Вакула розв'язав хустку й поклав перед ним новісіньку шапку й пояс, якого ще не бачено було на селі, а сам упав йому до ніг і сказав благальним голосом:

— Змилуйся, батьку, не гнівайся! Ось тобі й нагайка: бий, скільки душа забажає, у всьому каюся; бий, та не гнівайся

К. Лавро. Ілюстрація до повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом»

тільки! Ти ж колись братався з моїм покійним батьком, разом хліб-сіль їли й могорич пили.

Чуб не без таємної втіхи бачив, як коваль, що нікому на селі у вус не дув, згинав у руці п'ятаки й підкови, як гречані млинці, той самий коваль лежав тепер коло його ніг. Щоб ще більше підтримати гідність, Чуб узяв нагайку й ударив його тричі по спині.

— Ну, буде з тебе, уставай! Старих людей завжди слухай! Забудьмо все, що було між нами! Ну, тепер кажи, чого тобі хочеться.

— Віддай, батьку, за мене Оксану!

Чуб трохи подумав, подивився на шапку та пояс, шапка була чудова, пояс теж не поступався перед нею, згадав зрадливу Солоху й сказав рішуче:

— Добре, присилай сватів!

— Ой! — скрикнула Оксана, переступивши поріг, побачивши коваля та втупивши з подивом і радістю в нього очі.

— Поглянь, які я тобі приніс черевички! — сказав Вакула. — Ті самі, що носить цариця.

— Ні, ні! Мені не треба черевичків! — говорила вона, махаючи руками й не зводячи з нього очей. — Я і без черевичків... — Далі вона не договорила та зашарілася.

Коваль підійшов ближче, узяв її за руку; красуня й очі опустила. Ще ніколи не була вона такою дивовижно гарною. Захоплений коваль тихо поцілував її, обличчя дівчини ще більше зашарілося, і вона стала ще кращою.

* * *

Проїздив через Диканьку блаженної пам'яті архієрей, хвалив місце, де стоїть село, та, їдучи вулицею, спинився перед новою хатою.

— А чия це така розмальована хата? — спитав преосвященний у вродливої молодиці з немовлятком на руках, що стояла коло дверей.

— Коваля Вакули! — сказала йому, кланяючись, Оксана, бо це була саме вона.

— Славно! Славна робота! — сказав преосвященний, розглядаючи двері та вікна. А вікна всі були обведені кругом червоною фарбою; а на дверях усюди були козаки на конях із люльками в зубах.

Та ще більше похвалив преосвященний Вакулу, коли дізнався, що він додержав церковного покаяння та пофарбував задарма ввесь лівий крилас[1] зеленою фарбою із червоними квітками. Це, проте, ще не все; на стіні збоку, як увійдеш у церкву, Вакула намалював чорта в пеклі, такого гидкого, що всі плювали, коли проходили повз нього, а молодиці, як тільки розплакувалось у них на руках дитя, підносили його до картини й говорили: «Он бач, яка кака намальована!» — і дитя, стримуючи слізоньки, скоса поглядало на картину й тулилося до лона своєї матері.

(Переклад Анатолія Хуторяна)

Запитання та завдання

1. До кого Вакула звертається за порадою? До якого світу — реального чи фантастичного — належить козак Пацюк? Що він сказав Вакулі?
2. Прочитайте в ролях діалог Вакули та чорта? Як чорт намагається спокусити Вакулу? Чи вдається це йому?
3. Які надзвичайні події відбуваються з ковалем далі?
4. Як М. Гоголь описує Петербург? Чи зберігається в цьому описі тепла святкова атмосфера Різдва?
5. Що вражає Вакулу в Петербурзі? Як проявляється його вдача під час перебування в місті?
6. Коли Оксана зрозуміла, що кохає Вакулу? Чи вплинуло на її рішення вийти за нього заміж те, що він привіз їй черевички?
7. Розгляньте ілюстрації К. Лавра до повісті «Ніч перед Різдвом». Чи вдалося, на вашу думку, художнику відтворити вдачу персонажів, передати святкову атмосферу твору?
8. Що утверджує М. Гоголь у повісті? Якою є її головна думка?

---

[1] *Кри́лас* — підвищене місце в церкві для хору, читців із правого та лівого боку від середніх дверей вівтаря.

Узагальнення

1. Визначте правильну відповідь.

Композиція — це

А головна подія твору
Б побудова твору
В художні особливості твору
Г реальні події, які взято за основу твору

2. Визначте характеристику, яка не є обов'язковою ознакою різдвяної повісті.

А має повчальний зміст
Б поєднання реального та фантастичного
В утвердження можливості духовного відродження
Г має просту композицію

3. Визначте, якому літературному персонажу належать подані слова.

«— Та йди ти зі своїм Різдвом! Для таких, як ти, Різдво означає, що настав час сплачувати рахунки, а грошей катма».
«— Мені шкода його, і я не можу відчувати до нього ворожості, навіть якщо б захотів».
«— Нехай собі живе й благоденствує. Побажаймо йому веселого Різдва й щасливого Нового року».
«— Турбота про ближнього — ось що мусило стати моєю справою».
«— Чого б я не дав, щоб дізнатися, що в неї на серці, кого вона кохає».
«— Ні, ні! Мені не треба черевичків!»
«— Це я — твій друг, усе зроблю для товариша й друга!»

4. Які із цих світлин ви б обрали для характеристики Скруджа до появи Духів, а які — після його морального переродження? Обґрунтуйте ваш вибір.

5. Розгляньте «хмару» слів. Визначте її тему. Які слова ви додали б до неї?

6. Перекажіть стисло зміст повісті «Ніч перед Різдвом» із метою розміщення його у вікіпедії.

7. Чим скупа людина відрізняється від заощадливої? Чи має людина бути заощадливою? Як саме ви заощаджуєте кошти? Обґрунтуйте свою думку.

8. Візьміть участь у проєкті інсценування уривків із «Різдвяної пісні в прозі» або з повісті «Ніч перед Різдвом». Що саме ви будете робити? Як готуватиметеся до участі в проєкті?

9. Послухайте всесвітньо відомий твір для хору українського композитора М. Леонтовича «Щедрик», який був створений на початку XX ст. Чи передає, на вашу думку, цей твір атмосферу Різдва? Які емоції він викликав у вас?

10. Знайдіть інформацію про композитора та створіть на її основі коротке повідомлення про його життя і творчість для розміщення на вашій сторінці у фейсбуці.

Думаємо й аналізуємо

- Які ознаки різдвяної повісті?
- Що таке *композиція твору*?
- Які основні сюжетні лінії в повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом»?

ТЕМА ДОРОСЛІШАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Усі ми родом із дитинства.
Антуан де Сент-Екзюпері

- Назвіть твори зарубіжних письменників, у яких тема дорослішання є провідною.
- Як відображено світ дорослих і світ дитини в цих творах? Чи завжди діти і дорослі розуміють одне одного?
- Поясніть зміст епіграфа до розділу.

Що означає *бути дорослими*? Не завжди вік визначає, дорослі ви чи ні. Є чимало людей, яким багато років, але при цьому вони залишаються дітьми. Але є і діти, які ведуть себе як дорослі. Дорослішання — це зміна дитячого погляду на світ дорослих. Це шлях від упевненості, що за тебе все зроблять, до відповідальності за себе й інших. Готовність і здатність планувати свої дії, відповідати за власні вчинки, виконувати певні обов'язки — ось найважливіші ознаки дорослих людей.

Людина дорослішає поступово, через подолання труднощів, проблемних ситуацій, у яких потрібно приймати складні самостійні рішення.

Зазвичай дорослі люди забувають, якими вони були в дитинстві, адже керуються розумом, а не почуттями. Дітям та-

кож не завжди зрозуміле життя дорослих, тому вони інколи здаються їм зарозумілими, сумними та нецікавими. Порозуміння між дорослими й дітьми — непросте питання. Шляхи його вирішення відображено у творах багатьох зарубіжних письменників для дітей та юнацтва: А. Білейні, Е. Т. А. Гофмана, А. Ліндґрен, Е. Портер, Марка Твена, К. Чапека та ін.

У цьому розділі ви ознайомитеся з творами письменників, у яких розкрито тему дорослішання та відповідальності. Це повість-казка *«Маленький принц»* французького письменника А. де Сент-Екзюпері й оповідання *«Останній дюйм»* англійського прозаїка Дж. Олдріджа.

Що ж об'єднує ці твори? Передусім те, що в них осмислюються особливості світу дорослих і світу дітей, можливості їхньої взаємодії. Обидва письменники показують, як дорослі люди в гонитві за успіхом, фінансовим достатком втрачають цікавість до навколишнього світу, здатність милуватися його красою, співчувати й допомагати іншим. Автори наголошують на тому, що доросла людина має зберегти в собі найкращі дитячі риси — щирість і цікавість до навколишнього світу. У той же час дорослі мають бути відповідальними за життя дітей і майбутнє світу, у якому живуть.

В основі цих творів — незвичайні мандрівки та пригоди, під час яких діти пізнають світ дорослих людей, намагаються зрозуміти їх, здолати труднощі на шляху до своєї мети.

Що очікує на героїв А. де Сент-Екзюпері й Дж. Олдріджа? Які цінності вони виборюють під час складних випробувань? Про це ви дізнаєтеся, прочитавши твори цих письменників. І, можливо, поставите перед собою нові запитання та завдання, які допоможуть вам стати більш відповідальними, самостійними й дорослішими.

Антуан де Сент-Екзюпері

(1900–1944)

Французький письменник

Антуан де Сент-Екзюпері народився у дворянській родині в *м. Ліоні (Франція)*. Навчався в католицьких навчальних закладах. У 12 років уперше піднявся на літаку в повітря. Враження від польоту захопили романтичного хлопця. Відтоді він марив небом.

Після закінчення школи й коледжу навчався в Академії мистецтв. Потім його призвали в армію, в авіаційний полк. Літав на поштових авіалініях, випробовував військові літаки, працював начальником аеропорту в Сахарі. Тут він написав свій перший роман *«Південний поштовий»* (1929), який зробив його знаменитим.

За значний внесок у розвиток французької цивільної авіації А. де Сент-Екзюпері нагородили орденом Почесного легіону.

Незабаром вийшли друком інші твори митця: *«Нічний політ»*, *«Планета людей»*, *«Військовий льотчик»*.

У липні 1944 р., виконуючи бойове завдання, він не повернувся з польоту.

Тривалий час А. де Сент-Екзюпері вважали зниклим безвісти, бо уламки його літака не було знайдено. Лише після того, як на дні моря поблизу м. Марселя було виявлено браслет, що належав письменнику, його ім'я внесли до списку загиблих.

Повість-казка ***«Маленький принц»*** (1942) належить до тих, які називають «дитячими книжками для дорослих».

Головний герой твору — *маленький принц* — прилетів зі своєї невеликої планети на Землю. Хлопчик зустрічається в пустелі з льотчиком, який зазнав аварії. Саме від маленького принца він дізнається про прості істини, які люди чомусь

забули: *«Добре бачить лише серце. Найголовнішого очима не побачити»; «Себе судити набагато важче, ніж інших»*.

Твір складається з окремих історій про зустрічі маленького принца з королем, із честолюбцем, трояндами, з лисом. Ці історії мають приховані повчання. Їх легко зрозуміти та запам'ятати. Наприклад, під час зустрічі хлопчика з лисом основними є слова про відповідальність: *«Ми відповідаємо за тих, кого приручили»*.

Ця повість-казка має фантастичні елементи: з принцом розмовляють лис, чарівні троянди; планети тут такі маленькі, що їх можна прибрати, а блискучі й теплі зірки — потримати в долонях.

Твір містить роздуми та міркування письменника про сенс життя людини. А. де Сент-Екзюпері прагне переконати нас у тому, що важливо любити життя, потрібно бачити його таким, яким воно є насправді.

Теорія літератури

Алегóрія — один із видів художніх тропів, який широко використовують у літературі. Цей термін перекладають як «іносказання», тобто предмет або поняття не називають прямо, а зображають алегорично з використанням інших предметів чи явищ дійсності. Відбувається розгорнуте уподібнення одного предмета до іншого за допомогою системи натяків, причому прямий сенс зображення не втрачається, а доповнюється можливістю його переносного тлумачення.

МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ (1942)

Повість-казка

(Скорочено)

I

Коли мені було шість років, у книжці під назвою «Невигадані пригоди» — у ній розповідалося про тропічні ліси — я побачив якось незвичайний малюнок. На малюнку величезний удав ковтав якогось хижого звіра.

У книжці було сказано: «Удав ковтає свою жертву цілком, не розжовуючи. Після цього він не може поворухнутись і спить пів року, аж поки не перетравить їжу».

Я багато думав про повне пригод життя джунглів і теж намалював кольоровим олівцем свій перший малюнок — малюнок № 1. Ось що я намалював:

Я показав свій твір дорослим і спитав, чи не лякає він їх. «А чому капелюх має лякати?» — відповіли мені. Але ж то був не капелюх. То був удав, який проковтнув слона. Тоді я намалював удава в розрізі, щоб дорослим було зрозуміліше. Їм же завжди треба все пояснювати.

Оце мій малюнок № 2:

Дорослі порадили мені не малювати більше зміів ні зовні, ані в розрізі, а краще цікавитися географією, історією, математикою та граматикою. Отак і сталося, що в шість років я відмовився від блискучої кар'єри художника. Зазнавши невдачі з малюнками № 1 і № 2, я зневірився в собі. Дорослі ніколи нічого не розуміють самі, а діти дуже стомлюються весь час пояснювати й тлумачити їм. Отож довелося мені обрати іншу професію, і я навчився керувати літаками. (...)

II

Так я жив самотнім життям, і не було нікого, з ким міг би по-справжньому поговорити, аж до аварії, якої я зазнав у Сахарі шість років тому. Щось поламалось у моторі мого літака. Зі мною не було ані механіка, ані пасажирів, і я мав усе зробити сам, хоча ремонт був складний. Це для мене було питання життя або смерті. Питної води я мав од сили на тиждень.

Отож першого вечора я заснув на піску в пустелі за тисячі миль від будь-якого людського житла. Я був ще самотніший, ніж той, хто після корабельної катастрофи опиняється на плоті серед океану. Уявіть же собі, як я здивувався, коли на світанку мене збудив чийсь дивний голосок.

Він сказав:

— Будь ласка... намалюй мені баранця.

— Що?

— Намалюй мені баранця...

Я скочив, наче мене грім ударив. Ретельно протер очі. Пильно подивився навколо. І побачив незвичайного хлопчика, що серйозно розглядав мене. Ось найкращий його портрет, який згодом мені пощастило намалювати. Тільки на моєму малюнку він, звичайно, далеко не такий гарний, як був насправді.

(...) Я ніколи в житті не малював баранів і тому відтворив для нього один із двох малюнків, які тільки й умів малювати: удава зовні. Я був дуже вражений, коли хлопчик відповів:

— Ні, ні! Я не хочу слона в удаві! Удав — дуже небезпечний, а слон надто великий. У мене все маленьке. Мені потрібен баранець. Намалюй баранця.

І я намалював.

Він подивився пильно та й каже:

— Ні! Цей баранець зовсім кволий. Намалюй іншого. Я намалював.

Мій друг усміхнувся лагідно й поблажливо:

— Ти ж добре бачиш — це не баранець, а великий баран. У нього роги... Тоді я намалював ще одного. Але він забракував і той малюнок.

— Це надто старий. Я хочу такого баранця, щоб довго жив.

Тоді, утративши терпіння — адже мені треба було якнайскоріше розбирати й лагодити мотор, — я надряпав оцей малюнок і сказав:

— Ось тобі ящик. А в ньому той баранець, якого ти хочеш.

Я був страшенно здивований, побачивши, як засяяв мій юний суддя:

— Саме такого я і хотів! Як ти думаєш, багато трави потрібно для цього баранця?

— А хіба що?

— У мене вдома все — маленьке...

— Йому, напевне, вистачить. Я дав тобі зовсім маленького баранця.

Хлопчик схилив голову над малюнком:
— Не такий він і маленький... Глянь! Він заснув...
Так я познайомився з маленьким принцом. (...)

III

Маленький принц і пілот розпитують один одного про планети, з яких вони прилетіли.

IV

(...) Так я дізнався про ще одну дуже важливу річ: його рідна планета навряд чи більша, ніж будинок! Це не дуже мене здивувало. Я добре знав, що, крім таких великих планет, як Земля, Юпітер, Марс, Венера, котрим дали імена, є ще сотні інших, і серед них такі маленькі, що їх навіть у телескоп важко помітити. Коли якийсь астроном відкриє таку планету, він дає їй не ім'я, а номер. Називає, скажімо: астероїд 3251. У мене є серйозні підстави думати, що планета, з якої прилетів маленький принц, — астероїд B-612. Цей астероїд бачили тільки раз — 1909 року, його помітив у телескоп один турецький астроном. Про своє відкриття астроном доповів тоді, подавши всі докази, на Міжнародному астрономічному конгресі. Але ніхто йому не повірив тільки тому, що він був одягнений по-турецькому. Отакі ті дорослі! (...)

Я залюбки почав би цю повість так, як починають чарівну казку. Я хотів би сказати: «Був собі маленький принц, який жив на планеті, трішечки більшій за нього самого, і якому дуже потрібний був друг...» Ті, хто розуміє життя, одразу побачили б, що все це щира правда.

Я зовсім не хочу, щоб мою книжку читали лише для розваги. Мені стає дуже боляче, коли я згадую свого маленького приятеля та розповідаю про нього. Уже минуло шість років відтоді, як він зі своїм баранцем покинув мене. І я намагаюся розповісти про нього, щоб не забути його. Це сумно, коли забувають дру-

зів. Не кожний має друга. І я можу стати таким, як дорослі, котрі нічим не цікавляться, окрім своїх цифр. (...)

V

Кожного дня я щось дізнавався про його планету, про те, як він вирушив звідти в мандри, як подорожував. Він розповідав про це поступово, між іншим. Так на третій день я дізнався про трагедію з баобабами. Це теж сталося завдяки баранцеві. Маленького принца обсіли тяжкі сумніви, і він раптом запитав мене:

— Скажи, правда ж, баранці їдять кущі?

— Так, це правда.

— О! Я радий.

Я не зрозумів, чому важливо, щоб баранці їли кущі. Але маленький принц додав:

— Виходить, вони й баобаби їдять?

Я сказав маленькому принцові, що баобаби — не кущі, а величезні, як дзвіниця, дерева, і хоча б він привів навіть цілий табун слонів, вони не з'їдять жодного баобаба.

Почувши про табун слонів, маленький принц засміявся:

— Їх довелося б поставити один на одного... — А тоді розважливо сказав: — Перш ніж виростуть, баобаби спочатку бувають маленькі.

— Це правда! Але нащо тобі, щоб баранець їв маленькі баобаби?

— Ну як же? — відповів він, ніби йшлося про щось зовсім очевидне. І мені довелося добре подумати, доки я не зрозумів, у чому річ.

І справді, на планеті маленького принца, як і на всіх інших планетах, росли корисні трави й бур'яни. Отже, там є добре насіння корисних рослин і шкідливе насіння бур'янів. Але ж насіння невидиме. Воно спить, сховане в землі, доки якійсь насінинці не заманеться прокинутися.

Тоді вона потягається та спершу несміливо пускає до сонця паросток — чарівну маленьку безневинну травинку. Якщо це редиска або троянда — хай

собі росте. А коли це якийсь бур'ян — треба відразу, як тільки розпізнаєш той паросток, вирвати його з корінням. На планеті маленького принца було жахливе насіння... То насіння баобабів. Ґрунт планети був геть уражений цим насінням. А баобаб — така рослина, що коли розпізнаєш її надто пізно, то вже ніколи не позбудешся. Він захарастить усю планету. Він проб'є її своїм корінням. І якщо планета дуже маленька, а баобів дуже багато, вони розірвуть її на шматки.

— Є таке правило, — казав мені згодом маленький принц. — Прибрався сам уранці — ретельно прибери і свою планету. Треба вириватиме баобаби відразу ж, як тільки побачиш, що то не троянда, бо молоді паростки троянд і баобабів майже однакові. Це дуже нудна робота, але й дуже легка. (...)

(Переклад Анатоля Перепаді, Анатолія Жаловського)

Запитання та завдання

1. Що було зображено на малюнках хлопчика? Чи сподобалися вони дорослим?
2. Чи доречною була порада дорослих більше не малювати? Як ви думаєте, що відчув хлопчик, почувши цю пораду?
3. Чому герой називає своє життя *самотнім*?
4. За яких обставин він опинився в Сахарі? Які якості проявив у складній ситуації?
5. Як льотчик познайомився з маленьким принцом? Чому хлопчику не сподобалися зображення баранця, а малюнок ящика його задовольнив?
6. Чи сподобалися б маленькому принцу малюнки льотчика, які він намалював у 6 років? Обґрунтуйте вашу думку.
7. Розгляньте малюнки А. де Сент-Екзюпері *(с. 137, 138)*. Чи таким ви уявляли собі маленького принца?
8. Якою була планета маленького принца? Наведіть цитати. Намалюйте планету маленького принца *(за бажанням)*.
9. Який прихований алегоричний зміст має образ баобаба? Що він уособлює?
10. За яким правилом господарює маленький принц на своїй планеті? Прокоментуйте його слова.
11. Чому пілот і маленький принц стали друзями? З якою метою, на вашу думку, він написав книжку про маленького принца?
12. Обговоріть питання: «Чому дорослі не завжди розуміють дітей?» *(усно)*.

VI–IX

Пілот зрозумів життя маленького принца. Він вважав його невеселим, адже маленький принц мав лише одну розвагу — милуватися вечірнім сонцем і доглядати за своєю улюбленою квіткою. Утім, маленький принц не відчував себе нещасним, адже *«якщо ти любиш квітку, яка існує єдина на світі й лише на одній із мільйонів і мільйонів зірок, цього досить: милуєшся на зорі та почуваєшся щасливим»*.

Але невдовзі маленький принц залишив рідну планету й вирушив у мандри по астероїдах — він хотів чогось навчитися, щоб краще дбати про свою планету. Перед тим як покинути планету, він ретельно попорав її. Дбайливо прочистив вулкани, вирвав останні пагінці баобабів, попрощався зі своєю улюбленою квіткою.

Під час подорожі він зустрічається з «дивними» дорослими.

X

На першому астероїді жив один король. Убраний у пурпур і горностай, він сидів на троні — зовсім простому, а проте величному.

— А, ось і підданий! — вигукнув король, побачивши маленького принца. (...)

— Можна мені сісти? — несміливо поцікавився маленький принц.

— Наказую тобі сісти! — відповів король і велично підібрав полу своєї горностаєвої мантії.

Одне дивувало маленького принца. Планета була зовсім маленька. Чим же міг король тут правити?

— Вибачте, ваша величносте, — озвався він, — дозвольте запитати...

— Наказую: питай! — поспіхом мовив король.

— Ваша величносте... чим ви правите?

— Усім, — дуже просто відповів король.

— Усім?

Король скромним жестом показав на свою планету й на інші та на зірки.

— І всім цим ви правите? — перепитав маленький принц.

— Усім, — одказав король.

Бо він був не тільки абсолютний монарх, а й володар Усесвіту.

— І зорі скоряються вам?

— Ну, певно, — підтвердив король. — Зорі негайно виконують мої накази. Я не терплю непокори...

Така могутність викликала захоплення в маленького принца. От би йому таку владу, тоді б він зміг милуватися заходом сонця не сорок чотири рази на день, а сімдесят два або навіть сто чи двісті разів, і ніколи не пересуваючи стільця! Згадавши свою покинуту маленьку планету, він трохи засумував і наважився попросити короля:

— Мені хотілося б подивитися, як заходить сонце... Зробіть ласку... Накажіть сонцю заходити...

— Якщо б я звелів своєму генералові літати, як метелик, з квітки на квітку, або написати трагедію, або обернутися на морського птаха, і генерал не виконав би наказу, то хто був би в тому винен — він чи я?

— Ви, ваша величносте, — твердо відповів маленький принц.

— Точно, — згодився король. — Від кожного треба вимагати тільки те, що він може зробити. Основою влади має бути передусім розум. Якщо ти накажеш своєму народові кинутись у море, він зробить революцію. Я маю право вимагати покори, бо мої накази розумні.

— А як же мій захід сонця? — нагадав маленький принц, який, спитавши про щось, ніколи не відступав, доки не діставав відповіді.

— Буде тобі й захід сонця. Я зажадаю, щоб воно зайшло. Але у своїй мудрості правителя почекаю, коли будуть сприятливі умови.

— А коли це буде? — спитав маленький принц.

— Гм... Гм... — відповів король, спочатку заглянувши в товстий календар. — Це буде... гм, гм ... сьогодні це буде о сьомій годині сорок хвилин вечора. І тоді ти побачиш, як точно виконують мої накази.

Маленький принц позіхнув. Шкода, що тут не завжди можна побачити захід сонця. І потім він уже трохи нудьгував.

— Мені більше тут ні́чого робити, — сказав він королю. — Пора в дорогу.

— Залишся! — мовив король, дуже гордий із того, що в нього є підданий. — Залишся, я призначу тебе міністром.

— Міністром чого?

— Міністром... міністром юстиції.

— Але ж тут нікого судити!

— Це невідомо, — заперечив король. — Я ще не все королівство оглянув. Я дуже старий, для карети немає в мене місця, а ходити пішки стомлююся.

Маленький принц нахилився й ще раз глянув на другий бік планети.

— О! Я вже подивився! — вигукнув він. — Там більше нікого немає.

— Тоді судитимеш самого себе, — відповів король. — Це важче. Себе судити набагато важче, ніж інших. Якщо ти зможеш правильно судити самого себе, то ти справді мудрий.

— Сам себе я хоч де можу судити, — сказав маленький принц. — Немає чого мені тут жити. (...)

«Дивні люди ці дорослі», — подумав маленький принц, мандруючи далі. (...)

XI

На другій планеті жив честолюбець.

— А-а, ось і шанувальник прибув! — скрикнув він, ще здалеку помітивши маленького принца.

Адже для пихатих усі інші — їхні шанувальники.

— Добридень! — сказав маленький принц. — Який смішний у вас капелюх.

— Це для вітання, — пояснив честолюбець. — Щоб кланятися, коли мене вітають. На жаль, сюди ніхто ніколи не приходить.

— Он як? — сказав маленький принц, нічого не зрозумівши.

— Поплескай у долоні, — порадив йому честолюбець.

Маленький принц поплескав у долоні. Честолюбець, трохи піднявши капелюха, поштиво вклонився.

«Тут цікавіше, ніж у короля», — подумав маленький принц. І знову почав плескати в долоні. А честолюбець, піднімаючи свого капелюха, знову кланявся.

Через п'ять хвилин ця одноманітна гра стомила маленького принца.

— А що треба зробити, щоб капелюх упав? — спитав він.

Але честолюбець не почув. Пихаті люди не чують нічого, крім похвали.

— Ти справді шануєш мене? — спитав він маленького принца. — Шанувати — значить визнавати, що я найвродливіший, найкраще одягнутий, найбагатший і найрозумніший на планеті.

— Але ж на твоїй планеті ти один!

— Зроби мені ласку, усе одно шануй мене!

— Я шаную, — сказав маленький принц, легенько стенувши плечима. — Та яка тобі від того користь?

І він утік від честолюбця.

«Ці дорослі — таки дуже дивні люди», — простодушно подумав він, мандруючи далі. (...)

(Переклад Анатоля Перепаді, Анатолія Жаловського)

XII–XIII

На третій планеті маленький принц зустрів п'яничку, у якого не було сил кинути пиячити. На четвертій — бізнесмена, що перераховував зірки. На його думку, щоб бути багатим, треба ними володіти.

XIV–XV

На п'ятій планеті тільки й було місця, що для ліхтаря та ліхтарника. Виявилося, що ліхтарник запалює ліхтарі тільки тому, що він виконував чиєсь розпорядження! У його роботі не було сенсу, адже планета занадто швидко оберталася. *«Цього чолов'ягу, — сказав собі маленький принц, торуючи шлях, — зневажали б усі інші: і король, і честолюбець, і п'яничка, ділок. А проте лише він, як на мене, не смішний. Либонь, тому, що він не думає про себе»*.

На шостій планеті жив географ, який писав грубезні книжки, але не знав, чи є на його планеті гори, океани, міста, річки й пустелі. *«Я географ, а не мандрівець»*, — пояснив він маленькому принцу.

Запитання та завдання

1. Чому пілот вважав життя маленького принца невеселим? Чи згодний був із цією оцінкою маленький принц?
2. Чи мав він друзів на своїй планеті? Розкрийте алегоричний зміст образу троянди *(усно)*.
3. З якою метою маленький принц залишає свою планету?
4. Кого зустрічає на інших планетах? Які вади людей утілено в образах їхніх правителів?
5. Визначте в діалогах із правителями планет ті висловлювання, які найкраще характеризують їхню вдачу та переконання. Що їх усіх об'єднує? Чим ліхтарник із п'ятої планети відрізняється від усіх правителів?
6. Чому маленький принц не затримується на астероїдах? Наведіть цитати, які дають відповідь на це запитання.
7. Який висновок зробив маленький принц після знайомства з володарями планет?
8. Обговоріть питання: «Чи притаманні сучасним людям вади, які мали правителі планет?» *(Усно.)*
9. Якби ви були письменником/письменницею, про яких правителів планет написали б? Створіть невеликий опис одного із цих правителів *(письмово)*.

XVI–XIX

Сьомою планетою була Земля. Вона була найбільшою з усіх.

До винайдення електрики на всіх шістьох континентах доводилося тримати цілу армію — чотириста шістдесят дві тисячі п'ятсот одинадцять осіб — ліхтарників.

Люди займали на Землі не так уже й багато місця, отож, потрапивши на Землю, маленький принц не побачив нікого й дуже здивувався. Він зустрів змію, яка розказала йому, що він знаходиться в пустелі.

— А де ж люди? — запитав її маленький принц. — У пустелі все-таки самотньо...

— Серед людей також самотньо, — відповіла змія.

Далі він зустрів квітку, яка сказала, що людей тут мало, тому їх треба шукати. Потім він піднявся на скелю і привітався. Відповіддю була лише луна.

«Яка чудернацька планета! — подумав тоді маленький принц. — Геть суха, уся в гострих шпичках і солона. А людям бракує уяви... Тільки й повторюють, що їм кажуть...».

Почуття самотності огорнуло його серце...

XX

Сталося так, що після довгих блукань, пройшовши через піски, скелі й сніги, маленький принц нарешті знайшов дорогу. А всі дороги ведуть до людей.

— Добрий день, — сказав він.

То був сад, повний квітучих троянд.

— Добрий день, — відповіли троянди.

Маленький принц подивився на них. Усі вони були подібні до його квітки.

— Хто ви? — уражений, запитав він.

— Ми — троянди, — сказали квіти.

— А-а!.. — мовив маленький принц.

І відчув себе дуже нещасним. Його квітка розповідала йому, що вона одна така в усьому світі. А ось тут було п'ять тисяч таких же квіток, в одному тільки саду! (...)

А потім він ще сказав собі: «Я думав, що маю таке багатство — єдину у світі квітку, а то звичайнісінька троянда й три вулкани, які сягають мені до колін і з яких один погас, можливо, назавжди — цього замало, щоб бути великим принцом...» І, упавши на траву, він заплакав.

XXI

Отоді й з'явився лис.

— Добрий день! — сказав лис.

— Добрий день! — чемно відповів маленький принц та озирнувся, проте нікого не побачив.

— Я тут, — пролунав голос, — під яблунею.

— Хто ти? — спитав маленький принц. — Ти такий гарний...

— Я — лис, — сказав той.

— Пограйся зі мною, — попросив маленький принц. — Мені так сумно...

— Я не можу з тобою гратися, — відказав лис. — Я не приручений.

— О! Вибач, — мовив маленький принц. І, подумавши, додав: — А що означає «приручити»?

— Ти нетутешній, — сказав лис. — Що ти шукаєш?

— Я шукаю людей, — відповів маленький принц. — А що означає «приручити»?

— Люди, — сказав лис, — мають рушниці й ходять на полювання.
Це так ускладнює життя! І ще вони розводять курей. Це єдина користь од них. Ти шукаєш курей?

— Ні, — мовив маленький принц. — Я шукаю друзів. А що означає «приручити»?

— Це давно забуте поняття, — сказав лис. — Воно означає привернути до себе. (...)

Лис замовк і довго дивився на маленького принца.

— Будь ласка... приручи мене!

— Я б із радістю, — відповів маленький принц, — але в мене мало часу. Мені ще треба знайти друзів і дізнатися про багато різних речей.

— Дізнатися можна тільки про те, що приручиш, — сказав лис. — У людей уже немає часу про щось дізнаватися. Вони купують речі готовими в торгівців. Але ж немає таких торгівців, що продавали б друзів, і тому люди вже не мають друзів. Як хочеш мати друзів — приручи мене! (...)

XXII–XXIV

Маленький принц зустрів на своєму шляху стрілочника та крамаря. Стрілочник керує поїздами. Утім, люди не відають, чого шукають, тому весь час метушаться...

Крамар продавав удосконалені пілюлі, що тамують спрагу: проковтнеш таку пілюлю, а потім цілий тиждень не треба пити.

«От, аби я мав витратити п'ятдесят три хвилини, — подумав маленький принц, — я просто пішов би до криниці...»

Слухаючи розповіді маленького принца, пілот випив останній ковток води. Маленький принц запропонував піти на пошуки колодязя.

— Отже, і ти знаєш, що таке спрага? — спитав пілот.

Маленький принц сказав просто:

— Вода буває потрібна й серцю...

Під час розмови пілот та його маленький друг дійшли висновку: *«Найголовнішого очима не побачиш».*

XXV

(...) Криниця, до якої ми прийшли, була не така, як інші криниці в Сахарі. Криниці тут — це просто ями в піску. А ця була подібна до сільського колодязя. Але там не було ніякого села, і я подумав, що то сон.

— Дивно, — сказав я маленькому принцові, — тут усе підготовлено — корба, відро, мотузка...

Він засміявся, торкнув мотузку, почав крутити корбу. І корба заскрипіла, як ото рипить старий флюгер, що довго не рухався, бо не було вітру.

— Чуєш? — озвався маленький принц. — Ми розбудили цей колодязь, і він співає...

Мені не хотілося, щоб він стомився.

— Я сам витягну, — сказав я, — тобі це надто важко. (...)

— Мені хочеться цієї води, — сказав маленький принц, — дай мені напитися...

І я зрозумів, що він шукав!

Я підніс відро до його вуст. Він пив, заплющивши очі. Було гарно, як на свято. Це була не звичайна вода. Вона народилася від довгої дороги під зірками, від рипіння корби, від зусилля моїх рук, приємна серцеві, як подарунок. Так у дитинстві, коли я був маленьким хлопцем, мені сяяли різдвяні подарунки — вогнями свічок на ялинці, музикою опівнічної меси, лагідними усмішками.

— *Люди на твоїй планеті, — сказав маленький принц, — вирощують п'ять тисяч троянд в одному саду... і не знаходять того, що шукають...*

— *Не знаходять, — підтвердив я.*

— *А те, що вони шукають, можна було б знайти в одній-єдиній троянді, у ковтку води...*

— *Це правда, — відповів я.*

І маленький принц додав:

— *Але очі не бачать. Треба шукати серцем... (...)*

XXVI

Маленький принц збирається повернутися на свою планету. Пілоту стає сумно. Але маленький принц дарує пілотові на згадку подарунок.

(...) — Уночі ти подивишся на зірки. Моя зірка маленька, я не можу тобі й показати, де вона. Та це й добре. Вона буде для тебе просто однією з багатьох зірок. І тобі подобатиметься дивитися на всі зірки... Усі вони стануть твоїми друзями. І потім я тобі щось подарую...

І він засміявся.

— О хлопчику, як я люблю цей сміх!

— Оце й буде мій подарунок... це буде, як ото з водою...

— Що ти хочеш мені сказати?

— Люди мають свої зірки, які перестають бути звичайними зорями. Для одних — тих, хто мандрує, — вони дороговказ. Для інших це тільки маленькі вогники. Для вчених зорі — складні задачі. Для мого бізнесмена вони золоті. Але всі ці зірки мовчать. А в тебе будуть такі зірки, яких більше ні в кого немає...

— Як же це зрозуміти?

— Я житиму на одній із зірок, я там сміятимуся, і коли ти дивитимешся вночі на небо, це буде так, наче сміються всі зірки. У тебе будуть зірки, які вміють сміятися!

І він знову засміявся.

— І коли ти втішишся (а втіха завжди приходить), то будеш задоволений, що познайомився зі мною. Ти завжди будеш моїм другом. Тобі захочеться посміятися зі мною. Тоді ти відчиниш вікно, і тобі буде приємно... І твої друзі будуть страшенно здивовані, що ти, дивлячись на небо, смієшся. А ти їм скажеш: «Так, зірки завжди викликають у мене бажання сміятися!» (...) Знаєш, це буде гарно. Я теж дивитимуся на зірки. І всі зорі будуть ніби криниці з іржавою корбою. І всі зорі дадуть мені напитися...

Я мовчав.

— Це буде так забавно! У тебе буде п'ятсот мільйонів дзвіночків, у мене — п'ятсот мільйонів струмків...

І він теж замовк: він плакав... (...)

(Переклад Анатоля Перепаді, Анатолія Жаловського)

Теорія літератури

Афори́зм (з грецьк. αφορισμός — означення, вислів) — короткий влучний оригінальний вислів, що виражає узагальнену думку у виразній, легкій для запам'ятовування формі, яку згодом неодноразово відтворюють інші люди. Багато висловів із повісті-казки «Маленький принц» стали афоризмами.

За повістю-казкою А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц» створено кілька кінофільмів і мультфільмів. Останньою анімаційною версією твору є мультфільм «Маленький принц» *(реж. М. Осборн, Франція, 2015 р.)*. Подивіться його та поділіться своїми враженнями з однокласниками й однокласницями. Чим цей мультфільм відрізняється від літературного твору? Які нові персонажі в ньому з'явилися? Який відомий український співак озвучив головного героя мультфільму в україномовній версії? Напишіть назву фільму для постера іноземною мовою, яку ви вивчаєте.

Запитання та завдання

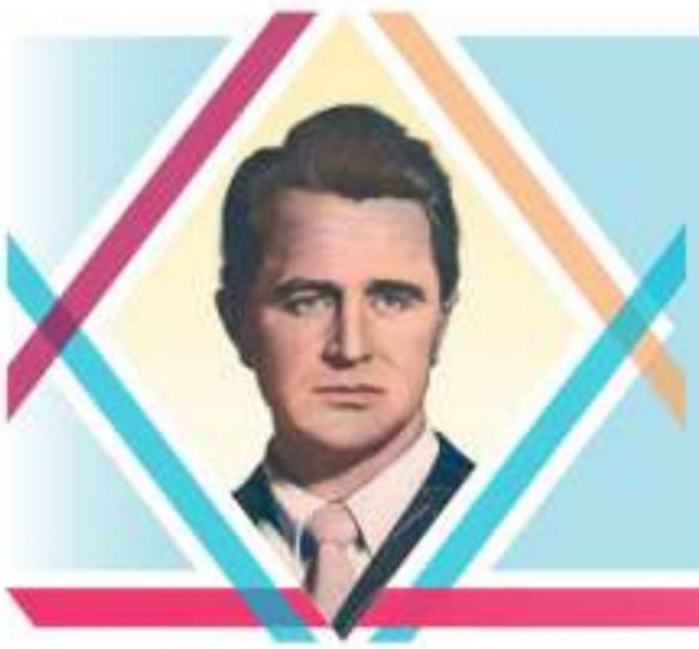
1. Чим Земля відрізнялася від інших планет? Чи мали земляни ті ж вади, що й правителі астероїдів?
2. Що відчував маленький принц на планеті Земля? Який прихований зміст має образ пустелі у творі?
3. Чому маленький принц заплакав, опинившись у саду з трояндами? Перекажіть близько до тексту уривок із розділу XX.
4. Чого лис навчив маленького принца? Що таке *«приручити»*, на думку лиса? Прокоментуйте його слова: *«Як хочеш мати друзів — приручи мене!»*
5. Прокоментуйте висловлення маленького принца: *«Вода буває потрібна й серцю...»* і *«Найголовнішого очима не побачиш»*. Обґрунтуйте свою думку.
6. Що уособлює образ колодязя та води? Що відчув маленький принц, коли випив воду?
7. Прокоментуйте виділений ділог пілота та маленького принца в розділі XXV *(с. 148)*. Що, на вашу думку, означає *«бачити серцем»*?

8. Який подарунок отримав пілот від маленького принца? Прочитайте виразно уривок, у якому йдеться про це. Які почуття ви намагалися передати під час читання?

9. Розгляньте ілюстрацію українського художника В. Єрка. Який фрагмент повісті-казки А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц» вона відтворює? Який настрій створює, які почуття героїв передає? Які предмети змальовано біля пілота та маленького принца? Чому саме ці? Пригадайте, які ще твори зарубіжних письменників ілюстрував В. Єрко.

В. Єрко. **Ілюстрація до повісті-казки А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц»**

Джеймс Олдрідж

(1918–2015)

Англійський письменник, журналіст

Джеймс Олдрідж народився в *м. Вайт-Гіллз (Австралія, штат Вікторія)* у багатодітній родині. Сім'я жила дуже скромно, грошей не вистачало. Однак, незважаючи на складні життєві обставини, Джеймс здобув блискучу освіту: навчався в Лондонському економічному, а потім в Оксфордському університетах. У студентські роки працював у лондонських газетах.

Під час Другої світової війни був військовим кореспондентом на Близькому Сході. Його безпосередні спостереження й дали матеріал для перших творів. Перший роман Дж. Олдріджа *«Справа честі»* (1942) одразу став бестселером. Другий роман письменника *«Морський орел»* був опублікований у 1944 р. Найбільш відомим романом митця, безумовно, є роман *«Дипломат»* (1949).

У 1957 р. Дж. Олдрідж написав оповідання ***«Останній дюйм»***. У ньому йдеться про подорож батька та його сина-підлітка, які потрапили в складні обставини. Скалічений акулами льотчик Бен та одинадцятилітній Деві опинилися в пустелі поблизу Акулячої бухти, і жодна людина не знала про місце їхнього перебування. Чи зможуть герої впоратися з таким викликом?

Оповідання містить усі ознаки пригодницького твору. Тут є і надзвичайні обставини, і стрімкий розвиток сюжету, й екзотична природа. Проте найбільше автор приділяє увагу змінам у душах героїв. Основна тема оповідання — подолання відчуження між батьком і сином.

Українською мовою твори Дж. Олдріджа перекладали В. Гнатовський, Л. Гончар, М. Пінчевський, П. Соколовський, Л. Солонько, П. Шарандак.

ОСТАННІЙ ДЮЙМ (1957)

Оповідання

(Скорочено)

Добре, коли після двадцяти років роботи льотчиком ти й у сорок ще відчуваєш задоволення від польоту; добре, коли ти ще можеш радіти з того, як артистично точно посадив машину: легенько натиснеш ручку, піднімеш невеличку хмарку куряви й плавно відвоюєш останній дюйм над землею!

Усе це закінчилося. Він і залишився з порожніми руками, коли не брати до уваги байдужу дружину, якій він був не потрібний, і десятирічного сина, що народився надто пізно, і, — Бен розумів десь у глибині душі, — чужого їм обом, самотнього, неприкаяного хлопчика, який у десять років розумів, що мати ним не цікавиться, а батько — стороння людина, яка не знає, про що з ним говорити, різка й небагатослівна в ті лічені хвилини, коли вони бували разом.

От і ця хвилина не була кращою за інші. Бен узяв із собою хлопчика на «Остер»[1], який страшенно кидало на висоті двох тисяч футів над узбережжям Червоного моря, і чекав, що сина ось-ось закачає.

— Коли тебе занудить, — сказав Бен, — нагни голову нижче, щоб не забруднити всю машину.

— Добре. — Хлопчик мав дуже нещасний вигляд.

— Боїшся?

Маленький «Остер» нещадно кидало в розпеченому повітрі то в один, то в інший бік, але перелякáний хлопчина все ж не губився і, відчайдушно смокчучи цукерку, розглядав прилади, компас, рухливий авіагоризонт.

— Трохи, — відповів хлопець тихим і несміливим голосом, не подібним до грубуватих голосів американських дітей. — А літак не зламається від цих поштовхів?

Спортивний літак «Остер»

---

[1] *«Óстер»* — британський легкий одномоторний літак 1930–1940-х років.

Бен не вмів заспокоювати сина, він сказав правду:

— Якщо машину не доглядати, вона неодмінно зламається.

— А ця... — почав хлопчик, але його дуже нудило й він не закінчив.

— Ця в порядку, — роздратовано сказав батько. — Цілком справний літак.

Хлопчик опустив голову й тихо заплакав.

Бен пожалкував, що взяв із собою сина. Усі великодушні поривання в них у сім'ї завжди закінчувалися невдачею, їм обом давно бракувало цього почуття — черствій, плаксивій, провінційній матері й різкому та нервовому батькові. Якось під час одного з таких нападів великодушності Бен спробував повчити хлопчика вести літак, і хоча син виявився дуже кмітливим і досить швидко засвоїв основні правила, кожний окрик доводив хлопця до сліз...

— Не плач! — наказував йому тепер Бен. — Ні́чого тобі плакати. Підведи голову, чуєш, Деві!.. Підведи зараз же!

Але Деві сидів похнюпившись, а Бен дедалі більше жалкував, що взяв його, і сумно поглядав на величезну мертву пустелю узбережжя Червоного моря. (...) Усе було нерухоме й мертве. Сонце випалювало тут усе живе, а весною вітри піднімали в повітря маси піску на тисячах квадратних миль і відносили його на той бік Індійського океану, де він і залишався навіки; пустеля зливалася з дном морським.

— Сядь прямо, — коли хочеш навчитися, як іти на посадку. (...) Найголовніше — це правильно розрахувати, — сказав Бен. — Коли вирівнюєш літак, треба, щоб відстань до землі була шість дюймів. Не фут і не три, а рівно шість дюймів! Якщо вище — стукнешся під час посадки, і літак буде пошкоджено. Надто низько — наскочиш на горбик і перекинешся. Головне — останній дюйм.

Деві кивнув. Він уже знав, він бачив, як в Ель-Бабі, де вони брали напрокат машину,

Кадр із кінофільму «Останній дюйм» *(реж. Н. Курихін, Т. Вульфович, 1958)*

одного разу перекинувся такий «Остер». Учень, який літав на ньому, загинув.

— Бачиш! — закричав батько. — Шість дюймів. Коли він почне сідати, я беру назад ручку. Тягну її на себе. Отак! — сказав він, і літак торкнувся землі легко, мов сніжинка. — Останній дюйм! — Бен зразу ж вимкнув мотор і натиснув на ножні гальма. Ніс літака задерся вгору, а гальма не дали йому зануритись у воду — до неї залишилося шість чи сім футів.

* * *

Двоє льотчиків повітряної лінії, які відкрили цю бухту, назвали її Акулячою — не через форму, а через її мешканців. У ній завжди водилася сила-силенна великих акул. (...) Бен і прилетів сюди, власне, заради акул, а тепер, коли потрапив у бухту, зовсім забув про хлопчика й тільки часом давав йому розпорядження: допомогти розвантажувати речі, закопати мішок із продуктами в мокрий пісок, змочити пісок морською водою, подавати інструменти й усякі дрібниці, потрібні для акваланга й камер.

— А сюди хтось заходить коли-небудь? — запитав Деві. (...)

— Ніхто! Ніхто не може сюди потрапити інакше, як легким літаком. Принеси мені два зелених мішки, що стоять у машині, і прикрий голову від сонця. Не вистачає тільки, щоб ти отримав сонячний удар.

Більше Деві ні про що не питав. Коли він про що-небудь запитував батька, голос його зразу ставав сумним: він наперед чекав різкої відповіді. Тепер хлопчик уже й не пробував розмовляти й мовчки виконував те, що йому наказували. Він уважно спостерігав, як батько готує свій акваланг і кіноапарат для підводних зйомок, збираючись опуститися в напрочуд прозору воду, щоб знімати акул.

— Гляди ж, не підходь до води! — наказав батько.

Деві нічого не відповів.

— Акули неодмінно спробують відкусити від тебе шматок, особливо коли спливуть на поверхню. Не смій навіть ступати у воду!

Деві кивнув.

Бену хотілося чим-небудь утішити хлопчика, але за багато років йому ні разу не вдалося цього зробити, а тепер було пізно. Коли Бен вирушав у політ (а це бувало майже завжди, відтоді як хлопчик народився, почав ходити, а потім став підлітком), він подовгу не бачив сина. (...)

(Переклад Володимира Гнатовського)

Запитання та завдання

1. Із чого розпочинаються події в оповіданні? Що ви дізналися про Бена та Деві?
2. Чому Бен називає ситуацію, у якій вони опинилися, «не найкращою»?
3. Що бентежило Бена в спілкуванні із сином? Чи відчуває він відповідальність за хлопчика?
4. Що відчував Деві, спілкуючись із батьком? Як розкриваються їхні стосунки в діалогах?
5. У чому причина, на ваш погляд, відчуженості між батьком і сином?
6. Яку роль відіграє опис пустелі в оповіданні?
7. Доберіть музику, яка б за настроєм відповідала початку оповідання *(за бажанням)*.

* * *

Деві поглядав на море, яке поглинуло його батька, наче міг у ньому що-небудь побачити. Але дивитися не було на що, хіба на пухирці повітря, які з'являлися час від часу на поверхні.

Нічого не було видно ні на морі, яке вдалині зливалося з горизонтом, ні на безкраїх просторах випаленого сонцем узбережжя. А коли він виліз на розпечений піщаний горб біля найвищого краю бухти, то не побачив позаду себе нічого, крім пустелі, то рівної, то трохи хвилястої. Виблискуючи на сонці, вона тягнулася вдалину, де в гарячому серпанку невиразно вимальовувались обриси червонуватих пагорбів, таких же голих, як і все довкола.

Під ним був тільки літак, маленький сріблястий «Остер». Він ще потріскував, бо мотор ніяк не охолоджувався. Деві відчув свободу. Кругом на цілих сто миль не було нікого, і він міг

посидіти в літаку та добре його роздивитися. Але запах, що йшов від літака, знову запаморочив йому голову. Хлопець виліз та облив водою пісок, де лежала їжа, а потім сів і став дивитися, чи не з'являться акули, яких знімав його батько. Під водою нічого не було видно, і в розпеченій тиші, залишившись сам-один, — про що він не жалкував, хоч і гостро відчував свою самотність, — хлопчик роздумував, що ж із ним буде, якщо батько так ніколи й не випливе з морської глибини.

* * *

Бен, притулившись спиною до корала, мучився з клапаном, що регулює подачу повітря. Він опустився неглибоко, не більше як на двадцять футів, але клапан працював нерівномірно, і йому доводилося із зусиллям утягувати повітря. А це дуже втомлювало й було не зовсім безпечно.

Акул було багато, але вони трималися на відстані. Акули ніколи не підпливали так близько, щоб на них можна було як слід націлити об'єктив. Доведеться після обіду приманити їх до себе. Для цього він узяв у літак половину кінської ноги; загорнута в целофан, вона лежала закопана в піску.

«Цього разу, — сказав він собі, шумно випускаючи пухирці повітря, — я вже назнімаю їх не менше як на три тисячі доларів».

Телевізійна компанія платила йому по тисячі доларів за кожні п'ятсот метрів фільму про акул і тисячу доларів окремо за зйомку риби-молота. Але в цих водах риба-молот не водиться. Були тут дві чи три нешкідливі акули-велетні й досить велика плямиста акула-кішка, що бродила біля самого сріблястого дна, далі від коралового берега. Бен знав, що зараз він надто рухливий, щоб привабити до себе акул, але його цікавив великий орляк[1], який жив під навісом коралового рифу. За нього теж платили п'ятсот доларів, їм потрібний був кадр з орля-

Скат-орляк

[1] *Орля́к* — риба-скат із трикутним тілом і довгим хвостом, назву отримала за великі плавники, подібні до крил птаха.

ком на відповідному фоні. Підводний кораловий світ, що кишів тисячами риб, був хорошим фоном, а сам орляк лежав у своїй кораловій печері.

— Ага, ти ще тут! — сказав Бен тихенько.

Риба була чотири фути завдовжки, а важила — один бог знає скільки. Вона поглядала на Бена зі своєї схованки, як і минулого разу — тиждень тому. Жила вона тут, мабуть, не менше ста років. Ляснувши в неї перед мордою ластами, Бен примусив її податися назад і зробив хороший кадр із панорами, коли риба, не поспішаючи, але сердито пішла головою вниз, на дно.

Поки що це було все, чого він добився. Акули нікуди не дінуться і після обіду. Йому треба берегти повітря, тому що балони ніяк не перезарядиш тут, на березі. Обернувшись, Бен відчув, як повз його ноги прошелестіла плавниками акула. Поки він знімав орляка, акули зайшли йому в тил.

— Ану, геть звідси, капосні душі! — закричав він, випускаючи величезні пухирі повітря. (...)

Вони відпливли: голосне булькання сполохало їх. (...) Бен притулився спиною до рифу й раптом відчув, як його руку обпекло гострим виступом корала. (...)

* * *

— А хто-небудь знає, що ми тут? — спитав Деві спітнілого від сну батька, коли той знову збирався спуститися під воду.

— Чому ти запитуєш?

— Не знаю. Просто так. (...)

— Ніхто не знає, що ми тут, — сказав Бен.

— А нас можуть знайти?

— Ні, прикордонники нас не знайдуть.

— Невже ніхто-ніхто про нас не знає? — тривожно запитав хлопчик.

— Я ж кажу, що ні! — роздратовано відповів батько. Але раптом зрозумів, хоч і пізно, що Деві непокоїть не страх бути пійманим, він просто боїться залишитися сам. — Ти не бійся, — промовив Бен грубувато, — нічого з тобою не станеться!

— Зривається вітер, — сказав Деві, як завжди тихо й надто серйозно.

— Знаю. Я пробуду під водою лише пів години. Потім піднімуся, заряджу нову плівку й опущуся ще хвилин на десять. Займися тут чим-небудь. Шкода, що ти не захопив із собою вудочки.

«Треба було йому про це нагадати», — подумав Бен, занурюючись у воду разом із принадою з конини. Принаду він поклав на добре освітлену коралову гілку, а камеру встановив на виступі. Потім міцно прив'язав м'ясо телефонним дротом до корала, щоб акулам важче було його відірвати.

Закінчивши цю справу, Бен відступив у невелику нішу на якихось десять футів від принади, щоб захистити себе ззаду. Він знав, що акул не доведеться довго чекати.

У сріблястому просторі, там, де корали переходили в пісок, їх було вже п'ять. Він мав рацію. Акули прийшли зразу ж, почувши запах крові. Бен завмер, а коли видихав повітря, то притискував клапан до корала за спиною, щоб пухирці повітря, лопаючись, не сполохали акул.

— Підходьте! Ближче! — заохочував він риб.

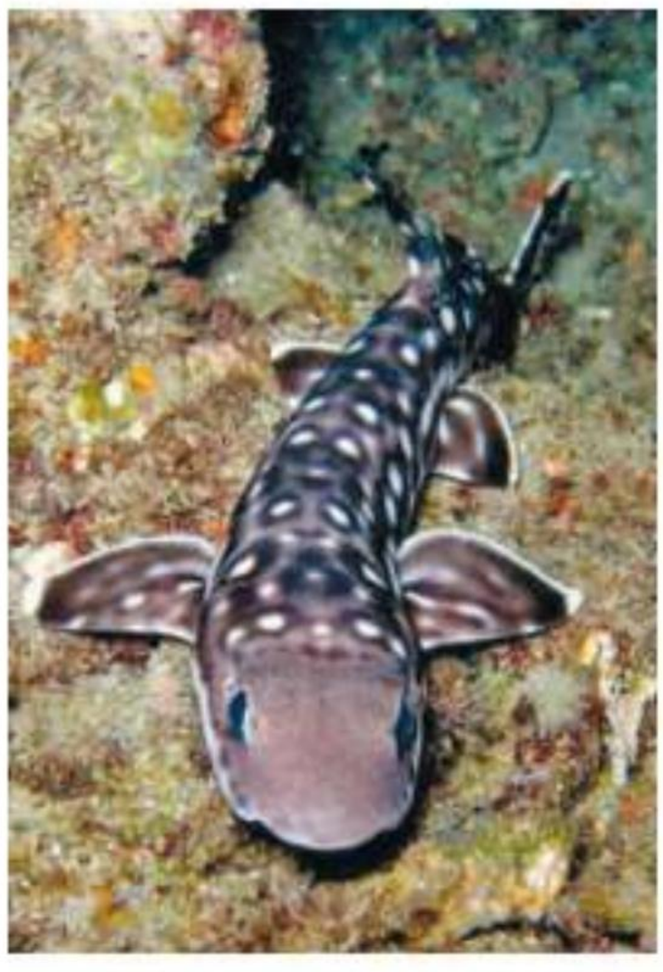
Але їх і не треба було запрошувати. Вони кинулися на шматок конини. Попереду йшла знайома плямиста акула-кішка, а за нею дві чи три акули тієї ж породи, але менші.

Вони не пливли й навіть не ворушили плавниками; вони летіли вперед із великою швидкістю, наче сірі ракети. Підійшовши до м'яса, акули трохи звернули вбік, на ходу відриваючи шматки.

Він зняв на плівку все: наближення акул до цілі, якусь дерев'яну манеру роззявляти пащу, наче в них боліли зуби, пожадливий пакосний укус — найогидливіше видовисько, яке йому доводилося бачити в житті. (...)

Як і кожний підводник, він їх ненавидів і дуже боявся, але не міг не захоплюватися ними.

Вони з'явилися знову, хоча ролик його плівки був уже майже цілком використаний. Отже, йому доведеться піднятися на сушу, перезарядити ка-

Акула-кішка

меру й швидше повернутися назад. Бен глянув на камеру й пересвідчився, що плівка закінчилася. Підвівши очі, він побачив, що вороже настроєна акула-кішка пливе просто на нього.

— Геть! Геть! Геть! — загорлав Бен у трубку.

Кішка на ходу повернулася на бік, і Бен зрозумів, що вона зараз кинеться на нього. Тільки в цю мить він помітив, що руки й груди в нього вимазані кров'ю від кінського м'яса. Бен прокляв свою необережність, але докоряти собі було безглуздо й пізно, і він почав відбиватися від акули кіноапаратом.

Кішка випередила його, і камера тільки злегка ковзнула по ній. Бокові різці з розмаху схопили праву руку Бена, ледве не зачепили грудей, і пройшли крізь його руку, наче бритва. Від страху й болю Бен почав розмахувати руками; кров його зразу ж скаламутила воду, але він уже нічого не бачив і тільки відчував, що акула зараз нападе знову. Одбиваючись ногами, Бен посувався назад і раптом відчув, що його різонуло по ногах. Судорожно кидаючись, він заплутався в гіллястих заростях; Бен тримав трубку в правій руці, боячись випустити її. І тієї миті, коли він побачив, що на нього напала ще одна акула, трохи менша, він ударив її ногами й сам одкинувся назад.

Бен ударився спиною об надводний край рифу, якось викотився з води і, увесь у крові, повалився на пісок, як сніп.

(Переклад Володимира Гнатовського)

- Розгляньте світлини. Яких ще мешканців водного світу згадано в оповіданні Дж. Олдріджа «Останній дюйм»?
- Нині вони перебувають під загрозою. Що саме їм загрожує? Знайдіть про це інформацію та напишіть на її основі статтю у фейсбуці. Мета статті — привернути увагу до проблеми збереження флори та фауни нашої планети.

Акула-молот

Акула-велетень

- Батько Бена нехтував багатьма правилами безпеки, що й призвело до трагічних наслідків. Чи знаєте ви правила безпеки під час перебування в річці або морі? Сформулюйте кілька з них.

Теорія літератури

Дискýсія — це колективне обговорення проблеми, мета якого — дійти певного загального висновку через висловлення власних міркувань і зіставлення протилежних поглядів.

Учасників дискусії з протилежними поглядами називають *опонентами*.

Дискусію проводять за певними правилами. Скористайтеся ними під час обговорення проблемних питань за літературними творами *(с. 172)*.

* * *

Опам'ятавшись, Бен одразу ж згадав усе, що сталося, хоч і не розумів, чи довго він був непритомний і що було потім: усе тепер, здавалося, уже не корилося його владі.

— Деві! — закричав він.

Десь зверху почувся приглушений голос хлопця, але в очах у Бена було темно — він знав, що ще не минув шок. (...) Рухатися він майже не міг.

— Що мені робити? — кричав Деві. — Бачиш, що з тобою сталося?

Бен заплющив очі, щоб зібратися з думками. Він знав, що вже не зможе вести літак: руки горіли, як у вогні, і були важкі, наче свинець, ноги не рухалися, а в голові стояв туман.

— Деві, — ледве-ледве вимовив Бен із заплющеними очима, — що в мене з ногами?

— У тебе руки... — почув він невиразний голос Деві, — руки зовсім порізані, просто жах!

— Знаю! — сердито сказав Бен, не розтуляючи зубів. — А що в мене з ногами?

— Ноги в крові, теж порізані...

— Дуже?

— Дуже, але не так, як руки. Що мені робити?

Тоді Бен глянув на руки й побачив, що права майже зовсім одірвана, — він бачив м'язи, сухожилля, крові майже не було. Ліва була подібна до шматка пожованого м'яса й сильно кровоточила; він зігнув її, підтягнув кисть до плеча, щоб зупинити кров, і застогнав від болю.

Бен знав, що справи його дуже погані, але тут же зміркував, що треба щось робити: коли його не стане, хлопець залишиться сам, і про це страшно було навіть думати. Це було ще гірше, ніж його власне становище. Хлопця не скоро знайдуть у цій спаленій сонцем країні, якщо взагалі знайдуть.

— Деві, — сказав він рішуче, ледве володіючи недолад-ними думками, — слухай-но... Візьми мою сорочку, розірви й перев'яжи мені праву руку. (...) Міцно обв'яжи мені ліву руку вище ран, щоб зупинити кров. Потім якось прив'яжи кисть до плеча. Так міцно, як тільки зможеш. Зрозумів? Перев'яжи обидві руки.

— Зрозумів.

— Перев'яжи дуже міцно. Спочатку праву руку, але закрий рану. Зрозумів? Ти зрозумів...

Бен не почув відповіді, тому що знову знепритомнів; цього разу він був без пам'яті довше й опам'ятався тоді, коли хлопчик перев'язував йому ліву руку. Серйозне, напружене, бліде лице сина скривилося від жаху, але він із відчайдушною мужністю старався виконати своє завдання.

— Це ти, Деві? — сказав Бен, чуючи сам, як невиразно вимовляє слова. — Послухай, хлопчику, — говорив він через силу, — я тобі повинен сказати все відразу на випадок, якщо знову знепритомнію. Перебинтуй мені руки, щоб я не втрачав надто багато крові. Приведи в порядок ноги й витягни мене з акваланга.

— Я хотів тебе витягнути, — сказав Деві сумним голосом. — Не можу, не знаю як.

— Ти мусиш мене витягнути! Ясно? — прикрикнув Бен за своєю звичкою, але тут же зрозумів, що єдина надія врятуватись і хлопчикові, і йому — це примусити Деві самостійно думати, упевнено робити те, що він повинен зробити. — Я тобі скажу, синку, а ти постарайся зрозуміти. Чуєш? — Бен ледве чув сам себе й на секунду навіть забув про біль. — Тобі,

бідоласі, доведеться все робити самому, так уже сталося. Не сердься, коли я на тебе гримну. Тут уже не до образ. На це не треба зважати. Зрозумів?

— Зрозумів, — Деві перев'язував ліву руку й не слухав його.

— Молодець! — Бен хотів підбадьорити дитину, але це в нього якось не виходило. Він ще не знав, як підійти до хлопчика, але розумів, що це необхідно. Десятирічна дитина мала виконати надзвичайно складну справу. Якщо вона хоче вижити. (...)

(Переклад Володимира Гнатовського)

Запитання та завдання

1. Що відчуває Деві, коли батько залишає його самого на березі?
2. Про що думає Бен, опинившись під водою? Чи згадує він про Деві?
3. Запишіть слова, які передають стан Деві й почуття його батька в цей момент.
4. Як Бен реагує на запитання хлопчика? Чи намагається він його підбадьорити? Наведіть цитати.
5. Чому автор попеременно переключає увагу читачів із Бена на його сина?
6. Який момент у цій частині оповідання є найбільш напруженим? Перекажіть його.
7. Якими зображено акул? Що відчуває до них Бен? Що вони уособлюють для нього?
8. Знайдіть в інтернеті інформацію, чи дійсно акула-кішка й орляк агресивні й небезпечні для людини. Підготуйте повідомлення та презентуйте в класі.
9. Яких помилок припускається Бен?
10. Чи можна вважати Бена відповідальною людиною? Чи мав він чіткий план своїх дій?
11. У якій складній ситуації опиняються батько й син? Прокоментуйте почуття Бена: *«...усе тепер, здавалося, уже не корилося його владі»*.
12. Чому Бен починає по-іншому спілкуватися з Деві?
13. Що відчував Деві? Чи вдалося йому впоратися зі страхом? Перед яким вибором він опинився?

14. Розгляньте малюнки. Яких героїв і героїнь на них зображено? Пригадайте їхні найбільш яскраві вислови. Чи могли б вони стати в пригоді Деві — герою оповідання Дж. Олдріджа «Останній дюйм»?

* * *

Єдиною надією врятувати хлопця був літак, і Деві повинен буде його вести. Не було ні іншої надії, ні іншого виходу, але спочатку треба все добре продумати. Хлопця не можна лякати. Якщо сказати Деві, що йому доведеться вести літак, його охопить жах. Треба добре подумати, як про це сказати синові, підготувати його та переконати зробити це, хоч і несвідомо. Бен уважно подивився на сина й пригадав, що давно вже як слід не приглядався до нього.

«Він, здається, хлопець розвинутий», — подумав Бен, дивуючись чудному напрямку своїх думок. Цей хлопець із спокійним обличчям був чимось схожий на нього самого: за дитячими рисами приховувався, можливо, твердий і навіть невгамовний характер. Але бліде, трохи широкувате обличчя виглядало зараз нещасним. Помітивши пильний погляд батька, Деві відвернувся та заплакав. (...)

Кадр із кінофільму «Останній дюйм» *(реж. Н. Курихін, Т. Вульфович, 1958)*

Деві розстелив біля нього рушник. Бен смикнувся, щоб перевернутися. Йому здалося, що в нього розірвалися на шматки і руки, і груди, і ноги, але йому пощастило лягти на рушник спиною, упершись п'ятами в пісок, і він не втратив свідомості.

— Тепер тягни мене до літака, — ледве чутно промовив Бен. — Ти тягни, а я буду відштовхуватися п'ятами.

— Як же ти зможеш вести літак? — запитав його зверху Деві.

Бен заплющив очі, він хотів уявити собі, що переживає зараз син. «Хлопчик не повинен знати, що машину доведеться вести йому, — думав він. — Якщо сказати, це перелякає його на смерть».

— Цей маленький «Остер» літає сам, — відповів Бен. — Треба тільки покласти його на курс, а це не важко.

— Але ж ти не можеш поворушити рукою та очей зовсім не розплющуєш.

— А ти про це не думай. Я можу літати наосліп, а правити коліньми. Давай тягни. (...)

* * *

Ех, коли б він міг рухати ногами! Видно, щось сталося в нього з хребтом; він тепер був майже певен, що все-таки помре. Головне — вижити до Каїра й показати хлопцеві, як посадити літак. Тільки на це він надіявся, це була його мета.

І ця надія допомогла йому забратися в літак, він уповз у кабіну, зігнувшись, напівсидячи, майже непритомний. Потім спробував сказати хлопцеві, що треба зробити, але не зміг вимовити й слова. Хлопця охопив страх. Обернувшись до нього, Бен відчув це й зробив ще одне зусилля. (...)

«Знову непритомнію», — подумав Бен. Він поринув на кілька хвилин у легкий, приємний сон, але старався зберегти останню свідомість, чіплявся за неї, адже це було єдине, що залишалося в нього для врятування сина.

Бен не пам'ятав, коли він плакав, але тепер зненацька відчув на очах безпричинні сльози. Ні, він не думає здаватися! Нізащо!

— Тепер слухай... — Бен знову відійшов далеко-далеко, а потім повернувся. — Доведеться тобі взятися за діло самому, Деві. Нічого не вдієш. Колеса вільні?

— Так, я забрав усе каміння.

Деві сидів, зціпивши зуби. (...)

— Що це нас погойдує?

— Вітер.

Про вітер Бен забув.

Кадр із кінофільму «Останній дюйм» *(реж. Н. Курихін, Т. Вульфович, 1958)*

— Ось що треба зробити, Деві, — повільно вів батько. — Потягни важіль газу на дюйм, не більше. Одразу. Зараз же. Постав усю ступню на педаль. Добре! Молодець! Тепер поверни чорний вимикач із мого боку. Чудово! Тепер натисни оту кнопку, а коли мотор заведеться, потягни важіль ще трохи. Стій! Коли мотор заведеться, постав ногу на ліву педаль, увімкни мотор до краю та розвернися проти вітру. Чуєш?

— Це я можу, — сказав хлопець, і Бену здалося, що він почув у його голосі різку нотку нетерпіння, яка нагадувала чимось його власний голос. — Дуже дме вітер, — додав хлопець. — Надто сильно, мені це не подобається.

— Коли будеш вирулювати проти вітру, подай уперед ручку. Починай! Запускай мотор!

Бен відчув, що Деві перехилився через нього й увімкнув стартер; потім чхнув мотор. Тільки б не надто сильно пересував ручку, доки не заведеться мотор! «Зробив! Їй-богу, зробив!» — подумав Бен, коли мотор почав працювати. Він кивнув, і в голові відразу ж запаморочилося від напруження. Бен зрозумів, що хлопчик дає газ і намагається розвернути літак. (...)

* * *

Залишившись сам на висоті трьох тисяч футів, Деві подумав, що вже ніколи більше не зможе плакати. У нього на все життя висохли сльози.

Тільки раз за свої десять років він похвалився, що його батько — льотчик. Але він пам'ятав усе, що батько розповідав йому про цей літак, і багато про що здогадувався, чого батько не говорив.

Тут, угорі, було тихо та світло. Море здавалося зовсім зеленим, а пустеля брудною; вітер підняв над нею пелену куря-

ви. Попереду горизонт уже не був такий прозорий. Курява здіймалася дедалі вище, але море він усе ще бачив добре. У картах Деві розумівся. Тут не було нічого складного. Він знав, де лежить їхня карта, витягнув її із сумки у дверцятах і задумався про те, що доведеться робити, коли підлетить до Суеца. Але, зрештою, хлопець знав і це. Від Суеца вела дорога до Каїра, вона йшла на захід через пустелю. Летіти на захід буде легше. Дорогу не важко розгледіти, а Суец він упізнає по тому, що там закінчується море й починається канал. Там треба повернути ліворуч.

Деві боявся батька. Правда, не тепер. Тепер він просто не міг на нього дивитися: той спав із відкритим ротом, напівголий, увесь залитий кров'ю. Хлопець не хотів, щоб батько помер; він не хотів, щоб померла мати, але нічого не вдієш: це буває. Люди завжди помирають. (...)

* * *

Бену здавалося, що від поштовхів його тіло пронизують крижані стріли, розривають на шматки. У роті в нього пересохло. Бен повільно приходив до пам'яті. Глянувши вгору, він побачив куряву, а над нею тьмяне небо.

— Деві! Що сталося? Що ти робиш? — закричав він сердито.

— Ми майже прилетіли, — відповів Деві. — Але вітер піднявся зараз високо, і вже смеркає.

Бен заплющив очі, щоб збагнути те, що сталося, але так нічого й не зрозумів. Йому здавалося, що він уже повертався до пам'яті, коли вказував хлопцеві курс, а потім знову втрачав свідомість. Літак гойдало, і це ще більше посилювало біль.

— Що ти бачиш? — вигукнув він.

— Аеродроми й будинки Каїра. Он великий аеродром, куди прибувають пасажирські літаки.

Хитання і поштовхи літака обірвали слова хлопця. Здавалося, потоком повітря їх підносить угору на сотню футів, щоб потім жбурнути вниз у нестримному падінні на добрих дві сотні футів; крила літака судорожно розгойдувалися то в один, то в інший бік.

— Не спускай з очей аеродрому! — крикнув Бен крізь напад болю. — Стеж за ним! Не спускай з очей! — Йому довело-

ся крикнути це двічі, перш ніж хлопець розчув; він тихенько говорив про себе: «Бога ради, Деві, тепер ти повинен чути все, що я кажу». (...)

Бену видно було великий літак. До літака залишилося не більше п'ятисот футів, і вони йшли прямо на нього. Уже майже стемніло. Курява висіла над землею, наче море, але за великим чотиримоторним літаком виднілася смуга чистого повітря, — отже, мотори запущені на повну потужність. Якщо він стартував, а не перевіряв мотори, усе буде гаразд. Не можна сідати за льотною доріжкою: там ґрунт надто нерівний.

Бен заплющив очі.

— Стартує...

Бен із зусиллям розплющив очі й кинув погляд поверх носа машини, що хиталася вгору й униз. До великого ДК-4[1] залишилося щонайбільше двісті футів, він просто заступав їм дорогу, але йшов із такою швидкістю, що вони розминуться. Бен відчув, що охоплений жахом Деві почав тягнути на себе ручку.

— Не можна! — крикнув Бен. — Гни її донизу!

Ніс літака задерся, і вони втратили швидкість. Якщо втратити швидкість на такій висоті та ще при цьому вітрі, їх рознесе на шматки.

— Вітер! — гукнув хлопець; його маленьке личко застигло й перетворилося на трагічну маску.

Бен знав, що наближається останній дюйм і все в руках хлопчика...

— Молодець! — похвалив він.

Залишилася хвилина до посадки.

— Шість дюймів! — кричав Бен; язик його наче розпух від напруження і болю, а з очей текли гарячі сльози. — Шість дюймів, Деві!.. Стій! Ще рано! Ще рано... — плакав він.

На останньому дюймі, що відділяв їх від землі, Бен усетаки втратив самовладання. Його огорнув страх, ним оволоділа смерть, і він не міг більше ні говорити, ні кричати, ні плакати. Бен привалився до дошки; в очах його був страх за себе, страх перед цим останнім запаморочливим падінням на землю, коли чорна злітна доріжка насувається на тебе в хма-

[1] *ДК-4* — літак.

рі пороху. Він намагався крикнути: «Пора! Пора! Пора!», але страх був надто великий.

В останню смертну мить, яка знову кидала його в забуття, Бен відчув, як ніс літака трохи піднявся, почувся гуркіт ще не заглушеного мотора, літак, ударившись об землю колесами, м'яко підскочив у повітря, а потім настало нестримне чекання. Та ось хвіст і колеса літака торкнулися землі — це був останній дюйм. Вітер закрутив літак; машина забуксувала, описала на землі петлю та завмерла. Настала тиша.

О, яка тиша і який спокій! Бен чув їх, відчував усією своєю істотою. Він раптом зрозумів, що виживе. Він так боявся помирати й не хотів здаватися! (...)

* * *

Коли привели Деві, Бен побачив, що це була та сама дитина, з тим самим обличчям, яке він зовсім недавно вперше розгледів. Але справа була не в тому, що розгледів Бен, важливо було дізнатися, чи зумів хлопець що-небудь побачити у своєму батькові?

— Ну як, Деві? — несміливо спитав він сина. — Здорово було, так?

Деві кивнув. Бен знав: хлопчина зовсім не думає, що було здорово, але настане час, і він зрозуміє. Колись хлопець зрозуміє, як було здорово. До цього варто було докласти рук.

— Розклеївся твій батько, правда? — запитав він знову.

Деві кивнув. Обличчя його залишалося таким же серйозним.

Бен усміхнувся. Так, що вже гріха таїти: батько справді розклеївся! Їм обом потрібний час. Йому, Бену, тепер потрібне буде ціле життя, яке подарував йому хлопець. Але, дивлячись у ці світлі очі, на трохи випнуті вперед зуби, на це обличчя, таке незвичайне для американця, Бен вирішив, що заради нього віддасть усе. На це варто витратити час. Він уже добереться до самого серця хлопчини! Рано чи пізно він до нього добереться. Останній дюйм, який розділяє всіх і все, нелегко подолати, якщо не бути майстром своєї справи. Але бути майстром своєї справи — обов'язок льотчика, а Бен був же колись зовсім непоганим льотчиком.

(Переклад Володимира Гнатовського)

Запитання та завдання

1. Чому Бен відразу не сказав синові, що той сяде за кермо літака?
2. Що розгледів Бен в обличчі сина? Що його здивувало?
3. Що робив Деві, щоб урятувати батька? Які якості характеру він проявив?
4. Які знання та вміння допомогли Деві врятувати себе та батька?
5. Назвіть кульмінаційний момент твору? Через чиї дії і почуття його описано? Чому?
6. Що відчув Деві в момент приземлення в аеропорту в Каїрі? А Бен? Наведіть цитати.
7. Чому оповідання називається «Останній дюйм»? Розкрийте пряме й переносне значення поняття «останній дюйм». Чи можна перекласти слово «дюйм» українською мовою?
8. Чи змінилися Бен і Деві після важкого випробування?
9. Прокоментуйте думки Бена: *«Останній дюйм, який розділяє всіх і все, нелегко подолати, якщо не бути майстром своєї справи. Але бути майстром своєї справи — обов'язок льотчика, а Бен був же колись зовсім непоганим льотчиком»*.
10. Чи порозуміються, на вашу думку, Бен і Деві? Якими будуть їхні стосунки надалі? Що потрібно зробити Бену й Деві, щоб порозумітися? *(Усно.)*
11. Над чим ви замислилися, прочитавши оповідання «Останній дюйм»?

Узагальнення

1. Визначте жанр твору «Маленький принц».

А казка
Б повість-казка
В роман
Г повість

- Прокоментуйте особливості цього жанру.

2. Визначте, яке твердження є хибним.

А події в оповіданні охоплюють значний проміжок часу
Б оповідання має менший обсяг, ніж повість
В в оповіданні відображено якийсь певний момент, епізод із життя героїв
Г у повісті зображено більше подій, ніж в оповіданні

- Наведіть приклади оповідань, які ви читали.

3. Намалюйте план подорожі маленького принца. З якою метою автор використовує сюжет, за основу якого взято мандрівку маленького принца планетами?

4. Кому належать ці висловлення? Прокоментуйте ті з них, які сподобалися вам найбільше.

«— Дізнатися можна тільки про те, що приручиш».
«— Я людина серйозна, мені немає коли розважатися теревенями!»
«— Якщо машину не доглядати, вона неодмінно зламається».
«— Невже ніхто-ніхто про нас не знає?»
«— Себе судити набагато важче, ніж інших».
«—Серед людей також самотньо».

5. У творі А. де Сент-Екзюпері світ дорослих протиставлено світу дітей. Чим визначається належність до цих світів: віком, уподобаннями, щирістю, почуттями? Яке значення має ця антитеза для розкриття основної ідеї твору?

6. Які запитання ви хотіли б поставити маленькому принцові? Про що хотіли б дізнатися?

7. Створіть малюнок для коміксу за твором А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц». Напишіть репліки для персонажів вашого малюнка, використавши текст повісті-казки.

8. Створіть «хмари» слів за повістю-казкою А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц» і за оповіданням Дж. Олдріджа «Останній дюйм». Які ключові слова ви оберете для «хмар»? Обґрунтуйте ваш вибір.

9. Продовжте речення.

«Пілот сумував за маленьким принцом, тому що...»
«Маленький принц викорчовував баобаби, тому що...»
«Деві — сміливий хлопчик, тому що...»
«У кінці повісті Бен зрозумів, що...»

10. Які цінності утверджено у творах цього розділу підручника? Над чим вони змушують замислитися?

11. Розкрийте зміст висловлення: *«Ніколи не знаєш, на що ти здатний, доки не спробуєш»*. Чи опинялися ви в складній ситуації? Які якості характеру, знання та вміння допомогли вам уникнути небезпеки?

12. Візьміть участь у дискусії «Чи може одна людина змінити світ на краще?». Обговоріть у ході дискусії висловлення маленького принца: *«Прибрався сам уранці — ретельно прибери і свою планету»*. Розкажіть, що саме ви робите для того, щоб наша планета стала кращою.

Пам'ятка

Правила поведінки під час дискусії

Уважно слухайте висловлення учасників дискусії. Поважайте їхнє право на власну думку.

Не відволікайтеся від теми обговорення.

Не оцінюйте особистість вашого опонента.

Дотримуйтеся загальних правил поведінки. Будьте ввічливими.

Не перетворюйте дискусію на суперечку.

Наводьте аргументи й приклади на підтвердження своєї думки.

Намагайтеся досягти загального висновку та рішення під час дискусії.

Думаємо й аналізуємо

- Чим цей мультфільм відрізняється від літературного твору?
- Які нові персонажі в ньому з'явилися?
- Напишіть назву мультфільму для постера іноземною мовою, яку ви вивчаєте.

ПРЕКРАСНЕ В ЖИТТІ ТА ЛІТЕРАТУРІ

На світі стільки прекрасного, якщо уважно подивитися.

Лорен Олівер

- *У чому полягає особливість літератури як мистецтва? Що таке «художній образ»?*
- *Чим віршований твір відрізняється від прозового?*
- *У чому особливість ліричних віршів?*
- *Чи відчуваєте ви певні емоції та почуття, коли читаєте твори літератури? Які саме? Які з творів, прочитаних у цьому році, справили на вас найбільше враження. Чому саме ці?*
- *Чи замислювалися ви над тим, що таке прекрасне?*

Прекрасними можуть бути людина, природа та будь-яка річ, прекрасним може бути і твір мистецтва. Але ж у різних людей і народів різне уявлення про прекрасне, його форму, колір і розміри.

Це дійсно так. Але є і такі ознаки прекрасного, які сприймає більшість людей. Це — дружба, любов, милосердя, відданість, шляхетність. Це світ без війни й ненависті. Руйнація, загибель і занепад не можуть бути прекрасними для людини. Вона протиставляє їм створення, народження нового.

Прекрасне завжди поруч, треба тільки навчитися його бачити. Митці по-особливому бачать усе, що відбувається в реальному житті, тонко відчувають прекрасне й відтворюють своє бачення світу через художні óбрази.

Особливо виразно прекрасне постає в ліричних віршах, у яких увага читацької аудиторії спрямована на почуття ліричного героя. За допомогою художніх засобів — порівнянь, метафор, антитези — поети залучають читачів до свого уявлення про прекрасне.

У цьому розділі підручника ви ознайомитеся з творами зарубіжних письменників, які належать до різних національних культур та історичних епох, які мали різний життєвий досвід. Це особливі вірші — хайку — японського поета Мацуо Басьо, ліричний вірш чеського поета Я. Сайферта «Гора Ржип» та оповідання американського фантаста Р. Бредбері «Усмішка».

Що об'єднує ці твори? Насамперед вони змушують замислитися над тим, що таке прекрасне, учать бачити його, цінувати красу природи й людських почуттів. Вони нагадують нам про відповідальність людей за збереження нашої планети, її природи, самого життя.

- Поясніть твердження з тексту: *«Але ж у різних людей, народів різне уявлення про прекрасне, його форму, колір, розміри»*. Наведіть приклади.
- Сформулюйте, що таке *прекрасне* особисто для вас.
- Прокоментуйте епіграф до розділу — вислів американської письменниці Л. Олівер.

Мацуо Басьо
(1644–1694)

Японський поет

Усесвітньо відомий японський поет *Мацуо Басьо* народився в *1644 р.* в *м. Уга-Уено* на острові *Хонсю (Японія)* у родині самурая[1].

Мацуо — це прізвище поета. При народженні він отримав ім'я Кіндсаку, яке, згідно з японською традицією, неодноразово змінювали, аж поки у вісімнадцять років він отримав постійне ім'я — *Мунефу́са*. Пізніше він узяв собі літературний псевдонім Басьо, що в перекладі з японської означає «бананове дерево». Бананові дерева росли біля невеличкої хатинки, яку подарував йому заможний учень і в якій поет відчував себе щасливим.

Хлопець отримав хорошу домашню освіту: вивчав китайську та японську класичну літературу, каліграфію. Потім він став служкою сина багатого самурая. Хлопці швидко потоваришували й разом захоплювалися поезією, брали уроки поетичної майстерності. Згодом Мацуо вдалося влаштуватися на державну службу. Але життя чиновника було для поета нестерпним. Захоплений віршуванням, він залишає чиновницьку службу й стає вчителем поезії.

У сорокарічному віці поет вирушає у свою першу подорож. У мандрах Японією він провів решту свого життя.

Мацуо Басьо — видатний майстер хайку. Значна частина хайку митця — плоди його роздумів у дорозі, на які його наштовхували навколишні краєвиди та явища природи.

Теорія літератури

Ха́йку — це традиційний японський жанр ліричної поезії. Основними його ознаками є зображення краси природи та повсякденних звичних речей, утвердження зв'язку почуттів людини зі станом

[1] *Самура́й* — японський військовий.

природи. Хайку містить сімнадцять складів (п'ять складів у першому рядку, сім — у другому, п'ять — у третьому). У першому рядку хайку зазвичай змальовано ситуацію і відтворено настрій. Основну думку в хайку висловлено натяками, переважно за допомогою одного слова. Хайку має прихований зміст (підтекст), який пробуджує фантазію читачів, робить їх співавторами твору.

Схема хайку: 17 складів (5–7–5), зображення миттєвості життя, лаконізм, «сезонні» слова[1], глибокий підтекст. Головна ідея — єдність людини та природи.

Усього Мацуо Басьо створив приблизно дві тисячі хайку. Поет сповідував релігію дзен-буддизму й відтворив у своїх творах головне, що є в цьому вченні: спокій і внутрішню свободу.

Він визначив основні принципи створення хайку, серед яких: *«сабі»* — зосередженість, спокійна радість самотності, *«наусомі»* — глибина проникнення, *«сіфі»* — усвідомлення гармонії прекрасного; *«карумі»* — легкість, вишуканість. Ці правила вимагають від творців хайку уваги до кожної миті життя та викладення думок у простій і лаконічній формі.

Основним завданням для поета митець вважав виявлення прекрасного в навколишньому світі, відтворення неповторної миті буття. Провідні теми хайку Мацуо Басьо — це краса природи, внутрішні переживання людини, швидкоплинність життя.

У хайку Мацуо Басьо натрапляємо на «сезонні» слова.

Квітучі сливи,
ніжні верби… І подібні до них
молоді хлопці, жінки!
(Переклад Геннадія Туркова)

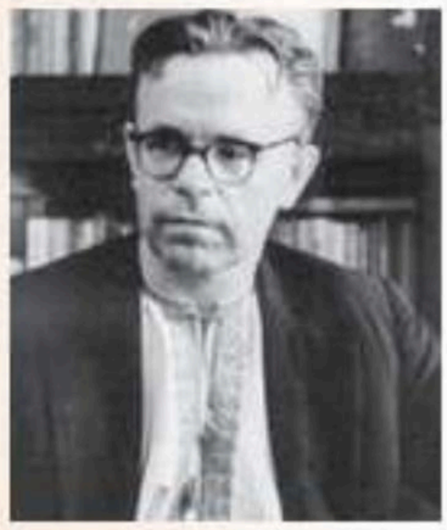
За допомогою кількох деталей у цій поезії автор відтворює атмосферу пробудження природи, молодості та радісних очікувань. Як і інші хайку митця, вона дає простір для читацької уяви, можливість для виникнення особистих асоціацій.

Ш. Охта. Синиця і квітуча вишня

[1] *«Сезóнні» словá* — ті, що стосуються певної пори року.

Лінгвіст-мовознавець

Микола Лукаш — один із перекладачів хайку Мацуо Басьо, видатна постать української культури. Блискучий поет і лінгвіст, знавець більше двадцяти мов, геніальний митець, який подарував українським читачам понад тисячу видатних творів світової літератури ста авторів.

- Дізнайтеся, твори яких відомих вам зарубіжних письменників перекладав М. Лукаш.

ХАЙКУ

* * *

Сто краєвидів за коротку мить
У запалі
Намалювали хмари.

* * *

Хто за осіннім вітром мандрував,
Спав просто неба,
Той збагнути може мої пісні!

* * *

Як легко я живу на цьому світі!
Усе багатство —
Глечик з гарбуза.

* * *

Яке блаженство!
Снігу аромат
З Південної долини долинає.

О. Косон. Ворон, який їсть хурму

* * *

Засохла гілка —
Крука притулок.
Осінній вечір.
(Переклад Івана Бондаренка)

* * *

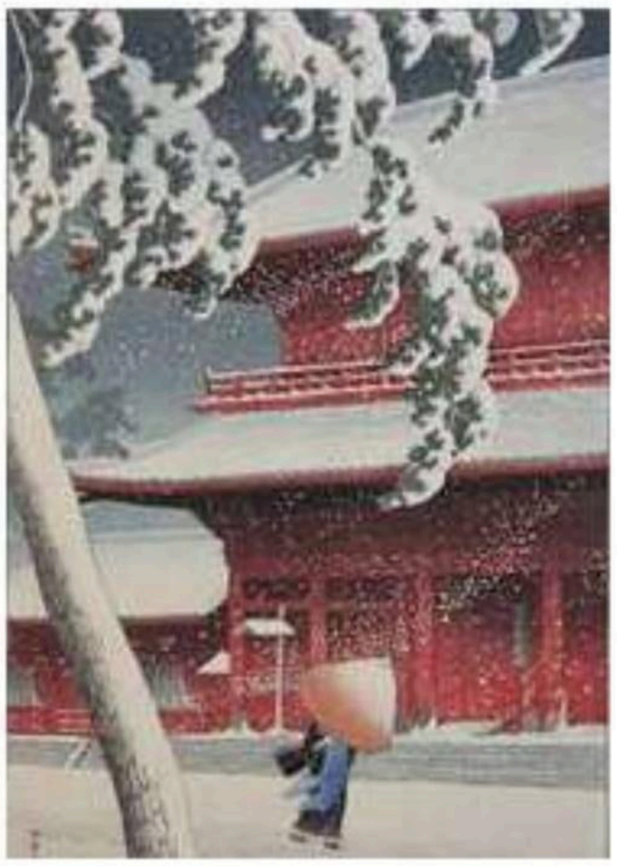
Чужина чужа —
знов мандрую у світи…
Мжить осіння мжа.
(Переклад Миколи Лукаша)

* * *

Тиха місячна ніч.
Чутно, як надра каштана
гризе хробак.
(Переклад Артура Сіренка)

* * *

Мандрівник — і все:
це тепер моє ім'я.
Йде осінній дощ.
(Переклад Миколи Лукаша)

Ха суй Кавасе. Храм Дзодзьо-дзи в Сібе

Японці дуже люблять, коли квітують дерева. Цей період знаменує перемогу весни над зимою. Особливо трепетно вони ставляться до сакури, вважаючи її символічною ознакою Японії. Спостереження за цвітінням сакури є національною японською традицією. Квітуча сакура для японців — джерело натхнення для створення картин, написання пісень і віршів.

Запитання та завдання

1. Яке враження справили на вас хайку Мацуо Басьо? Чим вони зацікавили вас?
2. Чим хайку відрізняються від віршів українських і зарубіжних поетів?
3. Які поетичні принципи взято за основу хайку? Чи зрозумілі вони вам?
4. Назвіть ознаки хайку на прикладі поданих у розділі творів.
5. Розподіліть подані в розділі хайку за тематичними групами. Які «сезонні» слова використовує Мацуо Басьо? Яку роль вони відіграють у хайку?

6. Чи передає поет звуки, запахи природи в хайку? Наведіть приклади.

7. Розгляньте репродукції поданих картин *(с. 177, 178)*. Яким хайку Мацуо Басьо вони близькі (за образами, кольорами, настроєм)?

8. Який із хайку митця вам сподобався найбільше? Обґрунтуйте відповідь.

9. Створіть асоціативне гроно за одним із хайку Мацуо Басьо. Порівняйте з тими асоціаціями, які виникли у ваших однокласників та однокласниць. Чи збіглися вони з вашими?

10. Підготуйте виразне читання хайку, представлених у розділі *(за вибором)*. Які почуття ви хотіли передати? Оцініть, чи вдалося це вам.

11. Створіть до одного з хайку малюнок *(за бажанням)*. Який настрій ви хотіли передати в ньому? Запитайте однокласників та однокласниць про їхні враження від вашого малюнка.

12. Підготуйте презентацію «Природні сезони в хайку Мацуо Басьо». Використайте в презентації репродукції картин японських художників. Продумайте аудіосупровід.

- У кожного народу є дерево, яке вважають національним символом. Які дерева шанують українці? У яких піснях вони їх оспівують? У яких прислів'ях згадують?
- Розгляньте світлину, на якій японці милуються цвітінням сакури. Чи любите ви дивитися на квітучі весняні дерева? Що ви відчуваєте в такі моменти?

Ярослав Сайферт

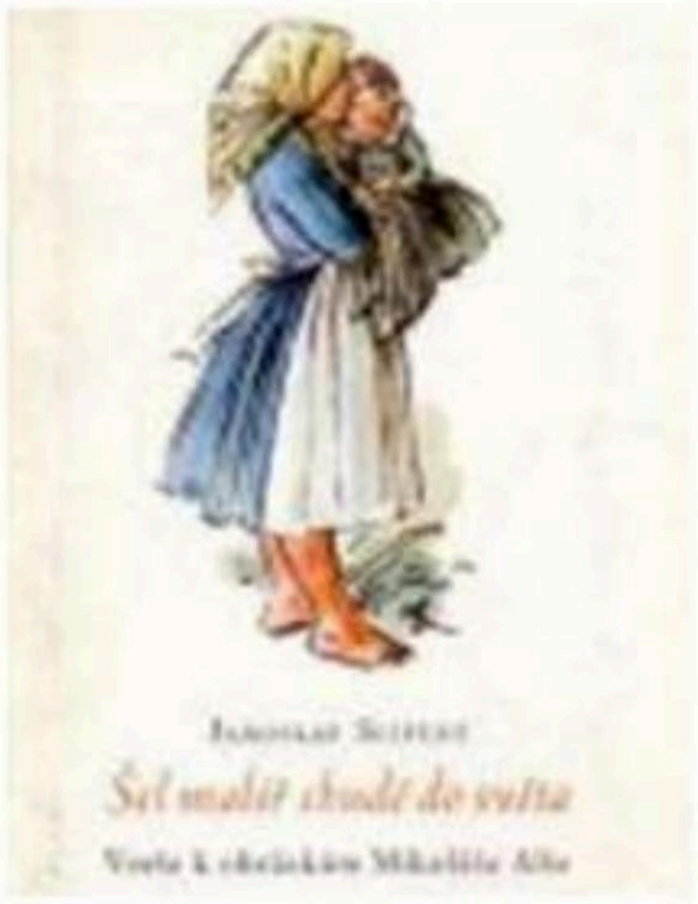
(1901–1986)

Чеський поет, перекладач і журналіст

Я́рослав Са́йферт народився в *м. Жижкові (Чехія)*. Його батько працював слюсарем, дрібним конторським службовцем, не надто успішно торгував картинами. Сім'я жила бідно, іноді не було, як нагріти суп. З гімназії хлопця виключили, і надалі він займався лише самоосвітою. Це не завадило йому стати відомим поетом. Усе життя заробляв тільки журналістикою та письменницькою працею.

Поетизація природи, звернення до образів фольклору та міфології, чуттєвість, тонкий ліризм притаманні вже ранній поезії Я. Сайферта.

Його вірші легкі, мелодійні й зрозумілі, деякі з них близькі до народної пісні. Їм притаманна виразна емоційність і пряме вираження почуттів ліричного героя.

Обкладинка до першого видання збірки Я. Сайферта «Ішов художник убого світами»

Одним із джерел поетичного натхнення для митця були прекрасні краєвиди Чехії.

Він писав вірші не тільки для дорослих, а й для дітей. Так, одна з найвідоміших його збірок віршів ***«Ішов художник убого світами»*** (1949), написаних до малюнків чеського художника М. Алеша, призначена саме для маленьких читачів. В одному з віршів збірки Я. Сайферт описує гору Ржип, яка є для поета уособленням краси його рідної землі.

Ліричний вірш ***«Гора Ржип»*** — це емоційне освідчення в любові до рідної землі. У ньому протиставлено

краєвиди чужого «прекрасного верхів'я» і милої серцю кожного чеха гори Ржип. Поет відтворює у вірші яскраві барви рідних краєвидів, описує людей праці. Від цих картин його душа співає, наповнюється ніжністю та любов'ю.

У 1984 р. Я. Сайферту було присуджено Нобелівську премію в галузі літератури. Він — перший нобелівський лауреат серед чеських письменників. Ця подія стала визнанням його поетичного таланту.

Серед перекладачів поезій Я. Сайферта — *П. Тичина, Г. Кочур, В. Коротич, М. Пригара, О. Тарнавський* та ін.

Но́белівська пре́мія в галузі літератури — найпрестижніша міжнародна літературна премія у світі. Створена 1895 р. за заповітом А. Нобеля, шведського хіміка, винахідника, благодійника. Її вручають з 1901 р.

ГОРА РЖИП

Я бачив верхів'я, укриті снігами,
Однак не прославив його я піснями.
Верхів'я іскриться, міняється, квітне,
немовби коштовне каміння блакитне…
Високе верхів'я — аж страшно — до неба!
Та я не прославив його, як би треба.
Коли ж в рідному краї побачу я гору —
низеньку, зелену й ніяк не сувору,

Гора Ржип

ще й хмари легкої на ній білосніжність, —
така в моїм серці з'являється ніжність!
Хмарки ось летять і над житом в розгоні,
тупочуть в конюшнях стривожені коні.
Снопи люд трудящий у копи складає,
а Юрій святий уже списа здіймає:
встромить його хоче він в серце дракона...
Спішить тут метелик до квітного лона.
Он видно, як в перстні, брильянтну, зелену
краплину тремтливу на квітці ромену.
Яка ж це природа! Які на ній шати!
І все тут в мені починає співати.
Співаю я, плачу... Ой мамо, — з тобою
в нас гарно ж так дома — своєю красою!

(Переклад Павла Тичини)

Гора Ржип (чеськ. *hora Řip*) — це пагорб заввишки 459 м, що височіє над рівниною Центральної Богемії (район Чехії), на якому, за стародавньою легендою, поселилися перші чехи. Гора вкрита дубово-грабовим лісом із вкрапленнями клена, сосни, ясеня та липи. Її видно здалеку. За традицією, кожен чех має принаймні раз у житті зійти на цей пагорб.

Перекладач вірша «Гора Ржип» український поет Павло Тичина був поліглотом. Він самотужки досконало опанував майже двадцять іноземних мов, зокрема — вірменську, грузинську, арабську, турецьку, єврейську та ін. Збереглися його переклади українською мовою із сорока мов світу.

П. Тичина

- Які якості характеру допомогли поетові досягти таких вершин перекладацької діяльності? Чи змогли б ви самотужки вивчити іноземну мову?

Святий ***Ю́рій Змієборець*** — римський воїн із Каппадокії (Мала Азія), християнський святий. Мужньо прийняв смерть, відмовившись зректися своєї віри в Ісуса Христа. У християнстві постає як хоробрий лицар, переможець дракона. У живописі зображений як воїн-вершник, що вбиває змія списом.

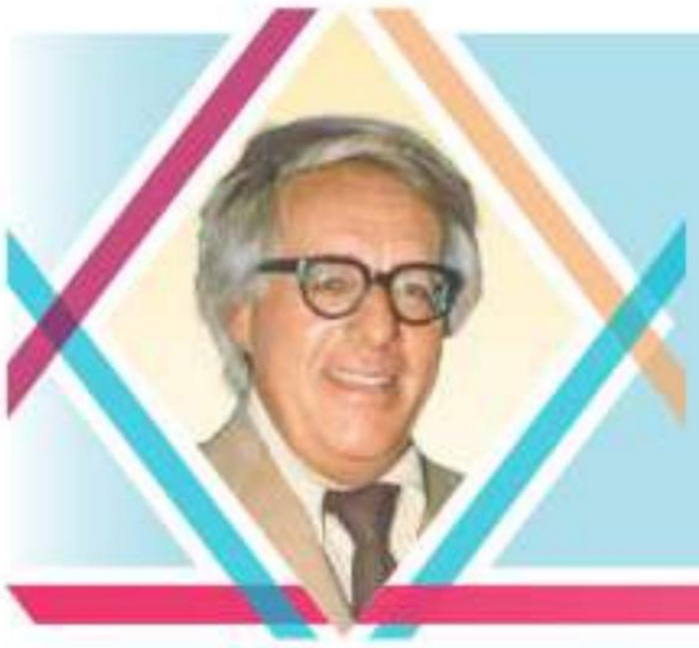

Р. Санті. Святий Георгій і дракон. *Приблизно 1506 р.*

- Чи є у вашій місцевості краєвиди, які вам подобаються? За бажанням створіть малюнок цього краєвиду й розкажіть про нього однокласникам/однокласницям.
- Підготуйте невеличке повідомлення про ваше рідне селище, місто іноземною мовою, яку ви вивчаєте.

Запитання та завдання

1. Які емоції викликав у вас вірш Я. Сайферта? Створіть асоціативне гроно за цим твором?
2. Які б кольори ви використали, щоб змалювати картину за поданим віршем?
3. Що протиставлено у вірші? Як називають цей прийом? Якою є його роль у вірші?
4. Як поет зображає високе верхів'я? Які художні засоби для цього використовує?
5. Чому поет «не прославив» високе верхів'я?
6. Якою постає у вірші природа рідного краю? Які почуття викликає краєвид гори Ржип у душі поета?
7. Чому у вірші багато окличних речень? Яку роль вони відіграють?
8. Назвіть ключові слова твору. Обґрунтуйте ваш вибір.
9. У яких рядках висловлено провідну ідею твору? Що для поета означає поняття «своя краса»?
10. Підготуйтесь до виразного читання вірша. Які почуття ви хотіли передати під час читання вірша? Чи вдалося вам це? Що вам потрібно вдосконалити? Обґрунтуйте свою думку.

Рей Дуглас Бредбері

(1920–2012)

Американський письменник-фантаст

Рей Дуглас Бредбері народився в *м. Вокіні (США, штат Іллінойс)*. У родини не було великих статків. Батько Рея, монтер телефонної станції, утратив роботу, і сім'я в пошуках кращої долі переїхала до м. Лос-Анджелеса, де хлопець закінчив середню школу.

У 16 років Рей почав продавати газети. Але в нього була мрія — стати відомим письменником. Свій перший літературний твір він написав у 12 років.

Великого значення юнак надавав самоосвіті. «У мене не було коштів, — згадував митець, — щоб вступити до університету. Утім, університет нічого не дає для становлення особистості: письменник повинен займатися цим сам. Я відвідував публічну бібліотеку, працював там годинами, по три, чотири дні на тиждень. До двадцяти років я вже прочитав усі відомі п'єси, знав американську, французьку, італійську, англійську історію, знамениті повісті й оповідання», — згадував письменник згодом.

У 17 років Р. Бредбері став членом американської спільноти молодих авторів «Ліга наукових фантастів». Його оповідання почали виходити друком у збірниках фантастики.

Р. Бредбері був надзвичайно працьовитою людиною. Він створював понад 50 оповідань на рік. Щоранку фантаст записував кілька нових сторінок для чергової повісті або роману.

Знаменитим він став після публікації ***«Марсіанських хронік»*** (1950), у яких розповідалося про колонізацію землянами Марса та їхню взаємодію з марсіанами. Для земної цивілізації ця війна закінчилася цілковитою катастрофою.

Р. Бредбері передбачив багато відкриттів: 3D-телевізори та кінотеатри, смартфони, комп'ютери й багато іншого. Але письменник вважав, що деякі відкриття науки та техніки

можуть принести людям нещастя. Цікаво, що письменник принципово ніколи не літав літаком і не керував автомобілем, не користувався комп'ютером, віддаючи перевагу друкарській машинці.

Він писав твори в жанрі наукової фантастики. Утім, фантастику в його творах поєднано з критикою суспільства. Люди, на його думку, захопившись матеріальними благами, перестали мріяти, по-справжньому любити, проявляти індивідуальність.

Тривога за майбутнє планети звучить в оповіданні ***«Усмішка»*** (1952). Це — твір-попередження. Автор описав життя людей у 2061 році. Він зобразив розорені, розбиті й обвуглені міські краєвиди, злиденне життя бідняків, їхнє розчарування в цивілізації. «А кому вона потрібна?» — каже один із головних героїв оповідання Грігсбі.

Основна розвага людей — публічне знищення вцілілих предметів мистецтва. На площі стоїть черга з охочих плюнути на картину «Мона Ліза». Головне почуття, яким живуть ці люди, — ненависть. Але в глибині душі вони вірять, що знайдеться людина, яка зможе виправити всі помилки й поліпшити їхнє життя.

Надія у творі пов'язана з хлопчиком Томом, який теж приходить на площу, щоб узяти участь у знущанні над картиною. Кульмінацією оповідання стає момент, коли Том бачить усмішку Мони Лізи. Він відриває шматок полотна з надією врятувати хоч що-небудь. Це була усмішка Мони Лізи, тепла, красива й ніжна. Вона зробила його іншим, пробудила його душу.

Завершення історії дає надію на те, що такі люди, як Том, можуть урятувати світ, адже відродження людства розпочинається з духовного відродження кожної людини.

В оповіданні письменник відтворює зовнішній конфлікт між Томом і натовпом, а також внутрішній конфлікт у душі хлопчика, між звичкою до руйнації та красою, яку він відчув, побачивши усмішку Мони Лізи. Незважаючи на страшні картини майбутнього, Р. Бредбері вірить, що ця краса, увічнена в шедеврах світового мистецтва, знайде свою стежку до людських сердець.

Р. Бредбері здійснив свою мрію — став відомим письменником та опублікував понад 30 книжок. Його твори перекладено понад 40 мовами світу. Він лауреат багатьох літературних нагород і премій. У 2014 р. письменник отримав Національну медаль США у сфері мистецтв. Також на Голлівудській алеї слави його ім'я увічнено в п'ятикутній мідній зірці. На честь митця названо астероїд «9766 Бредбері».

Твори Р. Бредбері українською мовою перекладали *Я. Веприняк, Л. Коломієць, А. Євса, Б. Стороха, В. Митрофанов* та ін.

Теорія літератури

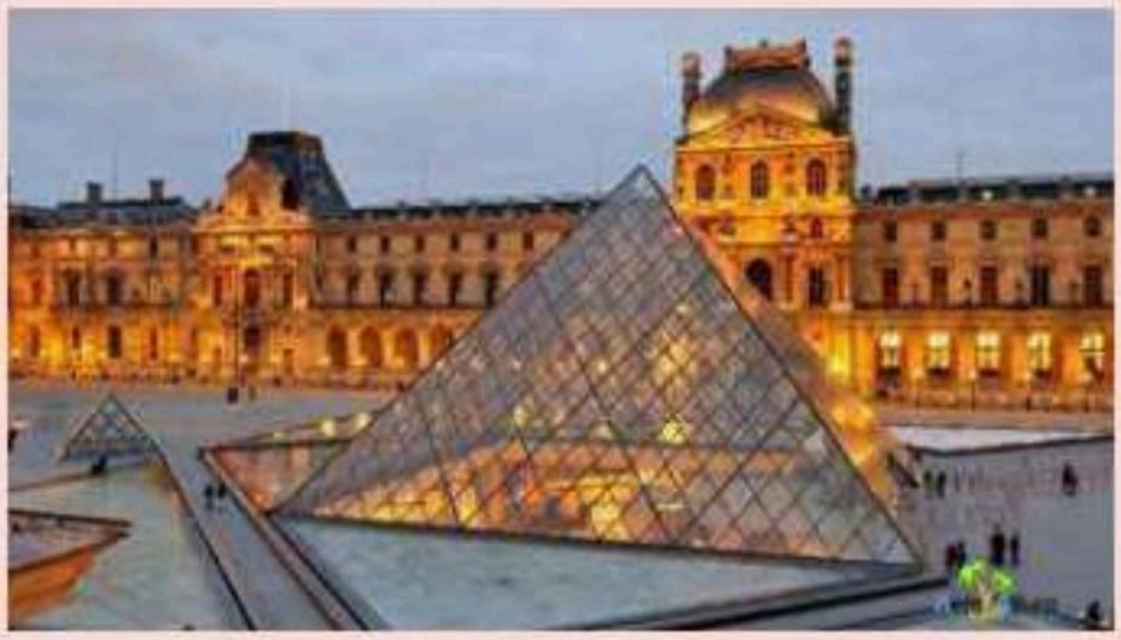
Конфлі́кт — боротьба протидіючих сил у літературному творі, яка визначає розвиток його сюжету. Конфлікт може бути внутрішнім, тобто відбуватися в душі героя, і зовнішнім — між персонажами, а також між героєм та обставинами, які стають на перешкоді до його мети.

Наукóва фантáстика (з грецьк. *phantastikos* — уявне) — жанр художньої літератури, у якому зображено явища й речі, можливі за розвитку сучасної науки й техніки. Твори наукової фантастики ґрунтуються на припущенні письменників щодо майбутнього людства. Основною складовою твору переважно є фантастична ідея: винахід (надсвітловий двигун; робот, здатний мислити; телепорт) або відкриття (подорожі в часі, телепортація, нове джерело енергії), вигадане місце дії (інша планета, паралельний світ), уявне суспільство майбутнього, жива істота або речовина з незвичайними властивостями (чужопланетяни, мутанти), незвичайна ситуація, пов'язана з наукою і технікою.

«Мóна Лíза» (Джокóнда) — відома картина видатного італійського художника Л. да Вінчі. Знаходиться в Луврі в м. Парижі під спеціальним захистом. Це найвідоміший твір мистецтва, визнаний безцінним. Однією з особливостей картини є усмішка Джоконди. Художнику вдалося створити ефект «мерехтливої» усмішки. Якщо диви-

Л. да Вінчі. Мона Ліза (Джоконда). *1503–1506 рр.*

тися на губи Мони Лізи, то зображення «всміхається», а якщо погляд відвести трохи вбік, то усмішка «зникає».

Музей Лувр. *м. Париж (Франція)*

УСМІШКА (1952)

Оповідання

(Скорочено)

На головному майдані черга постала ще о п'ятій годині, коли за вибіленими інеєм полями співали півні та ніде не було вогнів. Тоді довкола, серед розбитих будівель, пасмами висів туман, але тепер, о сьомій ранку, розвиднілося, і він почав танути. Уздовж дороги по двоє, по троє підшиковувалися до черги ще люди, яких привабили до міста свято та базарний день.

Хлопець стояв одразу за двома чоловіками, які голосно розмовляли між собою, але в чистому холодному повітрі звук голосів здавався вдвічі гучнішим. Він притупцьовував на місці й дмухав на свої червоні, у саднах, руки, позираючи то на брудну, з грубої мішковини одежу сусідів, то на довгий ряд чоловіків і жінок попереду.

— Чуєш, хлопче, а ти що тут робиш так рано? — мовив чоловік за його спиною.

— Це моє місце, я тут чергу зайняв, — відповів він.

— Біг би ти, хлопче, звідси та поступився своїм місцем тому, хто знається на цій справі!

— Облиш хлопця, — утрутився, різко обернувшись, один із чоловіків, які стояли попереду.

— Я пожартував, — чоловік поклав руку на голову хлопця, але той похмуро скинув її. — Просто зважив: дивно це — так рано, а дитина не спить.

— Цей хлопець знається на мистецтві. Зрозуміло? — сказав захисник, його прізвище було Грігсбі. — А як тебе звуть, хлопче?

— Том.

— Наш Том, він плюне як слід, уцілить. Правда, Томе?

— Авжеж!

Сміх покотився людською шеренгою. (...)

Том поглянув туди, де черга зникала за зруйнованою вибухом кам'яною стіною.

— Кажуть, вона всміхається, — сказав хлопчик.

— Еге ж, усміхається, — відповів Грігсбі.

— Кажуть, вона зроблена з фарби та полотна.

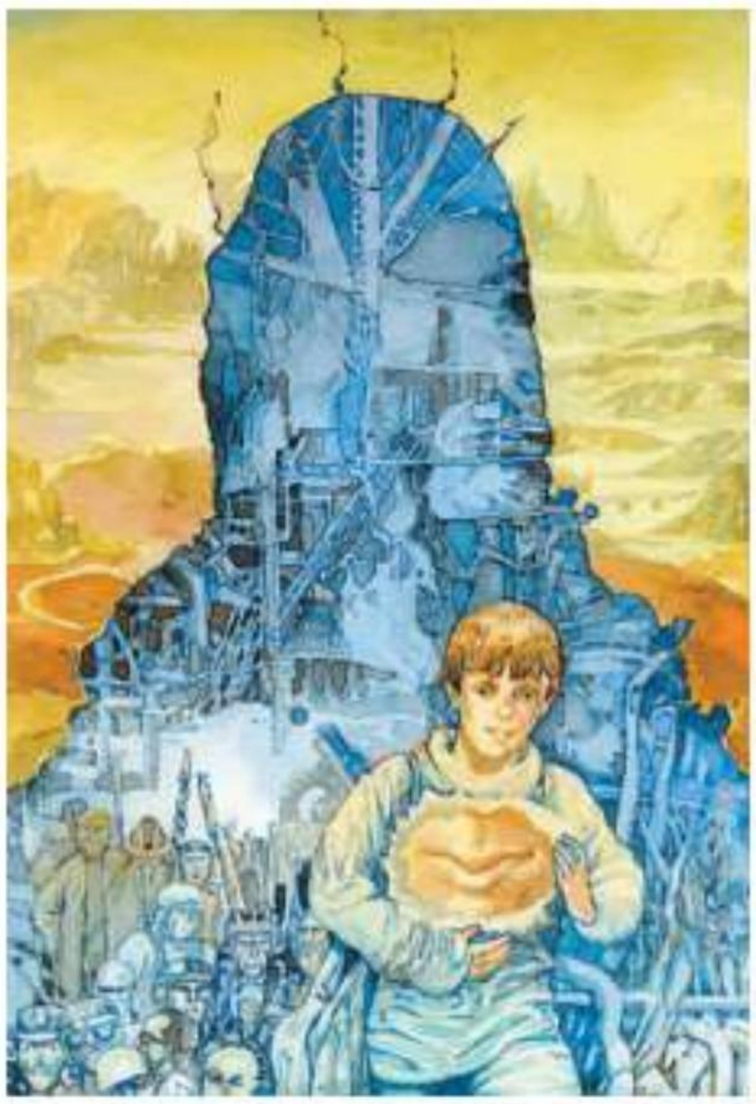
— Правильно. Саме тому й здається мені, що вона несправжня. Та, справжня, я чув, була на дошці намальована.

— Кажуть, їй чотириста років.

— Якщо не більше. Коли вже так казати, нікому не відомо, який зараз рік.

— Дві тисячі шістдесят перший!

— Правильно, так кажуть, хлопче, кажуть. Брешуть. А може, трьохтисячний чи п'ятитисячний. Звідки нам знати! Стільки часу самісінька веремія була... І залишилися нам лише уламки...

В. Бариба. Ілюстрація до оповідання Р. Бредбері «Усмішка»

Вони човгали ногами, поволі просуваючись уперед по холодному камінні бруківки.

— Скоро ми її побачимо? — сумовито протяг Том.

— Іще кілька хвилин, не більше. Вони обгородили її, повісили на чотирьох латунних стовпцях оксамитову мотузку, усе як слід, щоб люди не підходили надто близько. І затям, Томе: жодного каміння, вони заборонили жбурляти в неї камінням.

— Добре, сер.

Сонце піднімалося дедалі вище небосхилом, несучи тепло, і чоловіки зняли вимазані рядна та брудні капелюхи.

— А навіщо ми всі тут зібралися? — спитав, поміркувавши, Том. — Чому ми повинні плювати?

Грігсбі й не глянув на нього, він дивився на сонце, розмірковуючи, котра година.

— Е, Томе, причин безліч. — Він розгублено простягнув руку до кишені, якої вже давно не було, за неіснуючою цигаркою. Том бачив цей рух мільйон разів. — Тут уся справа в ненависті, ненависті до всього, що пов'язане з минулим. Дай-но відповідь мені, як ми дійшли до такого стану? Міста — купи руїн, дороги від бомбардувань — наче пилка, угору-униз, поля ночами світяться, радіоактивні... Ось і скажи, Томе, що це, коли не остання підлота.

— Так, сер, звичайно.

— У тому-то й річ... Людина ненавидить те, що її занапастило, що їй життя поламало. Уже так вона влаштована. Нерозумно, можливо, але така людська природа.

— А чи є хоч хто-небудь чи що-небудь, чого ми б не ненавиділи? — мовив Том.

— Ось-ось! А все ця зграя ідіотів, яка орудувала світом у минулому! От і стоїмо тут із самісінького ранку, кишки судомить, стукотимо від холоду зубами — нові троглодити, ні покурити, ні випити, жоднісінької тобі втіхи, крім цих наших свят, Томе. Наших свят...

Том подумки перебрав свята, у яких брав участь останніми роками. Згадав, як шматували та палили книжки на майдані й усі реготали, наче п'яні. А свято науки місяць тому, коли притягли до міста останнього автомобіля, потім кинули жереб, і щасливці могли по одному разу довбонути машину кувалдою!

— Чи пам'ятаю я, Томе? Чи пам'ятаю? Та ж я розбив переднє скло — скло! Чуєш? Господи, звук який був, розкіш! Тррахх!

Том і справді наче почув, як скло розсипається, виблискуючи осколками.

— А Біллу Гендерсону випало двигун роздовбати. І завзято ж він це зробив, просто майстерно. Бамм! Та найкраще, — продовжував згадувати Грігсбі, — було тоді, коли громили завод, який ще намагався виробляти літаки. Ну й потіши-

ли ж ми душу! А потім знайшли друкарню та склад боєприпасів — і висадили їх у повітря разом! Уявляєш собі, Томе?

Том поміркував.

— Еге ж.

Полудень. Запахи зруйнованого міста отруювали спекотливе повітря, щось порпалося серед уламків будівель.

— Сер, це більше ніколи не повернеться?

— Що? Цивілізація[1]? А кому вона потрібна? Будь-кому, не мені!

— А от я готовий її терпіти, — мовив один із черги. — Не все, звичайно, але було й дещо хороше...

— Нащо марнословити?! — гукнув Грігсбі.

— Е, — наполягав один із черги, — не поспішайте. Ось побачите: ще з'явиться тямуща людина, яка її підлатає. Запам'ятайте мої слова. Людина з душею.

— Не буде цього, — сказав Грігсбі.

— А я кажу, з'явиться. Людина, у якої душа тягнеться до гарного. Вона поверне нам — ні, не стару, а, так би мовити, органічну цивілізацію, таку, щоб ми могли мирно жити.

— Не встигнеш отямитися, як знову війна!

— Чому ж? Може, цього разу все буде інакше.

(Переклад Ярослава Веприняка)

Запитання та завдання

1. Де й коли відбуваються події в оповіданні «Усмішка»?
2. Як Р. Бредбері описує життя людей? Які деталі вразили вас найбільше?
3. Назвіть кольори, з якими у вас асоціюється початок повісті. Обґрунтуйте вашу думку.
4. З якою метою зібралися люди? Якими почуттями вони живуть?
5. Яку роль в оповіданні відіграють діалоги?
6. Про які свята розповідає Грігсбі? Чи відповідає вашому уявленню про свято ця розповідь?
7. Чи брав участь Том у цих святах? Чи подобалися вони йому?

---

[1] *Цивілізáція* — це стан розвитку людства, якому притаманні певний рівень розвитку соціально-політичного життя, економіки, культури та спільних цінностей.

8. Як Грігсбі пояснює поведінку людей під час свят? Наведіть цитату.
9. Що обговорюють люди в черзі? Про що мріють?
10. Чи сподіваються вони на краще життя? Як ставляться до цивілізації? Що, на їхню думку, може повернути мир?

Кінець кінцем і вони ступили на головний майдан. Водночас до міста в'їхав вершник, тримаючи в руці аркуш паперу. Том, Грігсбі та всі інші, накопичуючи слину, просувалися вперед — ішли, приготувавшись, засмаковуючи, з розширеними зіницями. Серце Тома билося часто-часто, і земля палила його босі п'яти.

— Ну, Томе, зараз наша черга, не барися!

По кутках обгородженого майданчика стало четверо поліцаїв, четверо чоловіків із жовтим шнурком на зап'ястях — ознакою їхньої влади над іншими. Вони повинні були стежити за тим, щоб не кидали каміння.

— Це для того, — уже востаннє пояснив Грігсбі, — щоб кожному випало плюнути разок. Зрозумів, Томе? Нумо!

Том завмер перед картиною, дивлячись на неї. У хлопця пересохло в роті.

— Томе, нумо! Спритніше!

— Але, — повільно мовив Том, — вона ж гарна!

— Гаразд, я плюну за тебе!

Плювок Грігсбі блиснув у сонячному промінні. Жінка на картині всміхалася таємниче-сумовито, і Том, відповідаючи на її погляд, відчував, як калатає його серце, а у вухах неначе лунала музика.

— Вона гарна, — повторив він.

— Іди вже, поки поліція...

— Увага!

Черга принишкла. Тільки що вони сварили Тома — став як пень! — а тепер усі повернулися до вершника.

— Як вона називається, сер? — тихо спитав Том.

— Картина? Здається, «Мона Ліза»... Точно «Мона Ліза».

— Слухайте оголошення, — мовив вершник. — Влада постановила, що сьогодні опівдні портрет на майдані буде віддано в руки тутешніх мешканців, аби вони могли взяти участь у знищенні...

Том і отямитися не встиг, як натовп, гукаючи, штовхаючись, борсаючись, поніс його до картини. Різкий звук полотна, що рветься... Поліцаї кинулися тікати. Натовп вив, і руки дзьобали портрет, наче голодні птахи. Том відчув, як його буквально кинули крізь розбиту раму. Сліпо наслідуючи інших, він протяг руку, схопив клапоть лисніючого полотна, смикнув і впав, а поштовхи та стусани вибили його з натовпу на землю. Увесь у саднах, у розірваному одязі, він дивився, як літні жінки жували шматки полотна, як чоловіки розламували раму, розкидали ногами жорсткі клапті, шматували їх.

Лише Том стояв притихлий біля цієї свистопляски. Він зиркнув на свою руку. Вона гарячково притиснула до грудей шматок полотна, ховаючи його.

— Гей, Томе, чого ж ти? — гукнув Грігсбі.

Не кажучи ні слова, схлипуючи, Том побіг геть. За місто, на поранену воронками дорогу, через поле, через мілку річечку він біг, не обертаючись, і стиснута в кулак рука була захована під куртку.

Уже коли заходило сонце, він дістався до маленького сільця та пробіг крізь нього. О дев'ятій годині він був біля розбитої ферми. За нею, у тому, що залишилося від силосної башти, під навісом, його зустріли звуки, які сказали йому, що родина спить — спить мати, батько, брат. Тихесенько, мовчки, він ковзнув до вузьких дверей та ліг, часто дихаючи.

М. Лісогорський.
Ілюстрація до оповідання
Р. Бредбері «Усмішка». *1991 р.*

— Томе? — пролунав у темряві материн голос.

— Де ти вештався? — гримнув батько. — Постривай-но, ось я тобі вранці всиплю...

Брат штовхнув Тома ногою. Йому довелося сьогодні самому поратися на городі.

— Лягай! — стиха шикнула Томові мати.

Том дихав уже рівніше. Довкола панувала тиша. Рука його була щільно-щільно при-

тиснута до грудей. Пів години він лежав так, заплющивши очі. Потім відчув холодне біле світло. Високо в небі плив місяць, і маленький квадратик світла проповзав по тілу Тома. Тільки тепер його рука послабла. Тихо, обережно, прислухаючись до сплячих, Том підняв її, глибоко-глибоко зітхнув, потім, увесь охоплений чеканням, розтиснув пальці, розглядаючи клаптик зафарбованого полотна.

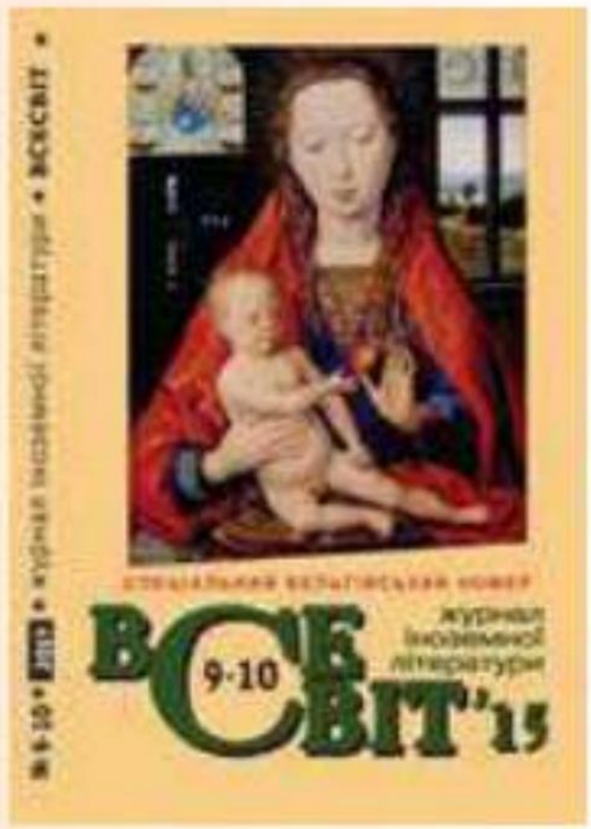
Світ спав, осяяний місяцем.

А на його долоні лежала Усмішка. Він дивився на неї в білому світлі, яке падало з неба, і тихо повторював про себе, знову й знову: «Усмішка... Чарівна усмішка...»

За годину він усе ще бачив її, навіть після того, як обережно склав і заховав. Том заплющив очі, і знову в темряві перед ним — Усмішка. Лагідна, щира, вона була там і тоді, коли він заснув, а світ охопила німа тиша, і місяць плив у холодному небі спочатку вгору, потім униз, назустріч ранку.

(Переклад Ярослава Веприняка)

Українські читачі ознайомилися з творами Р. Бредбері в журналі «Всесвіт», де 1962 р. було надруковано його «Марсіанські хроніки». «Всесвіт» — найдавніший український журнал іноземної літератури, заснований у січні 1925 р. Із 2000 р. виходить друком раз на два місяці. Журнал присвячено іноземній літературі, культурі й мистецтву зарубіжних країн та їхнім зв'язкам з Україною. У журналі надруковано твори в перекладах із 84-х мов світу.

- Висловте свою думку, чи важливе збереження цього журналу для українських читачів.

Запитання та завдання

1. Яке враження справила на Тома картина? Прочитайте виразно цей уривок. Які почуття Тома ви намагалися передати?

2. Як поводилися люди, коли їм дозволили знищити картину?
3. Як називають людей, які знищують культурні цінності, природу? Чи стикалися ви з такими проявами руйнівних дій людей? Чи небезпечні такі дії для людства в цілому? Поясніть на конкретних прикладах.
4. Чому Том не показав клаптик картини своїм рідним?
5. Чому оповідання має таку назву? Чим була для Тома усмішка Мони Лізи?
6. Розгляньте репродукцію картини Л. да Вінчі «Мона Ліза» *(с. 186)*. Поділіться своїми враженнями.
7. Людина в натовпі вважає, що цивілізацію врятує «людина з душею». Поясніть, як ви це розумієте. Чи можна назвати Тома такою людиною?
8. Пофантазуйте, яким ви бачите майбутнє Тома. Підготуйте невеличку інформацію про Тома іноземною мовою, яку ви вивчаєте.
9. У чому полягає основний конфлікт твору Р. Бредбері? Над чим це оповідання змусило вас замислитися?
10. У чому особливість фантастики Р. Бредбері? Назвіть елементи наукової фантастики в оповіданні «Усмішка».
11. Чому твори Р. Бредбері називають *творами-попередженнями*?
12. Чи залишає автор людству надію на порятунок? Обґрунтуйте свою відповідь.
13. Чи можливе таке майбутнє людства, яке описано в оповіданні Р. Бредбері? Подискутуйте, як можна запобігти таким трагічним подіям.
14. Якби ви були режисером/режисеркою кінофільму за твором Р. Бредбері «Усмішка», у якій кольоровій гамі ви б його створили: у чорно-білій чи кольоровій? Обґрунтуйте вашу відповідь.

Думаємо й аналізуємо

- Що вас найбільше вразило під час прочитання оповідання?
- Чи поділяєте ви думку письменника, що мистецтво може змінити майбутнє людства?

Узагальнення

1. Хайку складаються

А із 17 складів
Б із 7 складів
В з 10 складів
Г з 16 складів

2. Конфлікт у літературному творі — це:

А найвища точка напруження
Б боротьба протидіючих сил
В протиставлення героїв
Г несподіване завершення подій

3. Наукова фантастика— це жанр художньої літератури, у якому зображено

А явища й речі, можливі за розвитку сучасної науки і техніки
Б життя на інших планетах
В фантастичних героїв та явища
Г майбутнє людства

4. Запишіть слова, які асоціюються у вас із кожним природним сезоном. Створіть хайку, у якому було б зображено пору року за допомогою цих слів. Який настрій ви намагалися передати в хайку?

5. Розгадайте ребус, у якому зашифроване «сезонне» слово. Який сенс воно має для японців?

6. Розгляньте *«хмару»* слів. Якому твору розділу вона відповідає? Які слова ви додали б?

7. Продовжте речення.

Головною ідеєю хайку Мацуо Басьо є єдність … .
Тома можна назвати «людиною з душею», тому що … .
Ліричному герою вірша Я. Сайферта гора Ржип миліша за великі верхів'я, тому що … .

8. Які художні засоби використовують у ліричних віршах? З якою метою? Наведіть приклади використання художніх засобів у вірші Я. Сайферта «Гора Ржип». Визначте їхню роль у творі.

9. Визначте зміни, які відбуваються в душі Тома впродовж твору. Наведіть цитати на підтвердження ваших висновків *(усно)*.

10. Дайте розгорнуту відповідь на запитання: «Чому оповідання Р. Бредбері називають твором-попередженням?»

11. Прокоментуйте уривок із вірша української поетеси Л. Костенко:

Шукайте посмішку Джоконди.
Вона ніколи не мине…
Любіть травинку, і тваринку,
І сонце завтрашнього дня,
вечірню в попелі жаринку,
шляхетну іноходь коня.

- Чи близький зміст цього уривка головній ідеї твору Р. Бредбері?

12. Як розуміють прекрасне письменники, твори яких подано в розділі підручника? На основі цих творів запишіть ключові слова, які визначають це поняття.

ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ЧИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Більшість із нас не може всюди побувати, відвідати всі міста світу. У нас немає ні часу, ні грошей, ні такої кількості друзів. Усе, що ви шукаєте, існує у світі, але проста людина хіба тільки одну соту може побачити своїми очима, а решту, дев'яносто дев'ять відсотків, вона пізнає через книжку.

Рей Бредбері

- *Як ви обираєте книжки для самостійного читання? Хто вам допомагає в цьому? Які бібліотеки ви відвідуєте?*
- *Які книжки, обрані самостійно, сподобалися вам найбільше? Яким із них ви віддаєте перевагу: паперовим чи електронним?*
- *Прокоментуйте поданий вислів Р. Бредбері.*

Пропонуємо вам для самостійного читання та обговорення твори зарубіжної літератури, які зацікавлять вас і змусять замислитися над важливими життєвими питаннями.

Ознайомтеся зі списком цих книжок. Розгляньте їхні обкладинки *(с. 198)*. Яка з них привернула вашу увагу найбільше? Під час читання подумайте, які важливі питання розглянуто в цих творах, над чим вони змушують вас замислитися, яка їхня основна ідея.

М. А. Г. Енде. «Джим Ґудзик і машиніст Лукас»; *К. Нестлінґер.* «Конрад, або Дитина з бляшанки»; *У. Старк.* «Чи вмієш ти свистати, Юганно?», «Маленька книжка про любов»; *К. Гаґеруп.* «Маркус і Діана»; *А. Ґавальда.* «35 кіло надії»; *М. Парр.* «Тоня Ґліммердал».

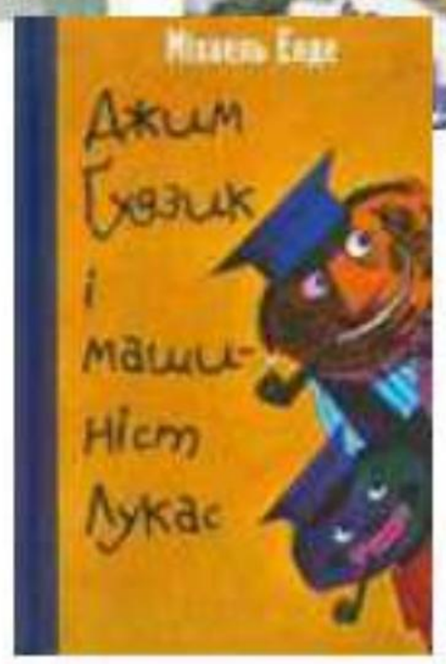
ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ЧИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Крістіне Нестлінгер

(1936–2018)

Австрійська письменниця

Крістіна Нестлінґер народилась у *м. Відні (Австрія)*. Її батько був годинниковим майстром, а мати — вихователькою в дитячому садку. Дівчинка любила читати, навчалася в гуманітарному класі гімназії. Мала багату фантазію і вигадувала історії про дітей, які не хотіли ставати дорослими. Згодом закінчила Віденську академію мистецтв. Про письменницьку кар'єру Крістіна й не мріяла, адже вже мала цікаву професію художника-графіка, ілюструвала книжки. Зміни в її житті відбулися з появою двох дочок. Вона створила для них серію малюнків про неслухняну дівчинку Фредеріку та вигадала кумедні історії, які опублікувала в 1970 р. під назвою «Рудоволоса Фредеріка». Книжка мала великий успіх у читацької аудиторії. З того часу К. Нестлінґер присвятила себе літературній творчості.

Невдовзі одна за одною з'являються її нові книжки: *«Діти з дитячого підземелля»*, *«Троє поштових грабіжників»* (1971), *«Геть огіркового короля!»*, *«Чоловік для мами»* (1972), *«Чорний пан і великий собака»*, *«Лети, колорадський жук!»*, *«Маленький пан береться за справу»* (1973), *«Конрад, або Дитина з бляшанки»* (1975).

К. Нестлінґер — лауреат понад 30-ти літературних премій. Серед них — Міжнародна премія імені Г. К. Андерсена (1984), Премія пам'яті А. Ліндґрен (2003).

Письменниця має у творчому доробку вірші, оповідання для найменших, дитячі детективи, фантастичні повісті, літературні казки. Книжки К. Нестлінґер перекладені 38-ма мовами.

У повісті-казці ***«Конрад, або Дитина з бляшанки»***, яку ми пропонуємо вам прочитати, мисткиня також звертається до проблеми стосунків дітей і дорослих, справжньої дружби між однолітками.

Головним героєм твору є Конрад — незвичайний хлопчик із бляшанки, який намагається пристосуватися до життя в реальному світі. Його зробили на заводі. Він ідеальна дитина — чемний, сумлінний, розумний і чесний, але від цього страшенно нудний. Конрад спантеличує свою нову маму, пані Бартолотті, яка не може бути ідеальною. Вона полюбляє нездорову їжу, неохайна, не знає, чим нагодувати дитину, що потрібно робити з хлопчиком. Накупивши йому іграшок і морозива, жінка забуває купити зошити й олівці для школи.

Аптекар пан Егон, який дружить із Берті, береться виховувати Конрада та намагається бути йому за батька. Він підтримує «досконалість» Конрада. Тож хлопчик не знає, кого слухатися, прагне догодити і батькові, і матері. З розвитком подій Конрад позбувається своєї досконалості, і в цьому йому допомагає звичайна дівчинка Кіті. Чим закінчилася ця фантастична історія, ви дізнаєтеся, прочитавши повість.

КОНРАД, АБО ДИТИНА З БЛЯШАНКИ (1975)

Повість-казка

(Скорочено)

Пані Берті Бартолотті сиділа в кріслі-гойдалці й снідала. Вона випила чотири чашки кави, з'їла три булочки з маслом

і медом, двоє некруто зварених яєць, скибку чорного хліба із шинкою та сиром і скибку білого хліба з паштетом із гусячої печінки. Снідаючи, вона гойдалася, — бо крісло-гойдалка на те й зроблене, щоб у ньому гойдатися, — тому на її халаті з'явилися руді плями від кави й жовті від яєць. (...)

Скільки їй було років, пані Бартолотті нікому не казала, тому ніхто й не знав цього. І тому вона була різного віку. (...)

Надивившись на себе в дзеркалі, пані Бартолотті нарешті повернулася до кімнати. Саме тієї миті пролунав дзвінок.

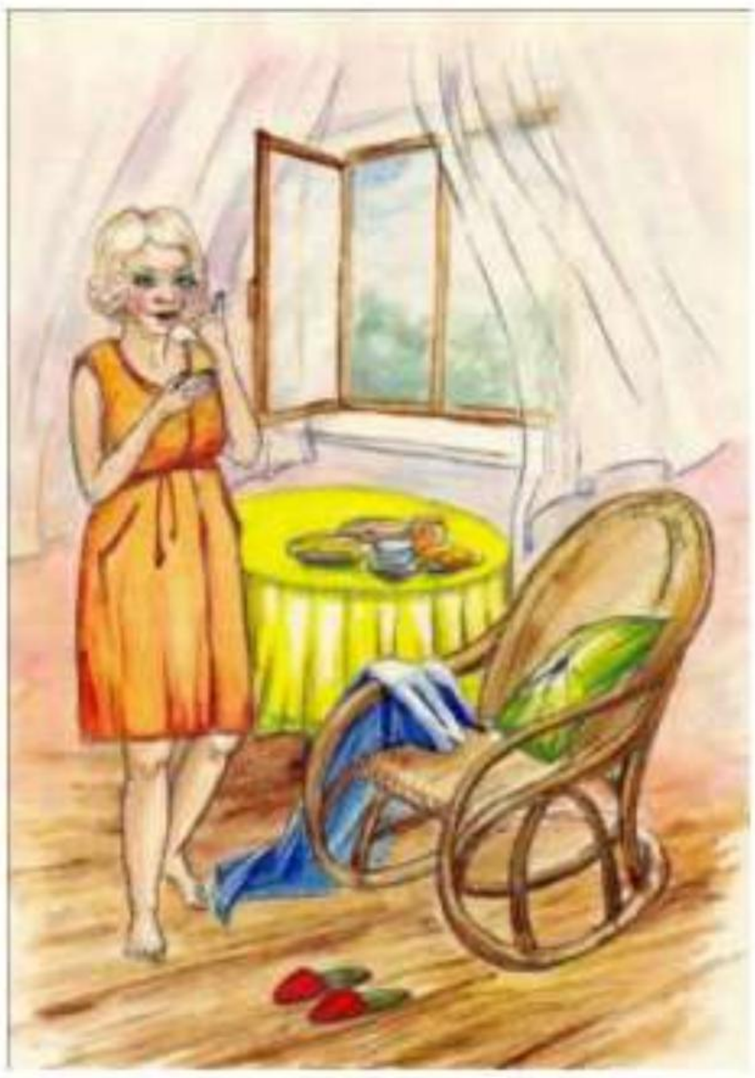
Вона злякано здригнулася, бо завжди чекала носія грошових переказів. Часом той справді приходив до неї і приносив гроші. Залежно від того, який завбільшки був килим, що його пані Бартолотті продала.

Пані Бартолотті ткала найкращі й найбарвистіші в місті килими.

Той, хто так гучно й довго дзвонив, стоячи за дверима, не був носієм грошових переказів. Виявилося, що то носій посилок. Відсапуючись, витираючи піт із лоба, він показав на великий, обгорнений білим папером пакунок і мовив:

— Важкенний, хай йому біс. Кілограмів двадцять, не менше!

Потім носій посилок затяг пакунок через передпокій до кухні, пані Бартолотті розписалася на квитанції та дала йому п'ять шилінгів на чай. (...)

К. Сірик. Ілюстрація до повісті-казки К. Нестлінґер «Конрад, або Дитина з бляшанки»

«Це не вовна, — міркувала вона. — Де там! Вона не така важка. Такий пакунок вовни важив би щонайбільше п'ять або шість кілограмів».

Пані Бартолотті підвелася, обійшла пакунок, шукаючи адресу відправника, але не знайшла. Не знайшла вона її і тоді, коли, натужившись, перевернула пакунок, щоб поглянути на нього знизу. (...)

Пані Бартолотті взяла ножиці й перерізала шнурок. Потім зірвала з пакунка білу паперову обгортку й від-

крила картонну коробку. Під накривкою вона побачила блакитну деревну вовну, а на ній блакитний конверт. На конверті було написано: «Пані Берті Бартолотті». (...)

Вона розпечатала конверт, витягла згорнутий учетверо аркушик паперу й прочитала:

«Вельмишановна пані Бартолотті!

Надсилаємо Вам замовлений товар. Дуже шкодуємо, що надсилаємо його з таким запізненням, але, у зв'язку з перебудовою нашого підприємства, у нас несподівано виникли труднощі, які ми аж тепер змогли подолати. Якщо Вам, — хоча ми цього не думаємо, — уже не потрібний наш товар, то Ви, звичайно, можете повернути його нам поштою за свій кошт; але ми змушені попередити Вас, що, з міркувань гігієни, приймаємо тільки невідкривані бляшанки».

Унизу стояв підпис: «Гунберт», чи «Гонберт», чи «Монберт».

А ще нижче було дописано:

«Товар у бездоганному стані, наше підприємство кілька разів перевіряло його, перш ніж надіслати замовникові».

Витягши з коробки вовну, пані Бартолотті побачила під нею велику блискучу бляшанку, заввишки як чоловіча парасоля. На одному денці було написано «ВЕРХ», на другому — «НИЗ», а збоку — «Папери всередині!». Коли пані Бартолотті відірвала стрічку, верхня частина бляшанки повисла навскоси над нижньою. Запахло карболкою, лікарнею та озоном.

Вона вся затремтіла, від кінчиків вибіленого волосся до полакованих у ясно-зелений колір нігтів на ногах, похитнулась і впала на ослінчик. Бо те, що сиділо в бляшанці, раптом приязно кивнуло їй головою і сказало:

— Добрий день, люба матусю!

Вона побачила в бляшанці зморшкуватого карлика. Його зморщений рот вимовив:

— Люба матусю, живильний розчин у накривці.

Пані Бартолотті налила у відро вісім кухлів води й виси-

К. Сірик. Ілюстрація до повісті-казки К. Нестлінґер «Конрад, або Дитина з бляшанки»

пала в неї живильний порошок. Той розчин був темно-рудого кольору. Нарешті пані Бартолотті почала поволі лити воду на голову зморщеному карликові. Карлик усю воду вбирав, і його зморшки його вирівнювалися. Скоро він став схожий не на карлика, а на звичайну дитину.

Так пані Бартолотті вилила всі чотири літри. Перед нею тепер стояв хлопчик, якому можна було дати років сім. У нього була гладенька, ніжна дитяча шкіра здорового смаглявого кольору, рожеві щоки, блакитні очі, білі зуби й біляві кучері.

Хлопчик виліз із бляшанки й подав пані Бартолотті блакитний конверт. Вона взяла його в руки. Конверт був пластмасовий, зварений по краях, щоб усередину не потрапила волога. На ньому було надруковано чорними літерами: «ПАПЕРИ».

Пані Бартолотті взяла ножиці й надрізала конверт із того боку, де була пунктирна лінія. У конверті виявилися метрика, посвідчення про громадянство й медична довідка.

У метриці було написано:

«Батько: Конрад Август Бартолотті.

Мати: Берті Бартолотті.

Дата народження: 23.10.1967.

Місце народження: невідоме».

А ще пані Бартолотті знайшла в конверті картку із зубчастими берегами з особливого тисненого паперу, на якій блакитним чорнилом було гарно виведено:

«Дорогі батьки!

От і здійснилося ваше палке бажання. Ми, виробники, зичимо вам щастя та великої втіхи від вашого нащадка. Хай він завжди дає вам радість, виправдовує ті сподівання, які ви покладали на нього й на нашу фірму. Наша фірма зробила все, щоб забезпечити вас радісним, ласкавим і здібним нащадком. Тепер зробіть те, що залежить від вас! У вас, напевне, не виникне великих труднощів, бо з нашими виробами дуже легко поводитися й легко доглядати, тим більше, що в нашому технічно досконалому кінцевому продукті немає природних вад.

І ще одне прохання! Ваш нащадок так сконструйований, що, крім звичайного догляду й піклування, потребує також прихильності» (...).

— У тебе немає ніякого одягу? — запитала пані Бартолотті.

— Мені сказано, що я отримаю одяг тут, — відповів Конрад.

Пані Бартолотті принесла із шафи в передпокої свою грубу плетену кофту й накинула її хлопцеві на плечі. Конрад перестав цокотіти зубами.

Він глянув на довгі рукави рожевої кофти й запитав:

— Тепер така мода для семиріч-них хлопчиків?

— Ні, ні, — відповіла пані Бартолотті. — Хлопчики носять інакше вбрання. Це моя кофта. Я ж не знала...

— Чого ви не знали? — запитав Конрад.

— Ну... що вони пришлють тебе.

— Нас посилають тільки на замовлення!

Пані Бартолотті здалося, що в Конрадовому голосі забринів докір.

— Чи, може, відділ збуту переплутав адресу?

Тепер пані Бартолотті здалося, що голос у Конрада посумнішав.

— Ні, ні, — швидко заперечила вона. — Відділ збуту нічого не переплутав, певне, що ні, тільки... тільки я не знала, що ти прибудеш сьогодні, думала, через тиждень або через два тижні!

— А ви раді, що я вже тут, мамо? — запитав Конрад.

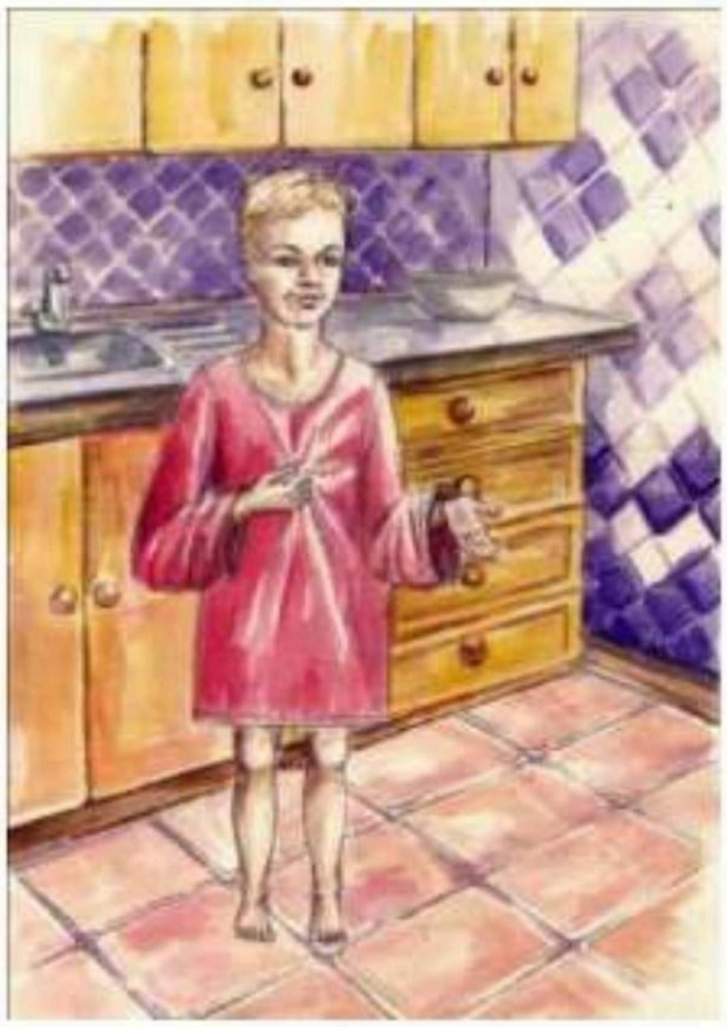
— Так, я дуже рада, що ти вже тут, Конраде, — відповіла пані Бартолотті.

Хлопчик усміхнувся.

Пані Бартолотті повела його до спальні. Конрад ліг на ліжко й одразу заснув. (...)

* * *

Пан Егон був у чорному костюмі й сірій краватці. У руці він тримав букетик фіалок.

К. Сірик. Ілюстрація до повісті-казки К. Нестлінґер «Конрад, або Дитина з бляшанки»

— Я маю два квитки в оперу, — сказав він.

— А я маю чудову дитину, — відповіла йому пані Бартолотті.

— Як? Що?

Тієї миті до передпокою зайшов Конрад. Він підступив до пана Егона, уклонився йому, подав руку та привітався:

— Добрий вечір, пане!

— Це мій син, — мовила пані Бартолотті. — Йому сім років, і звати його Конрад.

Пан Егон зблід. Пані Бартолотті відчула, що йому треба все пояснити. Але не хотіла нічого пояснювати перед хлопцем, тому сказала:

— Конраде, серденько моє, мабуть, по телевізору показують дитячу програму!

— От і добре! — мовив хлопчик і швидко пішов до вітальні.

Пані Бартолотті почала розповідати про свою пригоду.

— Яка прикра історія, — мовив пан Егон. — Відішли його назад.

— Як тобі не соромно! — сказала пані Бартолотті. Вона схопила його за руку й повела до дверей вітальні. — Глянь, — прошепотіла вона.

На стільці перед телевізором пан Егон побачив Конрада в блакитній шапочці із золотим дзвіночком. Очі в нього були широко розплющені, рот розтулений, вуха червоні, мов буряк, русяве волосся, що вибилося з-під шапочки, скуйовджене, а вказівний палець правої руки притиснутий до кінчика носа. Надзвичайно вродлива, мила, беззахисна дитина.

— Ні, — промовив пан Егон і скрушно похитав головою, — цього хлопчика не можна відсилати назад!

— Отож-бо! — мовила пані Бартолотті.

* * *

Конрадові й досі ще не хотілося по-справжньому їсти.

— Може, з'їси цукерок? — запитала пані Бартолотті.

— Солодощі ввечері, перед сном, дуже-дуже шкідливі, — відповів він.

Та пані Бартолотті однаково дала йому шоколадну цукерку з малиновою начинкою і мигдалем. (...)

— Дякую, дуже смачна цукерка, але мені тяжко.

— Пусте, — засміялася пані Бартолотті. — Від однієї маленької цукерки не буває тяжко в животі. Щоб було тяжко, треба з'їсти їх цілу торбинку!

Конрад похитав головою і пояснив, що йому від цукерки тяжко не в животі, а на душі, оскільки їсти цукерки перед сном заборонено. (...)

— Це зветься «почуттям провини», — пояснив Конрад, — і готові вже діти, які цього не засвоїли, узагалі не виходять із фабрики.

Сказавши це, він злякано замовк, бо не мав права говорити про фабрику, якщо на те не було нагальної потреби.

— Який жах! — промовила пані Бартолотті.

Зате пан Егон вигукнув:

— Такого чудового хлопця я зроду не бачив! Якби всі діти були такі, я б давно завів собі сина чи дочку! Такий вихований, ласкавий, ґречний, чемний семирічний хлопчик — просто скарб! (...)

За кілька хвилин Конрад лежав у ліжку й спав, мов янголятко, як висловився пан Егон. Пані Бартолотті сиділа зі своїм гостем у вітальні.

— Завтра тобі доведеться піти з Конрадом до школи й записати його туди, — сказав пан Егон.

(Переклад Євгена Поповича)

Запитання та завдання

1. Що ви дізналися про пані Бартолотті? Якої вона була вдачі? Чи можна її вважати розсудливою та організованою людиною?
2. Прочитайте виразно фрагмент, у якому описано появу Конрада в оселі пані Бартолотті? Які емоції викликав у вас цей уривок?
3. Знайдіть опис зовнішності Конрада. Чи відрізняється він зовні від звичайних дітей?
4. Як поводиться Конрад, опинившись у пані Бартолотті? Доберіть слова для опису його вдачі та поведінки.
5. Яке почуття є головним для Конрада?
6. Чому хлопчик нагадує пані Бартолотті та панові Егону янголятко? Чому вони вирішують його залишити?

ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ЧИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ

7. Створіть кілька малюнків для мальопису за цією частиною твору *(за бажанням)*. Які епізоди ви обрали? Які репліки персонажів розмістили б до малюнків?

* * *

Другого дня пані Бартолотті прокинулася раніше, ніж звичайно, і глянула на Конрадове ліжко навпроти. Воно було порожнє. Пані Бартолотті перелякано схопилася з ліжка, — на мить їй здалося, що Конрад їй приснився. Вона помчала до вітальні й побачила там хлопчика в кутку серед іграшок. Він уже вмився, причесався й тепер складав кубики. Складаючи їх, він проказував:

— Це одиниці, це десятки, а це сотні.

— Що ти робиш, Конраде?

— Учуся рахувати, — відповів хлопець. — Я ж завтра піду до школи. Тому хочу добре підготуватися. (...)

Конрад випив каву, з'їв омлет, булочку з маслом і булочку із шинкою.

— Ти, видно, дуже голодний, — мовила пані Бартолотті.

— Ні, — відповів хлопчик, — я вже дуже ситий, насилу їм.

— То не їж.

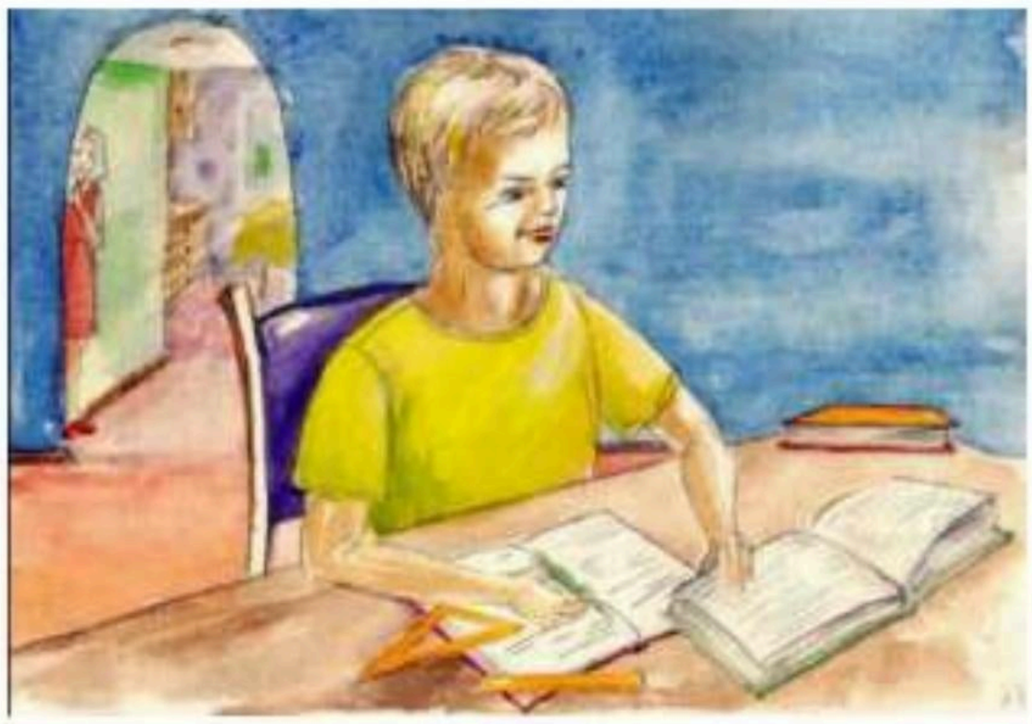
— Але ж треба з'їсти все, що покладено на тарілку, — пояснив Конрад.

Пані Бартолотті швидко забрала зі столу решту булочок, чималий шматок шинки й сир і сховала в буфет. Тепер на столі не було нічого їстівного, і Конрад з полегкістю зітхнув.

— Я хотів би сьогодні підготуватися до школи. Я вже вмію рахувати, писати й читати. У нас був добрий підготовчий курс. Але, звичайно, я не знаю, що встигли засвоїти діти мого віку в тутешній школі. Підіть, будь ласка, до якогось семирічного школяра й позичте в нього шкільні підручники, щоб я зміг їх переглянути.

Пані Бартолотті спустилася на другий поверх. Там мешкали Рузіки. Їхня дочка Кіті мала сім років і ходила до другого класу. Двері відчинив пан Рузіка. За ним стояла Кіті й дивилася на гостю. (...)

— Ви чогось хотіли? — запитав пан Рузіка.

К. Сірик. Ілюстрація до повісті-казки К. Нестлінґер «Конрад, або Дитина з бляшанки»

— Мій син завтра йде до школи й хотів переглянути підручники. А ваша дочка також ходить до другого класу, то я подумала собі: чи не позичили б ви йому ці книжки на сьогодні до вечора. А ввечері я їх поверну.

— Авжеж, позичимо залюбки! (...)

Конрад страшенно зрадів, коли отримав читанку й підручник із математики. (...)

Пані Бартолотті принесла йому олівця, кулькову ручку й багато паперу в лінійку та клітинку. Він почав рахувати, гортати підручники, читати вголос і про себе, писати слова й речення. Прочитавши якесь речення чи зробивши підрахунок, він щоразу кивав головою. (...)

Згодом пан Егон почав перевіряти, як хлопчик знає математику. І не тільки задачі з перших сторінок, а й найважчі, з останніх сторінок. Конрад розв'язував їх усі. Здебільшого навіть швидше за пана Егона. Читати він також умів, як дорослий, і писав без помилок.

— Цій дитині не місце ні в першому класі, ні в другому! — захоплено вигукнув пан Егон. — Йому треба йти до третього або й до четвертого класу! (...)

* * *

Зі школи спершу сипнув гурт хлопців, потім гурт дівчат, далі гурт хлопців і дівчат, й аж тоді з'явився Конрад.

Він побачив пані Бартолотті та пана Егона й рушив до них. Услід йому хтось гукнув:

— Бартолотті в болоті, Бартолотті в болоті!

Конрад не оглянувся.

Коли вони повернули на вуличку, де мешкала пані Бартолотті, то помітили, що за ними біжить Кіті Рузіка й махає рукою. Пані Бартолотті зупинилася.

— Добрий день, пані Бартолотті! — мовила вона. Панові Егону дівчинка тільки вклонилася, а Конрадові всміхнулася. — Сьогодні в мене день народження, — повела вона далі. — Я запросила дітей. Я була б дуже рада, коли б і ти прийшов. Ми збираємось о третій! Бувай! До третьої!

За п'ять хвилин до третьої Конрад стояв уже біля дверей у передпокої, готовий іти на іменини. Він тричі вмився, двічі причесався та взувся в щойно начищені черевики. У руках він тримав коробку з-під взуття, загорнену в тонкий рожевий папір. Зверху на коробці був пришпилений зелений бант із двадцяти кілець. А рожевий папір пані Бартолотті весь помалювала маленькими червоними серцями. У коробці був запакований іграшковий сервіз.

— Ну, Конраде, — мовила пані Бартолотті, — тобі можна вже йти.

— Ще немає третьої, — завагався хлопчик.

— Кілька хвилин не мають ніякого значення, — сказала пані Бартолотті.

Та Конрад і далі вагався. На сходах знадвору почулися голоси й сміх. Голоси були дитячі.

— Чуєш, інші гості вже йдуть, — мовила пані Бартолотті.

Конрад кивнув головою, але не рушив із місця.

— І Флоріана запрошено, — сказав він.

— А Флоріан хороший хлопчик? — запитала пані Бартолотті.

— Це той, що кричав мені вслід: «Бартолотті в болоті», такий великий і товстий.

Потім він запитав, чому є діти, що без будь-якої причини дражнять інших дітей. Проте пані Бартолотті не могла йому цього пояснити, принаймні не могла знайти пояснення так швидко. Коли він був уже на сходах, вона гукнула йому навздогін:

— Якщо той Флоріан, той негідник, знову дражнитиме тебе, дай йому пару гарячих!

Конрад зупинився.

— Дати пару гарячих? — запитав він. — А що це означає?

Пані Бартолотті вигукнула:

— Дай йому ляпаса, ось що це означає! Трісни його, синку, по довбешці, заціди йому у вухо, дай по мармизі так, щоб у нього свічки в очах засвітилися!

Конрад похитав головою.

— Цього мене теж не навчили! — сказав він і пішов сходами вниз. (...)

* * *

Конрад уже три тижні жив у пані Бартолотті. Кожного дня за чверть до восьмої на другому поверсі на нього чекала Кіті, спершись на поруччя, і вони разом ішли до школи. І майже щоранку на розі на них чекав Антон. Він ішов за ними й бурчав:

— Начувайтеся!

А на розі головної вулиці на них чекав Флоріан. Він приєднувався до Антона й вигадував лайливе слово на кожну літеру абетки. Хлопець кричав:

— Аферист, бовдур, вовкулака, галайда, довбня, егоїст, єхидна, жаба, зайда, ірод, їжак, йолоп, квач, лобур, мармиза, нюня, опудало, потороча, рило, свиня, телепень, урвиголова, фертик, хвалько, цап, чортяка, шелихвіст, ящірка!

Кіті охороняла Конрада й дорогою додому, коли вони поверталися разом. Коли Кіті не було з Конрадом, Флоріан не боявся. Він шпурляв у нього камінцями, підставляв йому ногу, бив його кулаком у живіт або штурхав ногою ззаду. Решті дітей це подобалося. Вони страх як не любили Конрада. Учителька, пані Штайнц, щонайменше тричі за урок казала їм: «Беріть приклад із Конрада!». А це їм не подобалося. І коли ніхто в класі не міг розв'язати задачу, пані Штайнц казала: «Конрад, напевне, її розв'яже!» І Конрад справді розв'язував задачу. Це також анітрохи не подобалося дітям. Крім того, Конрад знав, як треба писати кожне слово. І писав дуже гарно, умів, читаючи вголос, правильно ставити наголос у реченні, не крутився на місці, ніколи не балакав і не їв на уроках, не жував гумки, дивився тільки на пані Штайнц

та уважно слухав її. Певна річ, це страшенно дратувало решту дітей. Якби він хоч пас задніх на фізкультурі, як часто буває з найкращими учнями. Але ж ні! Він єдиний у класі миттю піднімався по канату аж до самої стелі в спортивній залі й мав голос, про який учителька казала: «Ангельський голос, чистий, як дзвіночок, аж серце мліє, як він заспіває!»

— Нам ще бракувало такої цяці, — казали діти в класі. — Проклятий вискочень! Де він узявся на нашу голову?!

Конрад не знав, як поводитися з нормальними дітьми, і справді робив багато помилок. Наступного дня на третьому уроці була контрольна з математики. Фреді, з яким Конрад сидів за однією партою, тихо запитав його:

— Скільки буде дванадцять помножити на дванадцять, відняти сімнадцять і додати тридцять шість?

Але Конрад не відповів йому, бо пані Штайнц попередила:

— Щоб я жодного слова не чула під час контрольної роботи!

Фреді, який дуже погано знав математику, ще тричі запитав у нього те саме. Нарешті Конрад відповів йому:

— Мені заборонено підказувати тобі.

Фреді розсердився і відтоді так само не злюбив Конрада, як і Флоріан.

Під час перерви Анна-Ліза ляснула лінійкою по вікні, і скло тріснуло. Учительки не було в класі. Коли вона повернулася й побачила тріснуту шибку, то почала допитуватися, хто її розбив. Ніхто не зізнавався. Анна-Ліза порпалась у своєму ранці, наче шибка її зовсім не стосувалася. Пані Штайнц почала питати всіх по черзі. Учні, яких вона питала, удавали, що нічого не знають. І тоді вчителька звернулася до Конрада:

— Конраде, ти бачив, хто розбив шибку? Якщо бачив, то повинен сказати. Це твій обов'язок.

І Конрад сказав, що шибку розбила Анна-Ліза. Увесь клас обурено загув, лише вчителька була дуже задоволена.

Аптекар Егон, побувавши на батьківських зборах, дуже запишався, коли довідався, що Конрад — «справжній скарб» і що «такий учень — мрія кожного вчителя».

Кіті Рузіка, звичайно, знала, як Конрад поводиться в школі. Він розповідав їй про все, і діти також розповідали.

І після обіду, коли Кіті приходила до Конрада або він до неї, вона казала:

— Конраде, чому ти не підказав Фреді? Конраде, не можна виказувати товаришів! Конраде, не треба записувати, хто виходить із класу!

Кіті пробувала пояснити Конрадові, що діти не любитимуть його, якщо він і далі так поводитиметься. Вона вмовляла його, але Конрад сумно хитав головою і казав:

— Нічого не вийде, Кіті, мене таким зробили й так навчили! Я не можу інакше!

Кіті щодня казала Конрадові:

— Конраде, тобі треба змінитися!

* * *

Одного разу після обіду Кіті сиділа у вітальні з Конрадом і пані Бартолотті.

У двері подзвонили. Три довгі дзвінки. Виявилося, що то поштар. Він приніс рекомендованого листа. Конверт був великий, цупкий, блакитного кольору. Такий самісінький, як і той, що був у пакунку з Конрадом. І без зворотної адреси.

— Мамо, це ж лист із фабрики. Ви можете перед Кіті спокійно говорити про це. Вона все знає.

Пані Бартолотті витягла блакитний конверт із кишені й віддала його Кіті. Кіті взяла складений учетверо блакитний аркуш, розгорнула його й почала читати:

«Вельмишановна пані Бартолотті,

Як виявилося під час перевірки нашого відділу збуту, сталася прикра помилка. Через неточність у роботі нашого комп'ютера Ви отримали семирічного хлопця, який Вам не належить. Тому просимо Вас негайно повернути його.

Просимо негайно підготувати хлопця, щоб наш відділ обслуговування якнайшвидше забрав його й передав справжнім батькам.

Будь-які Ваші протести будуть даремні, і про звернення до суду не може бути й мови.

Ми дуже шкодуємо, що так сталося.

З глибокою повагою...»

Кіті затнулася, піднесла листа ближче до очей і сказала:

— Я не можу прочитати підпису, якийсь Гонберт чи Монберт!

— Мені байдуже, який там підпис, хай би його чорти забрали! — озвалася переривчастим голосом пані Бартолотті.

Вона тихо сказала:

— А що ж робити, коли він належить не мені, а крім того, я не вмію добре куховарити, й Егон каже, що я погана мати!

Досі Конрад сидів тихо, мовчки, напружений. Тепер він схопився та крикнув так гучно, як ще ніколи не кричав:

— Ви моя мати! І хороша мати!

— Чуєте? — вигукнула Кіті. — Він хоче бути тільки у вас!

— Тоді треба щось придумати проти тих зануд! Щось зробити, щоб вони не забрали тебе!

— Увічливо напишіть їм, що я хочу залишитися тут, — запропонував хлопець.

— Це смішно, — сказала Кіті. — Людям, які шлють такі листи... — Вона взяла зі столу блакитний аркуш і подерла його на шматки. — Таким людям байдуже, що ти хочеш, а чого не хочеш, Конраде!

— Вона каже правду, — підтримала її пані Бартолотті. — Нам треба придумати щось дуже хитре.

* * *

Конрад сидів біля столу у вітальні пана Егона, обклавшись розкритими томами енциклопедії. Побачивши пані Бартолотті, він сказав:

— Мамо, я вже вивчив шістдесят сім нових іншомовних слів, тато щойно перевіряв мене.

Пані Бартолотті позакривала всі томи й сказала:

— А тепер я розкажу про свій план. Вони тебе не знайдуть, для цього їм потрібний певний час, а якщо й знайдуть, ти вже будеш не ти! Відділ обслуговування шукає гарного, дуже чемного, послужливого, слухняного фабричного хлопця, такого, якого вони зробили. — Пан Егон і Конрад знову кивнули головами. — Отже, — пані Бартолотті схвильовано похитала пальцем, — нам треба змінити їхній виріб так, щоб вони й самі його не впізнали.

— Ти хочеш пофарбувати йому волосся? — запитав пан Егон.

— Ну й телепень! — Пані Бартолотті похитала головою, зміряла пана Егона зневажливим поглядом і звернулася до Конрада:

— Який хлопець буде протилежністю гарному?

— Поганий, — відповів Конрад.

— А протилежністю слухняному?

— Неслухняний.

— А протилежністю тихому?

— Галасливий.

— А протилежністю чемному?

— Нечемний.

— А сумирному?

— Зухвалий.

— Бачиш, яким він повинен стати, — сказала пані Бартолотті аптекареві. — Тоді його вже ніхто не впізнає. (...)

* * *

Кіті сиділа з Конрадом біля великого столу у вітальні та вмовляла його:

— Конраде, це ж так просто! Усе виховання зводиться до одного: коли дитина робить щось хороше, її хвалять, а коли вона робить щось погане, її або лають, або не звертають на неї уваги. Отже, за хороше хвалять, а за погане карають. Зрозумів?

Конрад кивнув головою.

— А щоб перевчити тебе, ми робитимемо те саме, тільки навпаки. Отже, за погане хвалитимемо, а за гарне каратимемо. Ти промовиш усі лайливі слова, які знаєш.

— Я не знаю ніяких лайливих слів.

— Неправда, — заперечила Кіті. — Флоріан так часто прозивав тебе всілякими словами, що ти якісь повинен був запам'ятати!

Конрад спаленів.

— Та запам'ятав, але я таких слів не можу вимовити. Мені стискає горло, і вони застряють там.

— Кажи впереміш, одне хороше слово, а одне лайливе, — запропонувала Кіті.

— Ласкава пані, — почав Конрад і крикнув: — Ой!

Крикнув тому, що Кіті вколола його шпилькою в руку. Це був один із способів переучування.

— Бо… бо… бо… бовдур! — видушив нарешті із себе Конрад.

Кіті нахилилася та поцілувала його в щоку. Конрад радісно всміхнувся.

— А тепер кажи навпереміш: «бовдур» і «ласкава пані»! — звеліла Кіті.

Конрад послухався. Після кожного «ласкава пані» Кіті колола його в руку, а після кожного «бовдур» цілувала в щоку.

Через десять хвилин Конрадові перехотілося казати «ласкава пані». Він казав лише «бовдур, бовдур, бовдур» і після кожного слова отримував поцілунок.

— Молодець, Конраде! — захоплено вигукнула Кіті. — Ти засвоюєш науку навдивовижу швидко!

І вона влаштувала йому перший екзамен. Він підійшов до телефону й набрав номер — якийсь 25-79-51.

— Губер слухає, — озвався чоловічий голос.

Конрад ковтнув слину, горло йому стиснуло, на лобі виступив піт.

— Ну, кажи ж! — шепнула Кіті.

— Вибачте, — мовив Конрад у трубку.

Тоді Кіті піднесла йому шпильку до самого носа. Конрад заплющив очі, ще раз ковтнув слину та сказав у трубку:

— Ви бовдур! — І поклав трубку.

Кіті за те поцілувала його в обидві щоки. Вона вирішила, що на сьогодні науки вже досить, і тепер можна гратися.

— Ти принесла вікторину?

— Ні, ми будемо гратися в мальовані стіни, — сказала Кіті й тицьнула йому в руку червону й зелену крейду.

Конрадові, звичайно, не хотілося малювати. Він вважав, що панові Егону це не сподобається.

— Не думай ти про Егона, — сказала Кіті. — Краще подумай, які квіти ти хотів би намалювати.

— З отаким стеблом, — сказав Конрад і перелякано завмер, бо несамохіть намалював на стіні зелену лінію.

— Добре, Конраде! Чудово! Ти молодець! — похвалила його Кіті й засунула йому в рот м'ятну цукерку.

М'ятні цукерки Конрад любив найбільше.

До шостої години він з'їв цілу коробочку м'ятних цукерок і розмалював усі стіни, де не висіли картини. Коли пан Егон після закінчення робочого дня піднявся до вітальні й побачив розмальовані стіни, він мало не вмер на місці, але Кіті нагадала йому:

— Надзвичайні обставини, пане аптекарю...

— ...вимагають надзвичайних заходів, я знаю, знаю! — зітхнув пан Егон.

І тоді Конрад тричі назвав його бовдуром.

— Ви повинні похвалити його, — шепнула Кіті на вухо панові Егону, — а то всі мої зусилля будуть даремні!

Це була найтяжча хвилина в житті пана Егона. Він нахилився до хлопця та сказав йому:

— Як ти добре навчився казати «бовдур», синку. Я пишаюся тобою!

Наступного дня вони розважалися тим, що рвали газети, намащували кремом підлогу під столом і домішували шпинат у малиновий пудинг. За це Кіті поцілувала його по тричі в кожну щоку.

Кіті вже змогла повідомити пані Бартолотті, що Конрад робить грандіозні успіхи.

— Він фантастично змінився! — похвалила його Кіті.

— Може, усе закінчиться добре, — мовила пані Бартолотті.

Та Кіті не була така впевнена й весела, як удавала. Коли ввечері вона поверталася з аптеки, то побачила біля під'їзду чоловіка в блакитному. Він читав газету. Але хто ввечері, у сутінку, стоїть біля під'їзду й читає газету? Кіті це здалося дуже підозрілим. А потім, за вечерею, пані Рузіка розповіла:

— Уявіть собі, сьогодні до мене приходила інспекторка шкільної управи. Питала про Конрада.

Пані Рузіка заявила, що дала інспекторці адресу пана Егона.

— Чи аптекар йому рідний батько, чи не рідний, — сказала вона, — а зі мною він завжди говорив про Конрада як про сина!

* * *

Рівно о восьмій пан Егон підняв жалюзі в аптеці. Під дверима стояла Кіті.

— Що це таке, Кіті? — тихо сказав пан Егон. — Не можна приходити сюди так, щоб тебе всі бачили.

— Уже немає сенсу ховатися, — відповіла дівчинка. — Гляньте на телефонну будку. Хто там стоїть?

— Чоловік у блакитному комбінезоні, — відповів пан Егон.

— А хто стоїть на трамвайній зупинці?

— Жінка в блакитному вбранні.

— А перед квітковою крамницею?

— Чоловік у блакитному костюмі.

— Чи не забагато блакиті для такого похмурого ранку, як вам здається? — запитала Кіті.

— То що, усе пропало? — забідкався пан Егон.

— Нічого не пропало, — відповіла Кіті. — Я зараз іду до Конрада, і ми починаємо працювати за прискореною програмою. Буде невеликий гармидер, щоб ви не лякалися!

— А мені що робити? — запитав пан Егон. — Може, покликати Берті? Вона, по-моєму, сміливіша за мене.

Кіті схвалила цю думку.

Конрад зрадів, що Кіті прийшла так рано.

— Конраде, вони вивідали, де ти, — сказала Кіті. — Ти ще маєш останній шанс!

— Ну, то до роботи! — вигукнув Конрад. Він палав бажанням переучуватися.

* * *

О пів на дев'яту Берті Бартолотті прийшла до аптеки. (...)

О пів на одинадцяту до аптеки зайшов чоловік у блакитному плащі, в окулярах у сріблястій оправі та зі сріблястою текою в руці. За ним з'явився чоловік у блакитному комбінезоні, а потім якесь подружжя в сірому. У жінки був маленький гострий носик, а в чоловіка — величезна лисина.

Жінка із чоловіком сіли на лавку.

— Отримаю я нарешті свого чемного, вихованого хлопчика чи ні? — запитала гостроноса жінка.

К. Сірик. Ілюстрація до повісті-казки К. Нестлінґер «Конрад, або Дитина з бляшанки»

— Зараз, ласкава пані! — запевнив її чоловік в окулярах.

Та Конрад не з'являвся.

— Чого ж він не йде? — запитав чоловік. — Ми замовляли слухняну дитину!

— А він, щоб ви знали, і чує, і не чує, — озвалася пані Бартолотті. — Діти завжди такі. Буває, охрипнеш, балакаючи до них, а вони не чують.

Гостроноса жінка схопилася з лавки й заверещала:

— Та дитина, яку ми замовляли, чує все з першого слова!

— Звичайно, чує, звичайно, — заспокоїв її чоловік в окулярах. — Може, хтось не дає йому спуститися вниз.

— Іду вже, бовдури!

І хлопець на животі ногами вперед з'їхав униз поруччям. А що гостроноса жінка стояла там, де закінчувалося поручня, то він улучив їй ногами в живіт. Ставши на підлогу, Конрад сказав:

— Пардон, бабо, на жаль, я штовхнув тебе навмисне! — Тоді озирнувся та запитав: — А який це йолоп гукав мене?

Гостроноса жінка, тримаючись за живіт, заверещала:

— Пане директоре, і ви мене хочете переконати, що я цього хлопця замовляла?

Директор поправив окуляри й утупився в Конрада.

— Дядечку, а яку я гарну пісеньку знаю! — вигукнув хлопець і заспівав: — «Спи, моє дитятко, носоріг — твій татко, верблюдиця — мати...»

— Світ такого не бачив! — вигукнув лисий чоловік. — І це називається вихована дитина? Ви фірма шахраїв та ошуканців!

— Не галасуй, діду, а то відчикрижу тобі вуса й не матимеш на голові ані волосинки, — сказав Конрад.

Угорі на сходах з'явилася Кіті, перехилилася через поручня й гукнула:

— Конраде, ти голодний?

— Як вовк! — відповів той.

— А що тобі дати?

— Малинового пудингу зі шпинатом! — відповів Конрад.

— Зараз! — крикнула Кіті. — Ми завжди так робимо, я стою нагорі, а він унизу, я шпурляю пригорщу шпинату, а він роззявляє рота!

— Тільки, на жаль, вона часом не влучає! — докинув Конрад.

Директор зняв окуляри, бо нічого не бачив крізь них. Ліве скельце було заляпане пудингом, а праве шпинатом. Підслі-пувато кліпаючи очима, він глянув на Конрада й мовив:

— Не може бути, щоб цей хлопець вийшов із мого підприємства.

— Жахлива дитина! — сказав лисий чоловік.

— Ми краще купимо собі собаку! — мовила його дружина.

Не попрощавшись ні з директором, ні з його помічниками, вони подалися до виходу з аптеки.

Непрохані гості в блакитному мовчки вийшли в задні двері.

Конрад сидів на ящику сухого молока для немовлят. Він був блідий і стомлений.

— Ох, як же мені було важко! — мовив він.

— Бідне моє хлоп'ятко, — сказала пані Бартолотті й погладила його по правій щоці.

— Бідне моє хлоп'ятко, — сказав пан Егон і погладив його по лівій щоці.

— Ти був молодець! — вигукнула Кіті, збігла сходами вниз і поцілувала його.

— Я відтепер завжди маю бути такий? — запитав Конрад.

— Боронь боже! — вигукнув пан Егон.

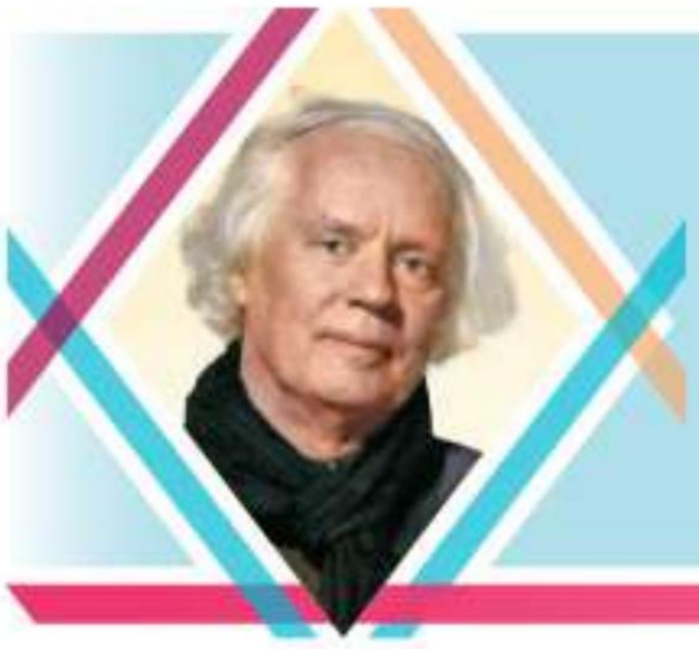
— То я відтепер завжди маю бути такий, як був раніше? — запитав Конрад.

— Боронь боже! — вигукнула пані Бартолотті.
Кіті поклала руки йому на плечі та сказала:
— Ох, Конраде, побачимо, який ти будеш.

(Переклад Євгена Поповича)

Запитання та завдання

1. Що нового ви дізналися про Конрада? Чи мав він незвичайні здібності?
2. Чому однокласники не любили хлопчика? Які його дії викликали в них обурення?
3. Чи подобаються вам поведінка та вчинки Конрада?
4. Як ви оцінюєте дії однокласників Конрада? Чи можна їх вважати жорстокими?
5. Чи знаєте ви, що таке булінг? Чи потрібно протидіяти йому? Як саме? Обґрунтуйте свою думку.
6. Чому Кіті захищала Конрада? Які якості її характеру розкрито в цій дружбі?
7. Перекажіть стисло, що відбулося після того, як пані Бартолотті отримала листа з вимогою повернути Конрада?
8. Чому подружжя, яке «замовило» ідеальну дитину, відмовилося від Конрада?
9. Чи можуть люблячі батьки відмовитися від своєї дитини, навіть якщо вона погано поводиться?
10. Поміркуйте, якими мають бути стосунки між батьками й дітьми.
11. Чому повість-казка закінчується словами Кіті: *«Ох, Конраде, побачимо, який ти будеш»*? Пофантазуйте, як склалося життя Конрада надалі *(усно)*.
12. Подискутуйте: «Чи хотіли б ви жити серед таких ідеальних людей, як Конрад?»
13. Визначте головну ідею повісті-казки «Конрад, або Дитина з бляшанки».

Ульф Старк

(1944–2017)

Шведський письменник і сценарист

Ульф Старк народився в *м. Стокгольмі (Швеція)* у родині лікаря-стоматолога. Його мати рано померла, і батько сам виховував сина.

Цікавість до письменництва в Ульфа з'явилася ще в середній школі. Спочатку він писав книжки для дорослих, але з 1984 р. цілком присвятив себе дитячій літературі.

У. Старк написав майже 30 книжок, які перекладено понад 25-ма мовами. У творчому доробку письменника є і твори з малюнками для найменших, і романи для дітей та юнацтва. У його книжках ідеться про те, як непросто дорослішати й вирішувати свої проблеми. Ці сюжети близькі дітям і підліткам усього світу.

Митець говорить із дітьми про дружбу й самотність, про любов і смерть, про мудрість літніх людей, про радість і сум. Про складне він пише просто, чесно та зрозуміло.

У. Старк багато разів ставав лауреатом і переможцем найрізноманітніших літературних премій та конкурсів, а самого автора часто називають спадкоємцем творчості А. Ліндґрен. У 2000 р. журі Міжнародної премії імені Г. К. Андерсена відзначило його заслуги особливим дипломом.

Його твори удостоєні престижних премій. Як сценарист він адаптував кілька своїх книжок для кінофільмів і написав до них сценарії.

Широку популярність У. Старку принесла повість ***«Чи вмієш ти свистати, Юганно?»*** (1992). Це найулюбленіший твір самого письменника. У ньому розповідається про життя і смерть, кохання і дружбу через сприйняття дітей. Ульф — один із героїв повісті — вважає, що дідусі існують, щоб ловити з онуками рибу й учити їх свистіти. Він переконує в цьому свого друга Берру, у якого немає дідуся. Утім, Ульф знає місце,

де його можна знайти. Так герої повісті знайомляться з дідусем Нільсом, і ця дружба дає їм найважливіший у житті досвід чуйності та любові.

Дідусь самотній, тому спілкування з хлопцями робить його щасливим. Дітям також добре й весело разом із Нільсом, адже він розуміє хлопчиків. Разом вони переживають багато різних пригод: майструють повітряного змія, розпалюють багаття. Дідусь учить хлопців свистіти, а ті дарують йому сигару.

Хлопці назавжди збережуть у серці цю зустріч і дружбу, хоча вона тривала недовго. Повість У. Старка вчить цінувати близьких людей, поки вони поряд, бути щедрими та вдячними.

В Україні У. Старка знають за такими книжками: «Мій друг Персі, Баффало Білл і я», «Чи вмієш ти свистати, Юганно?», «Маленька книжка про любов». Їх переклала українською *Г. Кирпа*.

У квітні 2016 р. У. Старк побував у м. Києві як почесний гість Дитячої програми «Книжкового Арсеналу», де автор презентував твори, які вийшли друком у «Видавництві Старого Лева».

ЧИ ВМІЄШ ТИ СВИСТАТИ, ЮГАННО? (1992)

Повість

(Скорочено)

Якось увечері ми з Беррою гойдалися на саморобній гойдалці, і я сказав йому, що збираюся в гості до дідуся. Там мене пригостять тортом. Адже в дідуся день народження.

— А ще мені дадуть п'ять крон, — похвастався я.

— Тобі що, завжди дають по п'ять крон на день народження дідуся? — поцікавився Берра.

— Ага, — признався я. — Та й взагалі щоразу, як я до нього приходжу в гості.

— Ну і ну! А він у тебе добряк!

Я кивнув.

— Я подарую йому велику сигару.

Берра сумно подивився в небо.

— От якби в мене був дідусь! — зітхнув він. — Чим вони взагалі займаються, дідусі?

— Ну, запрошують у гості, пригощають кавою. Іще їдять свинячі ніжки.

— Жартуєш? — не повірив Берра.

— Та ні, точно. Заливне зі свинячих ніжок — їхня улюблена страва. А іноді вони беруть онуків на озеро порибалити.

— Ну чому в мене немає дідуся?! — засмутився Берра.

— От уже не знаю. Зате можу показати одне місце, де їх видимо-невидимо! Там собі й вибереш.

— Де?

— Завтра покажу, — пообіцяв я. — Ну, мені пора додому. Треба ще одягти білу сорочку та причесатися.

Я так швидко зіскочив із гойдалки, що дошка відскочила й ударила Берру по підборіддю.

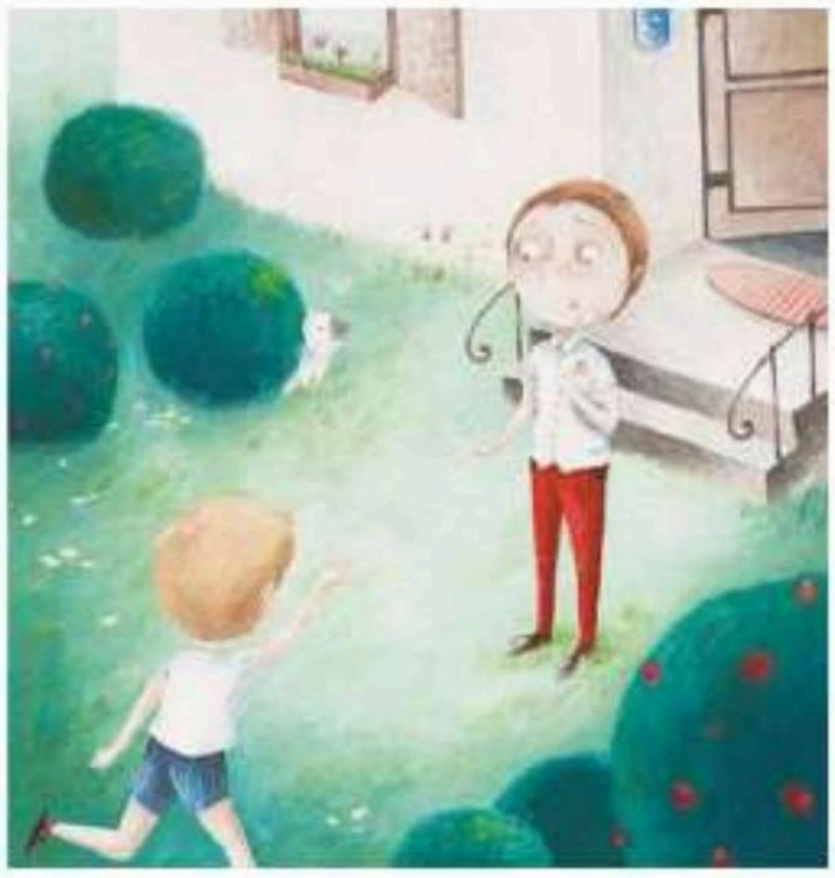
На наступний день я взяв його із собою.

Він навіть умився з такої нагоди. На підборідді в нього був чистий пластир, а в руках він тримав яскраву квітку, яку зірвав у саду Густавсона.

— Ну як, нормальний я вигляд маю? — непокоївся Берра.

Я схвально кивнув. А й справді, Берра рідко виглядав таким чистунчиком.

Ми пройшли мимо хлібного магазину, звідки пахло свіжим хлібом, мимо гаю, де цвірінькали птахи. Проминули каплицю, біля якої зазвичай стоять блискучі похоронні автобуси. І нарешті прийшли.

О. Гринюк. Ілюстрація до повісті У. Старка «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»

— Тут, — сказав я. — Тут ти зможеш знайти собі дідуся. Тут їх повно. І я вказав йому на Будинок для людей літнього віку.

Ми пройшли по темному коридору з картинами на стінах і зупинилися біля одних відчинених дверей.

— Давай заглянемо, — запропонував я.

У кімнаті сидів дідусь у штанях на підтяжках і розкладав пасьянс.

— Ось він! — шепнув я в почервоніле Беррине вухо. — Цей цілком підходящий.

— Так, — погодився Берра, придивившись до нього. — Але, здається, я передумав.

— Безглуздо! — прошепотів я. — Зайди й поздоровайся.

Берра слухняно зайшов у кімнату.

— Здрастуйте! — вигукнув він. — Чи любите ви свинячі ніжки?

— Що таке? — перепитав старий та обернувся в наш бік, так що став помітний пластир на підборідді. — Чи їм я свинячі ніжки? Та ні, я в карти граю сам із собою. А ви хто такі?

— Берра, — представився мій товариш. — Я прийшов вас провідати. Ось квітку приніс.

І він показав квітку, яку до цього тримав за спиною.

Квітка була яскраво-червона, здавалося, обпектися можна.

— Дуже мило, — усміхнувся дідусь. — Заходьте, будь ласка.

Ми ввійшли, і Берра подарував квітку.

— Це тобі, дідусю!

Старий подивився спочатку на квітку, потім — на Берру, потім провів долонею по довгому сивому волоссю.

— Як ти сказав? — перепитав він. — Я — твій дідусь?

— Так, — усміхнувся Берра. — Ось я і прийшов. Раніше не міг.

Тоді дідусь обійняв Берру.

— Ну й виріс же ти! — промовив він і навіть потер рукою очі. — Скільки ж тобі років?...

— Сім.

— Ну і ну! — здивувався дідусь. — Я сиджу тут сам-самісінький, а тут ти з'являєшся!

— Ага, — підтвердив Берра.

— А це хто? — спитав дідусь, дивлячись на мене. — Іще один онучок?

О. Гринюк. Ілюстрація до повісті У. Старка «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»

Берра розсміявся так, що стала помітна дірка замість переднього зуба.

— Та ні, це Ульф. У нього вже є дідусь.

— Нільс, — представився старий і потис мені руку.

Потім він показав нам свою кімнату. Фотографію тітоньки з величезними очима в капелюсі, золотий годинник, опудало птаха й половину лося, яку він сам вирізав із дерева.

— Усе. Більше нічого немає, — зітхнув він, закінчивши показ. — Ну, що тепер будемо робити? У нас тут не дуже розгуляєшся.

— Дідусь Ульфа завжди пригощає його кавою, — підказав Берра.

— Чудова ідея, — зрадів новоспечений дідусь Нільс. — Я тільки капелюх візьму.

У їдальні Будинку для літніх людей було повно-повнісінько дідусів і бабусь.

Поки ми пили каву з булочками, я розповідав про свого дідуся, про його день народження. Раптом Нільс підхопив Берру й поставив на стіл. Потім він постукав ложечкою об склянку, і всі замовкли.

— Це мій онук! — гордо оголосив Нільс. — Його звати Бертиль. Він подарував мені квітку!

Берра почервонів і поспішно зліз на підлогу. Тут до нього підскочила тітонька, на ймення Тора, і заявила, що хоче його краще розгледіти.

— Та хлопчик вилитий ти, Нільсе! — защебетала вона.

— Ага, у нас обох пластирі на підборідді, — погодився Берра.

Тітонька хотіла погладити Берру по волоссю, але Нільс махнув на неї капелюхом.

— Це мій онучок, — гаркнув він, — нічого його чіпати!

Нарешті ми повернулися в кімнату Нільса. Берра потиснув йому руку на прощання.

— До побачення, дідусю! Було здорово!

— Так, приємно, коли тебе провідують, — погодився Нільс.

Він довго стояв у дверях і дивився нам услід. Раптом Берра зупинився.

— Так, зовсім забув.

— Що? — запитав старий.

— Коли провідуєш дідуся, тобі зазвичай дарують на прощання копієчку-другу. Дідусь Ульфа завжди так чинить.

— І скільки ж йому дарують? — поцікавився Нільс.

— Зазвичай дві крони, — відповів я, — а в особливих випадках навіть п'ять.

— Значить, за сьогодні має бути п'ять, — вирішив Нільс і почав шукати по кишенях.

Берра був дуже задоволений своїм новим дідусем. Усю дорогу додому він підкидав у повітря отриману копійку. На наступний день він вирішив знову навідати Нільса. Навіть дощ його не зупинив. Не біда, що волосся намокне! Дідусеві Берра теж приглянувся. Коли ми прийшли, він довго витирав йому волосся рушником.

— А я вже думав, ти мені просто приснився, — примовляв старий.

Тоді Берра ущипнув його за ногу, щоб той зрозумів, що не спить. Ми грали в карти, а дощ стукав у вікно. Потім дідусь дістав фотографію тітоньки з великими очима.

— Вона була моєю дружиною, — пояснив він. — Хочете кави?

— Не знаю, — Беррі не дуже хотілося. — Ось дідусь Ульфа ходить із ним рибалити на озеро.

— Ось як? — зітхнув Нільс.

Він поставив фотографію на місце й став дивитися, як краплі течуть по віконних шибках.

— А я ось не можу з тобою піти, — зітхнув він. — Мені не можна виходити далеко. Загубитися можу. Та й не знаю я, де тут озеро.

— Не біда, — мені захотілося його заспокоїти. — Усе одно ловиться тільки дрібна.

— Певно, булочки краще, — погодився Берра. І ми пішли пити каву. Тьотя Тора крадькома погладила Берру по щоці.

На прощання Берра отримав від дідуся дві крони, а я — таблетку від кашлю.

— Шкода, що нічого не вийшло з рибалкою, — зітхнув Нільс. — Ну, та я щось придумаю.

— Що? — зацікавився Берра.

— Поживемо — побачимо.

На придумування Нільсу знадобився не один тиждень. Якось одного разу ми прийшли до нього, а він стоїть посеред кімнати в пальто.

— Що ж, молоді люди, пора нам подихати свіжим повітрям, — оголосив він.

Але спочатку ми допомогли Нільсу зашнурувати черевики. А Берра до того ж усю дорогу ніс дідусеву сумку.

Коли ми прийшли в парк, Нільс зупинився і зажмурився від сонця, яке стояло прямісінько над трубою Будинку для літніх людей.

— Я і забув, який прекрасний світ!

— Що? — здивувався Берра.

— Чуєте — птахи! — радів Нільс, як маленький.

— Ага.

— Відчуваєте, який запах! — не вгамовувався дідусь.

— Ще б пак! — відгукнувся Берра.

— Ніколи, хлоп'ятка, про це не забувайте! — прошепотів Нільс.

Ми пішли далі. Проминули укриття з інвалідними візками. Крадучись, прошмигнули мимо тьоті Тори. Вона сиділа на лавці й годувала горобців. Ми теж влаштувалися на вільній лавці.

— Дивіться, — сказав дідусь, відкрив сумку й витягнув усяку всячину: ніж із червоною рукояткою, ліску, мотузку, ножиці, голку й нитку. Із самого дна він дістав шаль із трояндами, тонку та блискучу.

— Колись я подарував цю шаль дружині, — пояснив Нільс. — Доторкніться, яка ніжна тканина.

Ми доторкнулися до шалі, вона була на диво м'якою.

— А легка яка! — нахвалював Нільс.

Ми взяли шаль у руки — вона була майже невагомою.

— Справжній шовк, — пояснив дідусь. — Дивовижна тканина. Якраз добре підходить для повітряних зміїв.

— Ми що, будемо робити повітряного змія? — зрадів Берра.

Ми змайстрували каркас із гілок. Дідусь обтягнув його шовком і все пришив.

На деревах свистіли птахи, і Нільс теж тихенько насвистував за роботою гарну мелодію пісеньки, яка називається «Чи вмієш ти свистіти, Юганно?»

— Мою дружину звали Йоганна, — сказав дідусь.

І заговорив про свою дружину. У неї було руде волосся і синій капелюх.

— От би мені навчитися свистіти! — зітхнув Берра.

Нарешті змій був готовий.

— Усе, — оголосив дідусь. Він був задоволений роботою.

— Але в нього немає хвоста! — нагадав Берра. Тоді Нільс зняв свій галстук і прив'язав його до змія, міцно-преміцно.

Ні в кого ще не було такого розкішного змія!

Шкода тільки, запустити його ми не змогли: вітру не було. Скільки ми не бігали з ним, скільки не підкидали — нічого не вийшло.

— Не біда, іншим разом обов'язково полетить, — утішав нас дідусь. — А тепер мені пора повертатися. Щось я втомився.

Він узяв сумку й побрів, не розбираючи дороги.

Коли ми прийшли наступного разу, Нільс лежав у постелі. На столику біля ліжка стояла склянка з водою, а в ній — наша квітка, тільки пелюстки в неї майже всі обсипалися...

— Ну як, запустили-таки змія? — поцікавився дідусь.

— Ні, ми чекаємо справжнього сильного вітру, — відповів Берра. — А ти ось лежиш-полежуєш. Добре тобі!

— Так, сьогодні я, мабуть, краще полежу й порозмірковую, — прошепотів Нільс.

Він лежав і розмірковував, а ми сиділи на краєчку ліжка та дивилися на опудало птаха, на золотий годинник і не говорили ні слова — хвилин п'ять.

— Я теж люблю розмірковувати, — не втерпів Берра.

— Ну, і про що ж ти зараз розмірковуєш? — спитав дідусь.

— Про те, що ти найбільше любив робити, коли був маленьким.

Дідусь почесав підборіддя — тепер на ньому красувалися вже два пластирі — і задумався.

— Мабуть, найбільше я любив красти вишні. Небезпечна це була затія, але захоплива.

— А я думаю: добре б мені навчитися свистіти, — признався Берра.

Дідусь показав Беррі, як треба свистіти: як складати губи, де повинен бути язик.

І Нільс почав знову насвистувати «Чи вмієш ти свистіти, Юганно?» Потім настала черга Берри, але в нього нічого не вийшло — саме шипіння.

— Нічого не виходить!

— Це спочатку, — утішав його Нільс. — Треба потренуватися добре, і все вийде. Ну, а ще про що ти розмірковуєш?

— Наприклад, чому в тебе пластир на підборідді?

— Я порізався, коли голився, — пояснив дідусь. — Руки дуже тремтять.

— Значить, тобі потрібна допомога, — вирішив Берра. — Ульф здорово вміє з ножем поводитися, він міг би тобі допомогти. І ось іще що.

— Що?

— Коли в тебе день народження? Треба б його відсвяткувати.

Дідусь подивився на годинник на стіні.

— Зовсім скоро, — сказав він.

— Можливо, у наступну п'ятницю? — пожвавився Берра.

— Так, цілком імовірно.

Ми похапцем попрощалися з Нільсом. Адже Беррі потрібно було встигнути все підготувати!

Треба було перевірити, чи не сіли батарейки в ліхтарику. Дістати гроші зі скарбнички. Грошей виявилося недостатньо, і ми пішли на заробітки: стригли газони й пололи клумби з трояндами.

О. Гринюк. Ілюстрація до повісті У. Старка «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»

І весь час Берра наполегливо вчився свистіти.

Він тренувався в середу по дорозі в тютюновий ларьок, де ми купили сигару, яких я в житті не бачив.

Він тренувався в четвер, коли ми ходили в хлібний магазин і ще в одну крамницю, дуже дорогу.

Навіть у п'ятницю, складаючи валізу, Берра намагався свистіти, надуваючи щоки так, що вони ставали круглими й червоними, як два помідори.

Але ніякої мелодії в нього не виходило.

— Не так-то це просто, — признався Берра, коли ми проходили мимо каплиці. — Можливо, це найскладніше в житті.

Коли ми прийшли до дідуся, уже смеркло. Нільс сидів на стільці посеред кімнати. У найкращому костюмі, а підборіддя зовсім заросло щетиною.

— Нарешті ви прийшли, — зрадів він. — А я вже подумав, ви мене зовсім забули.

— Ну, що ти! З днем народження, дідусю! — усміхнувся Берра.

— Маю честь привітати, дідусю Нільсе! — підхопив я.

І ми заспівали йому привітання.

А потім настала черга гоління.

Берра намилив Нільсу щіточкою підборіддя, так що той став схожим на торт зі збитими вершками, а я обережно проводив лезом по шкірі, щоб вона стала гладенькою і м'якою, як шовк.

— Готово, — оголосив Берра, коли ми витерли дідусеві підборіддя мокрим рушником. — Тепер можна святкувати!

— Їдальню, мабуть, уже закрили, — засмутився Нільс.

— Напевно, — підтакнув я.

— Ну й що з того? Повечеряємо сьогодні в іншому місці! — заявив Берра.

У коридорі ми зустріли медсестру в білому халаті. Вона з тривогою подивилася на коричневий дідусів капелюх.

— Куди це ви йдете, Нільсе?

— Іду святкувати день народження з моїм онуком та його другом, — усміхнувся дідусь. — У мене сьогодні день народження.

— Не знала.

— Це секрет, — пояснив Берра.

Сестра легенько поплескала Нільса по щоці.

— Вітаю! Бажаю добре повеселитися. Тільки бережіть дідусеве серце, хлопчики. У нього з ним негаразди.

— У нього найкраще серце! — вигукнув Берра.

Ми пішли в парк, де цвірінькали горобці й повітря було наповнене чудовими запахами.

— Ну, чим займемося? — запитав дідусь. — Чи не час перекусити?

— Ні, почнемо з веселого, — заявив Берра.

— І захопливого, — додав я.

І ми пішли в сад Густавсона. Там було так темно, що Берра ввімкнув ліхтарик.

— А тепер іди тихо-тихо, дідусю, — попередив Берра.

— Постараюся.

— Точно, а то цей Густавсон — злий, як чорт. — Ми прокралися мимо флагштока, мимо кущів аґрусу. Потім зупинилися.

— Це тут, — оголосив Берра. — Прийшли.

Він освітив ліхтариком стовбур величезної вишні. Високо-високо, під самим небом, було ледве видно важкі стиглі ягоди.

— Ліземо наверх, — скомандував Берра. Але дідусь похитав головою.

— Нічого не вийде.

— Та все вийде, — спробував його підбадьорити Берра. — Треба нахилитися, щоб із криниці напитися.

— Тут сучки по всьому стовбуру, — сказав я.

І Нільс став лізти наверх. Дуже повільно. Він хапався тремтячими руками за гілки. Піднявся трохи й зупинився: не міг підтягнути ногу до наступної гілки.

— Може, спустимося? — запропонував я.

— Нізащо! — запротестував Нільс. — Підіпхніть-но мені ногу, хлопчики.

Нарешті він усівся на гілку поруч із нами і подриґав у повітрі ногами, як маленький.

— Усе-таки вийшло, — торжествував Нільс. — Здорово, правда?

— Ага. Дідусеві Ульфа нізащо не піднятися так високо!

— Ну, пора братися за ягоди, — оголосив Нільс. Він зняв капелюх, і ми набрали в нього найсоковитіших і стиглих ягід. А потім сиділи й тільки чмокали та спльовували вниз кісточки.

— Ніколи б не злізав звідси, — признався дідусь. — Тут сидиш, ніби на небі. — І Нільс дістав із капелюха останню червону ягоду.

— Чудовий у мене дідусь, — радів Берра.

— Так, але мій зате рибалить краще.

Ось Нільс нащупав ногою найнижчу гілку, але тут почувся тріск — гілка зламалася.

Коли ми підбігли, Нільс непорушно лежав на землі.

— Як ти, дідусю? — прошепотів Берра.

— Нормально. Трохи полежу й піднімуся.

І тут ми почули, як відчинилися двері в будинку Густавсонів.

— Прокляття! — простогнав Берра. — Треба змиватися!

— Зараз почнеться найнебезпечніше й найзахопливіше, — попередив я Нільса.

Ми сховалися за кущем. А Густавсон тим часом обнишпорював сад. Він зупинився під вишнею. Помітив зламану гілку й кісточку на землі.

— Ну, постривайте! — пригрозив він. — Попадетеся ви мені тільки, негідники!

І тут на дідуся напав чих! Беррі довелося затиснути йому рота долонею, але він не міг зупинитися. Нарешті Густавсон подався геть, а ми вирушили святкувати далі.

Пішли на галявину перед каплицею.

Берра розпакував валізу. Дістав термос із кавою, свіжу випічку, заливне з поросячих ніжок, які ми купили в м'ясній крамниці.

Потім запалив свічки та розставив їх тут і там.

— Їсти подано! — оголосив він нарешті. Дідусь смакував випічку й пив каву. А в небі, ніби білі підсніжники, розпускалися зірки. Нільс запитав, чи ми запускали повітряного змія. Ми пояснили, що не було підходящого вітру. Дідусь витер рота серветкою.

— Час відвідати поросячих ніжок! — нагадав Берра.

Нільс покосився на студені шматки.

— Вони в желе, — пояснив я. — Мій дідусь їх дуже любить.

— А я ні, — признався Нільс.

— Ніхто в нашій сім'ї їх не любить, — підхопив Берра. — Але сигари ти ж любиш, правда?

— Сигари — інша справа!

Тоді ми дістали сигару. Дідусь закурив і випустив у небо кільце диму.

— Сигара — подарунок від нас двох, — пояснив Берра. — А ось це — тільки від мене.

І він протягнув пакет, загорнутий у папір і перев'язаний стрічкою.

Дідусь розгорнув — усередині була краватка.

— Справжній шовк, — сказав Берра. — Дуже дорога.

Нільс довго мовчки розглядав краватку. Потів закашлявся — видно, у горло дим потрапив.

— Ось у мене який онучок знайшовся! — проговорив він нарешті.

— А в мене дідусь! — підхопив Берра.

Ми збиралися додому, але Нільс втомився і не міг іти. Тоді я збігав у Будинок для літніх людей за кріслом на колесах. Ми посадили дідуся та покотили назад, а він усю дорогу насвистував.

— Ну як, навчився свистіти? — спитав Нільс Берру.

— Не зовсім...

— Наступного разу покажеш, як у тебе виходить.

— Добре. Обіцяю.

Після того вечора я довго не зустрічав Берру. Але якось одного разу набрів на нього: він сидів під деревом і старанно складав губи трубочкою.

— Ходімо, провідаємо дідуся, — запропонував я.

— Ні, спочатку я повинен навчитися свистіти.

І він знову взявся надимати щоки. Я пішов — нехай собі тренується.

Тренування зайняли кілька тижнів.

Нарешті, коли похолодало й пожовтіло листя на вишні в саду Густавсона, Берра раптом прийшов. Очі втомлені, але щасливі. Він штурхнув мене кулаком в плече.

— Ходімо до дідуся!

Усю дорогу до Нільсових дверей він біг.

— А ось і я! — крикнув Берра, відчиняючи двері, але кімната була порожня.

Не було ні золотого годинника, ні опудала птаха, ні фотографії тітоньки в синьому капелюшку.

Ліжко було засланe. У кімнаті пахло милом.

— Дивно, — сказав я. — Може, він у парку.

У парку співали пташки. І чудово пахло. Але дідуся ніде не було. Тоді ми пішли в їдальню. Там нас помітила тітка Тора.

— Хочете кави, хлопчики? — запропонувала вона.

— Ні, — відповів Берра. — Ми шукаємо дідуся.

Тітка Тора піднялася. Витерла рот серветкою. Поклала руку Беррі на плече.

— Його тут більше немає, — сказала вона. — Він залишив нас.

— Може, він заблудився? З ним це стається, — припустив Берра.

Вона обняла Берру за плечі і сказала, що дідусь тепер на небі, що в суботу з ним можна буде попрощатися в каплиці. Берра дуже переживав. У нього навіть сльози навернулися на очі. Він вирвався з Ториних обіймів.

— А я якраз навчився свистіти! — крикнув він і штовхнув камінь носком черевика.

У суботу знявся сильний вітер. Він гудів у кронах дерев. Високо в небі мчали хмари.

Берра зайшов за мною. Він був в ошатній сорочці, а волосся зачесане й пригладжене.

— Ходімо, попрощаємося з дідусем, — сказав Берра.

Але насамперед ми пробралися в сад Густавсона й зірвали там найкрасивішу троянду.

Перед каплицею стояв поховальний автобус. Усередині вже все почалося. Один дідусь грав на орга́ні, а на лаві сиділи тьотя Тора в чорній сукні, медсестра та ще дехто. Усі дивилися на білу труну, що стояла посеред кімнати.

— Сядемо тут, — сказав Берра. — Тут добре видно.

Ми сіли на лаву біля самих дверей. Коли затихла музика, з'явився священник і проголосив промову, дуже коротку.

— Нільс був щасливою людиною. Особливо в кінці життя, — сказав священник. — Ми всі його любили. Він не був самотній, хоча й не мав рідних.

Тут Берра підняв руку й махнув нею так, що всі обернулися.

— Він же був моїм дідусем!

Потім всі стали підходити до труни й класти квіти. Ми з Беррою підійшли останніми. Поклонилися. І Берра поклав наверх Густавсонову троянду.

Я потягнув його за руку, але він залишився стояти біля труни.

— А тепер я свисну! — оголосив він.

Берра свистів, і його свист лунав по всій каплиці.

Він свистів «Чи вмієш ти свистіти, Юганно?» (...)

— Що ж, принаймні нам було добре разом, — сказав Берра.

Автобус поїхав. Ми махали йому вслід, поки він не зник за поворотом.

— Ну, що тепер будемо робити? — запитав я.

— Підемо запустимо повітряного змія. Сьогодні нарешті вітряний день.

(Переклад Галини Карпи)

Запитання та завдання

1. Про що розмовляли Ульф і Берра на початку повісті?
2. Що розповів Ульф про дідусів своєму другові?
3. Як Ульф допоміг товаришеві знайти дідуся? Як Берра готувався до зустрічі з дідусем?
4. Як відбулася зустріч Нільса та хлопчиків? Які емоції переживали Берра, Ульф і Ніль с? Передайте ці емоції під час виразного читання цього епізоду в ролях.
5. Чи зрадів дідусь появі онука? Як він ставився до хлопчиків? Наведіть цитати з тексту.
6. Як дідусь почувався в Будинку для літніх людей? Чи був він щасливим?
7. Чому під час прогулянки дідусь сказав: *«Я й забув, який прекрасний світ!»*?
8. Чому Нільс віддав шаль своєї дружини, щоб зробити повітряного змія?
9. Чи піклувалися діти про дідуся? Як вони готувалися до його дня народження?
10. Чи веселим видалося святкування дня народження Нільса?
11. Чому Берра довго не приходив до дідуся? Як він сприйняв звістку про його смерть?
12. Чому священник назвав дідуся Нільса щасливою людиною?
13. Чому повість має таку назву? Про що вона змусила вас замислитися? З якими емоціями ви її читали?
14. Розгляньте ілюстрації О. Гринюк до повісті У. Старка *(с. 222, 223, 228)*. Чи співзвучні вони вашим враженням від твору?

- У Швеції з 1994 р. є традиція на Різдво показувати по телебаченню екранізацію цього твору. Чому, на вашу думку, виникла така традиція?

Узагальнення

1. Чим зацікавили вас твори розділу? Чи хотіли б ви прочитати інші твори цих авторів?

У повісті-казці «Конрад, або Дитина з бляшанки»

А описано реальні події
Б поєднано реальне з фантастичним
В використано сюжет народної казки
Г діють казкові персонажі

2. Заповніть таблицю за твором К. Нестлінґер.

Реальне	Фантастичне

3. Чи хотіли б ви мати незвичайні здібності Конрада? Які саме? Якими фантастичними якостями ви наділили б хлопчика, якби були автором/авторкою цієї повісті-казки?

4. Створіть асоціативне гроно за повістю У. Старка «Чи вмієш ти свистати, Юганно?».

5. Продовжте речення.

Кіті була справжньою подругою Конрада, тому що ...
Дідусь Нільс був щасливим, тому що...

6. Дайте усну розгорнуту відповідь: «Що об'єднує повість-казку К. Нестлінґер «Конрад, або Дитина з бляшанки» з повістю-казкою П. Маара «Суботик, або Машина для здійснення бажань»?

7. Які книжки українських письменників і письменниць про шкільне життя ви читали? Розкажіть про одну з них. Чим вона вас зацікавила?

8. Візьміть участь у проєкті. Підготуйте читацьку конференцію за творами для самостійного читання, тексти яких не розміщено в підручнику.

Узагальнення до підручника

1. Розгляньте «хмару» слів «Персонажі творів, які вичали у 6 класі». Назвіть твори, у яких вони діють. Яких персонажів ви ще додали б до «хмари» слів?

2. Визначте, якому персонажу належать подані вислови.

А Солодощі ввечері, перед сном, дуже-дуже шкідливі.

Б Тільки славні хлопці можуть увійти в ці двері.

В За десять хвилин я промчуся через Центральні, Південні й Середньо-Західні штати й встигну добігти до канадського кордону.

Г І чого люди думають, нібито я гарна?

Д Святкуй своє Різдво як знаєш, а мені дозволь святкувати його по-своєму.

Ж Я бачив, що то було якесь чуже, штучне, безлике життя, а справжнє моє життя так і не стало дійсністю.

З У нього найкраще серце.

3. Яке сезонне слово, що використано в хайку, зашифровано в ребусі?

- Який зміст має це слово для японців? Сакура

4. Який художній засіб використано в поданому уривку вірша Я. Сайферта «Гора Ржип»? Яку роль він відіграє?

Коли ж в рідній краї побачу я гору —
низеньку, зелену й ніяк не сувору,
ще й хмари легкої на ній білосніжність, —
така в моїм серці з'являється ніжність!

А метафора
Б порівняння
В епітет
Г антитеза

5. Визначте, які твердження є хибними.

А Хлопчики товаришували з дідусем, тому що хотіли отримати від нього гроші.
Б Пані Бартолотті дуже любила Конрада й хотіла, щоб він залишився з нею.
В Бен піклувався про свого сина та дбав про його безпеку.
Г Маленький принц любив свою троянду понад усе.

6. Продовжте речення.

Основна мета міфів — це пояснення … .
Біблія складається із … .
«І сказав Бог: “Нехай буде світ”» — це уривок із … .
Коран — визначна пам’ятка … .

7. Напишіть відгук за твором, який ви вивчали в цьому році, з метою розміщення його в соціальній мережі.

8. Дайте відповіді на запитання, щоб визначити рівень вашої читацької компетентності.

- Які твори зарубіжної літератури з прочитаних у цьому році вас зацікавили найбільше? Обгрунтуйте відповідь.
- Чи складно вам було опрацьовувати теоретичні поняття, висвітлені в підручнику?
- Чи цікавими для вас були запитання у вступних частинах розділів? Чому?
- Чи можете ви самостійно обрати книжку для читання? Які саме книжки вас цікавлять?
- Чи цікаво вам було працювати в проєктах із зарубіжної літератури? Які з них запам’яталися вам найбільше?

ЗМІСТ

Від авторок 3

ВСТУП 4

Створення художнього образу 7

МІФИ ТА СВЯЩЕННІ КНИГИ ЛЮДСТВА 9

Міфи Стародавньої Греції 11
Олімп 12
Міф про Прометея 16
Подвиги Геракла. Подвиг п'ятий: Авгієві стайні ... 21

Священні книги людства 26
Біблія 26
Старий Заповіт. Створення світу 29
Потоп і Ной 32
Притча про доброго самаритянина 35
Притча про блудного сина 37
Коран 39
Сура 2. Аль-Бакара (Корова) 42

ДИТИНСТВО ТА МРІЇ 46

О. Генрі 47
Вождь червоношкірих 49

Герберт Джордж Уеллс 63
Чарівна крамниця 64

Карел Чапек 79
Колекція марок 80

ПОДОРОЖІ ЛІТЕРАТУРНИХ ГЕРОЇВ У ЧАСІ ТА ПРОСТОРІ 89

Чарльз Дікенс 90

Різдвяна пісня в прозі *(Скорочено)* 92
Микола Гоголь 112
Ніч перед Різдвом *(Скорочено)* 114

ТЕМА ДОРОСЛІШАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 132

Антуан де Сент-Екзюпері 134
Маленький принц *(Скорочено)* 135

Джеймс Олдрідж 152
Останній дюйм *(Скорочено)* 153

ПРЕКРАСНЕ В ЖИТТІ ТА ЛІТЕРАТУРІ 173

Мацуо Басьо 175
Хайку 177

Ярослав Сайферт 180
Гора Ржип 181

Рей Дуглас Бредбері 184
Усмішка *(Скорочено)* 187

ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ЧИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ 197

Крістіна Нестлінґер 198
Конрад, або Дитина з бляшанки *(Скорочено)* 199

Ульф Старк 220
Чи вмієш ти свистати, Юганно? *(Скорочено)* 221

Навчальне видання

БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО Наталія Іванівна,
ФІДКЕВИЧ Олена Львівна

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей».

Для оформлення підручника використано матеріали,
що знаходяться у вільному доступі в мережі «Інтернет».

Редакторка *Н. Забаштанська*
Художня редакторка *Н. Антоненко*
Комп'ютерна верстка *С. Груніної*
Коректорка *С. Бабич*

Формат 70×100/16.